

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**OTUĐENJE OD RODITELJA – OBLIK EMOCIONALNOG
NASILJA NAD DJETETOM U VISOKOKONFLIKTNIM
RAZVODIMA**

-magistarski rad-

KANDIDATKINJA:

Adisa Bejtović

Broj indexa: 504/II-SW

MENTOR:

Prof.dr. Sanela Bašić

Sarajevo, maj 2021.

SARAJEVO, 2021.

ADISA BEJTOVIĆ

OTUĐENJE OD RODITELJA – OBLIK EMOCIONALNOG NASILJA

U VISOKOKONFLIKTNIM BRAKOVIMA

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**OTUĐENJE OD RODITELJA – OBLIK EMOCIONALNOG
NASILJA NAD DJETETOM U VISOKOKONFLIKTNIM
RAZVODIMA**

-magistarski rad-

KANDIDATKINJA:

Adisa Bejtović

Broj indexa: 504/II-SW

MENTOR:

Prof.dr. Sanela Bašić

Sarajevo, maj 2021.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
I. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	4
1.1. Problem istraživanja	4
1.2. Predmet istraživanja	4
1.3. Teorijska osnova istraživanja	5
1.4. Ciljevi istraživanja.....	5
1.4.1. Naučni cilj istraživanja.....	5
1.4.2. Društveni cilj istraživanja	6
1.5. Sistem hipoteza.....	6
1.5.1. Generalna hipoteza.....	6
1.5.2. Izvedbene hipoteze.....	6
1.6. Metode istraživanja	6
1.7. Vremenski plan istraživanja	7
II. TEORIJSKE OSNOVE RADA.....	8
2.1. Kako predvidjeti konflikt u razvodu?	9
2.2. Kako opisati konflikt u razvodu?	9
2.3. Kako sukob roditelja pogađa djecu?	12
3. Visokokonfliktni razvod.....	12
3.1. Kako se visokokonfliktni razvod može odraziti na djecu?	12
3.2. Visokokonfliktni razvod roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djeteta.....	13
3.3. Definicija zlostavljanja i zanemarivanja djeteta.....	14
3.3.1. Fizičko zlostavljanje djeteta	14
3.3.2. Emocionalna zloupotreba	14
3.3.3. Zanemarivanje i nemoralno postupanje	15
4. Emocionalno zlostavljanje i zanemarivanje djeteta.....	15
4.1. Oblici emocionalnog zlostavljanja.....	15
4.2. Kako prepoznati emocionalno traumatizovano dijete?.....	17
4.3. Kako pomoći emocionalno zlostavljanom djetetu?.....	18
4.4. Rizični faktori za zanemarivanje.....	20

4.4.1. Socijalni faktori	20
4.4.2. Roditeljski faktori	20
4.4.3. Dječiji faktori	20
4.5. Emocionalno zanemarivanje	20
4.6. Simptomi zanemarenog djeteta	21
5. Otuđenje od roditelja	22
5.1. Djeca razdvojenih roditelja	22
5.2. Šta je otuđenje?	23
5.3. Razna lica otuđenja	25
5.4. Kako prepoznati otuđeno dijete?	27
5.5. Zašto roditelj otuđuje dijete?	29
5.6. Koje su posljedice otuđenja i zašto moramo reagovati?	30
5.7. Zašto je otuđenje emocionalno nasilje?	34
6. Intervencija centra za socijalni rad u zaštiti djeteta	35
6.1. Osnovni koraci prilikom prijema i otvaranja slučaja	35
6.1.1. Prijava	36
6.1.2. Razmatranje prihvatljivosti prijave	37
6.1.3. Provjera da li je slučaj ranije bio na evidenciji CSR	38
6.1.4. Otvaranje slučaja i proslijedivanje prijave zaduženom radniku	38
6.2. Početna procjena	39
6.3. Usmjerena procjena	41
6.4. Mjere i aktivnosti centra za socijalni rad za zaštitu djeteta	41
6.4.1. Mjere i aktivnosti usmjerene na jačanje porodičnih snaga	42
6.5. Praćenje i evaluacija stanja i potrebe djeteta i porodice	43
7. Edukacija stručnjaka za primjenu protokola	44
7.1. Principi edukacije	44
7.1.1. Sistemski pristup treba da omogući stručnjacima različitih profila da:	44
7.1.2. Multidisciplinarni pristup edukaciji treba da obezbijedi stručnjacima da:	44
7.1.3. Kontinuitet i stupnjevitost	45
7.1.4. Dinamičnost	45
7.1.5. Otvorenost edukacije	45
7.1.6. Prilagođenost	45

7.1.7. Značajan oslonac edukaciji.....	45
7.2. Ciljevi edukacije	45
8. Član 12 Konvencije o pravima djeteta.....	46
III. Rezultati istraživanja	47
9. Analiza rezultata istraživanja dobijenih posredstvom anketnog upitnika	47
9.1. Analiza rezultata istraživanja dobijenih posredstvom intervjuja	60
IV. Zaključna razmatranja.....	63
LITERATURA	67
POPIS SLIKA.....	75
<i>POPIS TABELA</i>	75
POPIS GRAFIKONA.....	75
PRILOZI	77
ANKETNI UPITNIK	77
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA.....	85

UVOD

Otuđenje roditelja, koje se najčešće događa u kontekstu sporova oko starateljstva nad djetetom tokom i nakon roditeljske razdvojenosti, uključuje "programiranje" djeteta od strane jednog roditelja kako bi potcijenilo drugog "ciljanog" roditelja, u nastojanju da našteti, ošteti i uništi odnos između djeteta i ciljanog roditelja, pri čemu je ciljani roditelj demoniziran i doveden u pitanje kao roditelj dostojan djetetove ljubavi i pažnje (Harman i sur., 2017). Takva kleveta rezultira djetetovim emocionalnim odbacivanjem ciljanog roditelja i gubitkom sposobnog, brižnog roditelja iz djetetovog života. Otuđenost roditelja manifestuje se kroz djetetovu nesklonost ili odbijanje odnosa sa roditeljem iz nelogičnih, neistinitih ili pretjeranih razloga. Ponašanje otuđenih roditelja može da bude u rasponu od blagih, suptilnih oblika zlostavljanja do težih oblika agresije i prisilne kontrole koji rezultiraju djetetovim potpunim odbijanjem i odbijanjem kontakta s ciljanim roditeljem. Takvo ponašanje takođe obuhvata raspon od izoliranih događaja do trajnog obrasca zlostavljanja usmјerenog na ciljanog roditelja. Ne postoje rodne razlike u pogledu toga ko je počinilac i ko je meta otuđenja roditelja. Skrbnički status, međutim, snažno predviđa ko će vjerovatno otuđiti dijete od roditelja (Baker i Eichler, 2016; Harman i sur., 2017). Područje otuđenja roditelja prepuno je kontroverzi, posebno u vezi sa pitanjem da li je otuđenje roditelja oblik zlostavljanja djece i porodičnog nasilja. Problemi povezani s razlikovanjem između zlostavljanja i otuđenja, kao i sa zakonskim reformama i terapijskim intervencijama potrebnim za rješavanje otuđenja, predstavljaju značajne izazove za istraživače, praktičare i kreatore politike (Drozd i Oleson, 2004). Takođe postoje vrlo različiti pogledi na trenutno stanje istraživanja fenomena otuđenja. Prema Emery (2014), do danas nisu objavljene visokokvalitetne studije otuđenja roditelja. Ideja da je omalovažavanje roditelja jednakoučinkovito otuđenju, piše on, hipoteza je koja treba testirati, a ne utvrđena činjenica. Slično tome, u svom poglavlju o empirijskim studijama otuđenja, Saini i sur. (2016) na sličan način tvrde da je otuđenje roditelja ostaje hipoteza koja zahtijeva daljnja empirijska ispitivanja, iako je njihov pregled literature obuhvatio samo fragment postajećeg istraživanja, ukupno 45 radova i 13 doktorskih disertacija. Suprotno tome, istraživači roditeljskog otuđenja ukazuju na više od hiljadu postajećih studija o tom fenomenu (Vanderbilt University Medical Center, 2017). Iako se većina studija otuđenja koristi kvalitativnim i mješovitim istraživačkim metodama, neki tvrde da dubina iskustva otuđenja roditelja mogu se obuhvatiti samo kvalitativnim istraživanjima (Kruk,

2010; Balmer i sur., 2018). Analiza istraživanja otuđenja roditelja tokom protekle decenije otkriva da je otuđenje roditelja češće i iscrpljujuće za djecu i roditelje nego što se ranije vjerovalo. Uprkos stavovima onih koji sumnjaju u sam koncept, pojavljuje se novi znanstveni konsenzus o definiciji i prevalenciji otuđenja roditelja i njegovim efektima na roditelje i djecu. Naprimjer, otuđenje roditelja prepoznato je kao manifestacija tri poremećaja identificirana u DSM-V (Američko psihijatrijsko udruženje, 2013.): „Problem odnosa roditelja i djeteta“, „Dijete pogodjeno nevoljom roditeljskih odnosa“ i „Psihološko zlostavljanje djeteta“. Otuđenje roditelja povezano je s dva klastera simptoma identificiranih u DSM-u: „poremećeno funkcionisanje u bihevioralnom, kognitivnom ili afektivnom domenu“ i „negativne atribucije namjere drugog, neprijateljstvo prema ili žrtvovanju drugog, i neopravdani osjećaji otuđenosti“. Trenutni nacrt Međunarodne klasifikacije bolesti Svjetske zdravstvene organizacije također sadrži specifičnu definiciju otuđenja roditelja (Bernet i sur., 2016). Osim toga, istraživački dokazi o mnogim aspektima otuđenja roditelja mnogo su pouzdaniji nego što se često prepostavlja. Najnovija kvantitativna istraživanja izazivaju ozbiljne alarme. Harman (2017) otkrio je nevjerojatnih 13,4% američkih roditelja koji su izjavili da su bili žrtve roditeljskog otuđenja u nekom trenutku svog života. Veliko istraživanje Baker-a i njegovih kolega (Bernet i Baker, 2013; Baker i Eichler, 2016), koje se fokusiralo na perspektive sada mladih otuđenja i ciljnih roditelja, detaljno opisuje strategije otuđenja roditelja i kratkoročnih dugoročne posljedice otuđenja. Takođe postoji podudarnost u kliničkoj i istraživačkoj literaturi u vezi sa ključnim komponentama otuđenja (Clemente i Padilla-Racero, 2015). Polako, ali sigurno, nerazumijevanje i poricanje otuđenja roditelja se ispire. Istraživanje provedeno na konferenciji Udruženja porodičnih i pomirbenih sudova 2014. izvjestilo je da se 98% slaže u prilog osnovnom načelu otuđenosti roditelja: jedan roditelj može manipulirati djecom kako bi odbio drugog roditelj, koji ne zaslužuje biti odbijen (Warshak, 2015b).

Saini i sur. (2016) navode da ne postoje pouzdani instrumenti za razlikovanje otuđenja roditelja od opravdanog otuđenja, tj. slučajevi u kojima je dijete ili roditelj bio žrtva zlostavljanja djece ili porodičnog nasilja, a dijete se zbog toga plaši i odbacuje roditelja. Oni tvrde da ovo dovodi do velike greške u većini istraživanja otuđenja roditelja. Međutim, postoji mnoštvo istraživanja zlostavljanja djece koja pokazuju da čak i djeca koja su najviše fizički zlostavljana rijetko odbijaju nasilnog roditelja sa žestinom koju pokazuju otuđena djeca (Clawar i Rivlin, 2013).

Nova saznanja o otuđenju roditelja ukazuju na to da otuđenje roditelja može biti ozbiljan oblik emocionalnog zlostavljanja djece povezanog i sa fizičkim zlostavljanjem i zanemarivanjem djece. Iz definicijske perspektive, dva osnovna elementa otuđenja roditelja (za dijete, ozbiljno mentalno stanje koje proizlazi iz niza otuđujućih strategija otuđenja roditelja) odgovaraju dvjema ključnim komponentama zlostavljanja djece. Prvo, zlostavljanje djece i otuđenje roditelja predstavljaju značajan oblik štete i predstavljaju ozbiljnu prijetnju dobrobiti djeteta. Drugo, izvor zlostavljanja pripisuje se ljudskoj djelatnosti; to je rezultat ljudskog djelovanja. Ovo može biti u rukama pojedinog roditelja ili staratelja i/ili oblik kolektivne akcije. Naprimjer, mogu postojati socijalni, pravni, politički i ekonomski faktori koji ugrožavaju dječiju dobrobit. Kao rezultat individualne akcije roditelja, otuđenje roditelja je oblik pojedinačnog zlostavljanja djece. U koliko kontradiktorni pravni sistemi rutinski uklanjaju roditelja iz svakodnevnih roditeljskih rutina, otuđenje roditelja takođe se može smatrati oblikom kolektivnog zlostavljanja (Giancarlo i Rottman, 2015). Dakle, otuđenje roditelja kao oblik zlostavljanja djece nije samo rezultat pojedinačnih postupaka roditelja. Također proizlazi iz socijalne, pravne, političke i ekonomske politike (Giancarlo i Rottman, 2015). Postoji snažna povezanost između legalnih postupaka određivanja starateljstva nad djetetom i pojave otuđenja roditelja, budući da je otuđenje roditelja posebno izraženo u situacijama u kojima jedan roditelj ima isključivo brigu i kontrolu nad djecom nakon roditeljske razdvojenosti (Saini i sur., 2016). Pravni sistemi koji roditelja uklanjaju iz života djeteta isključivim starateljstvom ili nalogom za primarni boravak ne doprinose samo otuđenju roditelja; mogu se uključiti i u oblik otuđenja.

Pravni sistem „pobijedi sve“ u kojem roditelji moraju što više potcijeniti ostale roditelje kako bi dokazali da su nadređeni roditelji i dostojniji dobivanja statusa jedinstvenog starateljstva ili primarnog njegovatelja. Postoji novi naučni konsenzus o stvarnosti, definiciji, prevalenciji i efektima otuđenja roditelja. S obzirom na proširenu bazu znanja o ovom fenomenu, nužna je efikasna intervencija. Najveća praznina u istraživanjima otuđenja roditelja i prioritet budućih istraživanja je procjena postojećih i hitnih intervencijskih metoda, modela i politika u pogledu razumijevanja i rješavanja otuđenja roditelja kao oblika emocionalnog nasilja nad djecom.

I. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem istraživanja

Ovo istraživanje problemski je vezano za otuđenje od roditelja kao oblika emocionalnog nasilja nad djecom u visokokonfliktnim razvodima. Procjenjuje se da je svaki treći razvod roditelja visokokonfliktan, odnosno da se sukob roditelja s vremenom ne smanjuje, nego perzistira ili čak ojačava. Različita istraživanja pokazuju da djeca iz visokokonfliktnih razvoda braka roditelja dva do pet puta češće imaju klinički značajne poteškoće ponašanja i doživljavanja u odnosu na djecu čiji roditelji nisu imali visoki konflikt u razvodu. Otuđenje od roditelja može biti blago, umjerenog i snažno, no rijetko će se zadržati na blažim oblicima ako se aktivno ne uključi sistem zaštite djece. Razna su lica otuđenja, a neki od njih su izostavljanje pozitivnih iskustava s drugim roditeljem, prenaglašavanje propusta drugog roditelja, opstruiranje kontakata djeteta i drugog roditelja i mnogi drugi. Jedan od glavnih problema je taj što je emocionalno nasilje najmanje istraženo i u svijetu postoji mali broj sistemskih programa koji bi se bavili njegovom prevencijom. Posljedice emocionalnog nasilja jednake su kao i posljedice drugih oblika nasilja, te uključuje negativne ishode za mentalno zdravlje, socijalno funkcionisanje i probleme u ponašanju. Problem istraživanja je fokusiran na pitanje zašto roditelj otuđuje dijete, kako roditelji "koriste" djecu u sukobima i kako otuđenje od roditelja ostavlja dugoročne posljedice na djecu.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja rada je na koji način zaštiti djecu od emocionalnog nasilja prilikom visokokonfliktnog razvoda i zašto je otuđenje emocionalno nasilje. Stručnjaci uključeni u rad s djecom dugi niz godina primjećuju više antisocijalnih ponašanja, nepoštivanja autoriteta, teže uspostavljanje i održavanje vršnjačkih odnosa kod djece čiji su roditelji imali više konflikte u braku i tokom razvoda. Također, potrebno je otkriti zaštitne faktore prilagodbe djece na razvod roditelja, odnosno faktore dječije otpornosti. Djeca koja imaju izraženije kognitivne i regulatorne kapacitete u prosjeku imaju bolju i bržu prilagodbu na razvod roditelja. U Bosni i Hercegovini ne postoji prevencija emocionalnog nasilja djece, a da je posebice specifično usmjerena na djecu u razvodima roditelja. S obzirom na to bilo bi poželjeno postojće programe u Evropi implementirati u sistemske i nesistemske mjere u Bosni i Hercegovini, te na taj način dati na

značaju ovoj problematici. Stoga će fokus rada biti usmjeren na to šta je otuđenje, ko otuđuje djecu i ko su otuđeni roditelji, te koje su njegove posljedice i zašto moramo reagovati.

1.3. Teorijska osnova istraživanja

Otuđenje od roditelja – oblik emocionalnog nasilja nas djetetom u visokokonfliktnim razvodima predstavlja značajno polje za stručne radnike u socijalnoj zaštiti. Ne postoji dob, spol ni neka duga osobina djeteta koja bi ga učinila imunim na visoki konflikt razvoda braka roditelja. Iako nijedan roditelj ne želi da njegovo dijete tako odrasta, mnogi roditelji pokleknu kada se uvuku u vrtlog visokog konflikta s drugim roditeljem. Roditelji su dužni, u slučaju odvojenog života, međusobno se informisati o svim važnim stvarima koje se tiču života djece, potrebama, te saradivati i dogovarati se u interesu djece, aktivno učestvovati u daljem odrastanju, odgoju i školovanju djece, a sve u cilju najboljeg interesa i dobrobiti djece. Kao teorijska osnova za istraživanje služit će relevantna naučna i stručna literatura u ovoj oblasti. Empirijski dio rada, odnosit će se na analizu sadržaja dosijea Službe u vezi sa provođenjem postupka posredovanja prije razvoda, kao i presude o razvodu braka dostavljene Službe socijalne zaštite od strane Općinskog suda u Sarajevu. Fokus će biti na tome, koji su razlozi razvoda braka i da li je u pitanju visokokonfliktni razvod, kao i to da li su socijalni radnici uočili neku od strategija otuđenja koje roditelji koriste (naprimjer: pokazivanje neugodnih emocija kada dijete ostvaruje odnos s drugim roditeljem, negativno komentarisanje drugog roditelja, uskraćivanje informacija o djetetu). Akcenat će se staviti na probleme u održavanju ličnih odnosa i neposrednog kontakta djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi, zatim kako i u kojoj mjeri se provodi pravo roditelja sa kojim dijete ne živi da bude informisan o svim važnim stvarima koje se tiču života djeteta.

1.4. Ciljevi istraživanja

1.4.1. Naučni cilj istraživanja

Ovaj rad treba nastojati doći do podataka koliko su česta ponašanja roditelja usmjerena na narušavanje odnosa djeteta i drugog roditelja, bilo svjesno ili nesvjesno, te da li navedeno predstavlja kršenje prava djeteta i rizik od emocionalnog nasilja. Cilj ovog istraživanja je sagledati najbolje načine reduciranja visokog konflikta, odnosno njegovog utjecaja na dijete, potaknuti

roditelje na saradnju u interesu djeteta, psihoedukaciju i ostvarivanju zdrave međusobne i roditeljske komunikacije.

1.4.2. Društveni cilj istraživanja

Društveni cilj istraživanja je poduzimanje preventivnih mjer i pomoći roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i ličnih prilika, te upućivanje u odgovarajuća savjetovališta radi lakšeg savladavanja problema u svrhu zaštite i dobrobiti djeteta.

1.5. Sistem hipoteza

1.5.1. Generalna hipoteza

Nastojanje jednog roditelja, svjesno ili nesvjesno, da drugog roditelja udalji iz života djeteta uzrok je otuđenosti od roditelja kao jednog od oblika emocionalnog nasilja nad djetetom.

1.5.2. Izvedbene hipoteze

Na osnovu generalne hipoteze postavljene su sljedeće izvedene hipoteze :

- I. Visokokonfliktni razvod u kojem sukob nejenjava kroz vrijeme, nego traje ili se pogoršava, može se negativno odraziti na dijete u budućnosti.
- II. Otuđena djeca ne pokazuju krivnju ni suošćeće zbog riječi i ponašanja prema otuđenom roditelju.
- III. Otuđena djeca često pokazuju narušen socioekonomski razvoj, nedostatak autonomije, slabija akademska postignuća, te lošiju kontrolu impulsa.

1.6. Metode istraživanja

- **METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA :**

- Metoda ispitivanja (tehnikom usmjerenog intervjeta)
- Metod analize sadržaja dokumenata

- **OSNOVNE METODE**

- Analiza

- Sinteza
- **OPŠTENAUČNE METODE**
 - Statistička metoda
 - Komparativna metoda

Prema potrebi tokom istraživanja će biti korištene i druge naučne metode i tehnike.

1.7. Vremenski plan istraživanja

Intenzivan rad na magistarskoj tezi trajat će tri mjeseca, nakon što prijedlog bude odobren. Jedan dio magistarskog rada ostaje u domenu teorijskog istraživanja, a drugi dio je intervjuisanje socijalnih radnika i drugih profesionalaca iz struke. Naposlijetku, slijedi interpretacija podataka i pisanje znanstvenog izvještaja, vezanog za period od 2015-2020.

II. TEORIJSKE OSNOVE RADA

Stručnjaci uključeni u rad s djecom i mladima desetljećima primjećuju da se djeca rastavljenih roditelja po nekim karakteristikama i razvojnim ishodima razlikuju od djece iz cjelovitih porodica. Istraživanja su ukazivala na poprilično obeshrabrujuće nalaze, prema kojima djeca rastavljenih roditelja, u usporedbi s djecom roditelja koji su zajedno, imaju više emocionalnih, socijalnih, zdravstvenih i akademskih poteškoća (Frisco i sur., 2007; Hango i Houseknecht, 2005; Amato, 2001; Lansford i sur., 2006; Wood i sur., 2004).

U savremenim teorijama razvodi se dijele prema stepenu konflikta, odnosno prema uspješnosti komunikacije među roditeljima (Oldham, 2017; Gottman, 2014; Mikolai i Kulu, 2018). Po tim kriterijima razvod može biti (Johnston i Campbell, 1999; Marshack 2009):

1. Prijateljski razvod – bivši partneri zadržavaju topao odnos, dogovaraju se i komuniciraju bez većih teškoća. Uglavnom među njima više nema romantične strasti, ali se bez problema druže i provode zajedničko vrijeme s djjetetom.
2. Razvod kao sklapanje posla – bivši partneri dogovaraju se kao da su na poslovnom sastanku, bez topline i prijateljskih emocija jedno prema drugome, ali korektno i fer. U njihovom odnosu nema puno bliskosti, ali nema ni otvorenih sukoba ili zamjeranja.
3. Visokokonfliktni razvod – razvod u kojem se ne prekidaju svađe između partnera s protokom vremena, djeca se nalaze u središtu njihovog sukoba (Hetherington i Kelly, 2002).

Visokokonfliktni razvod uključuje:

- stalnu želju za svađama, ekstremno neprijateljstvo i nedostatak povjerenja među roditeljima (Elrod, 2001);
- verbalnu i/ili tjelesnu agresiju, visoku hostilnost i nepovjerenje među roditeljima (Johnston, 1994);
- hronična neslaganja, maladaptivne interpersonalne obrasce i napade na ličnoj razini (Anderson i sur., 2010);
- usmjerenošć roditelja na svoje potrebe i teškoće, često slabiju komunikaciju s djecom, manje nježnosti i dosljednosti u odgoju (Wenar, 2003).

2.1. Kako predvidjeti konflikt u razvodu?

Studije ne nalaze socioekonomiske, finansijske ili etničke osobitosti partnera čiji je razvod visokokonfliktan (Kelly, 2002). Neki nalazi ukazuju da parovi s malom djecom i parovi s više djece imaju više teškoća s roditeljstvom u razvodu braka te da se uključuju u više pravnih postupaka (Barret i Turner, 2005). Ipak, stručnjacima je teško predvidjeti stepen konflikta u razvodu na temelju općih ili demografskih podataka, iz čega proizlazi da visokokonfliktni razvod može imati svaki par, a ne mora ga imati nijedan. Ovi podaci upućuju na roditeljsku odgovornost svakog para (i roditelja ponaosob) u određivanju stepena konflikta njihovog razvoda, a koji ovisi o adekvatnoj komunikaciji s obje strane više nego o bilo kojim drugim obilježjima partnera i odnosa (Malcore, 2010; Coates i sur., 2004).

Bivši supružnici u visokom konfliktu obično i prije čina razvoda imaju više intenzivnih i nasilnih sukoba. U prosjeku imaju višu razinu emocionalnih smetnji te odstupanja na području ličnosti od ostalih parova u razvodu (Levite i Cohen, 2012; Sroufe i sur., 2000; Hudson, 2005). Bonach (2005) nalazi da je neslaganje oko finansija (ne samo objektivni finansijski problemi) također prediktivno za visoki konflikt nakon rastajanja.

Sukladno ovim nalazima, kada se roditelji jave stručnjacima vezano za razvod, dobro je postaviti nekoliko pitanja kako bismo okvirno procijenili rizik od visokog konflikta: (1) koliko često su se sukobljavali u braku/ vezi, (2) kako su izgledali sukobi, (3) je li bilo intervencija od strane policije i CZSS-a, (4) jesu li kada imali psihičkih smetnji/oboljenja, (5) jesu li psihijatrijski liječeni, (6) imaju li teškoća u socijalnom funkcionisanju, (7) kako rješavaju finansijske aspekte razvoda.

2.2. Kako opisati konflikt u razvodu?

Kada stručnjaci procjenjuju stepen konflikta, moguće je da u procjenu unose neka vlastita uvjerenja, vrijednosti, stavove i iskustva, odnosno da ne mogu biti potpuno objektivni, što je važno osvijestiti i nadomjestiti timskim procjenama, teorijski i empirijski utemeljenim materijalima (Albrecht, 1980; Shrader-Frechette, 1995; Ackerman i Kane, 2005). Kako bi se osigurala što više nepristrana i objektivna procjena, važno je osloniti se na postojeće instrumente, istraživanja i kliničku praksu, umjesto na isključivo ličnu procjenu.

Garrity i Baris (1997) kategorizirali su sukobe roditelja u razvodu braka u pet kategorija s konkretnim opisima ponašanja za svaku od njih. Njihova skala stara je više od dvadeset godina, a

i danas ima široku primjenu zbog svoje konkretnosti i jednostavnosti te uključivanja položaja djeteta u procjenu intenziteta sukoba. Potonja karakteristika skale važna je utoliko što bivši partneri u visokokonfliktnom razvodu koji perzistira ne uspijevaju (sasvim) odvojiti partnersku od roditeljske uloge te skale procjene sukoba stoga trebaju uključiti djecu – ona su nažalost vrlo često u središtu konflikta (Warshak, 2008). Skala ne uključuje kvantifikaciju i norme, već pruža orijentir za kliničku procjenu. Autori naglašavaju da su opisana ponašanja najčešće prisutna u oba roditelja, no moguće je da su prisutna u samo jednog roditelja ili da su u jednog roditelja izražena u značajnijoj mjeri.

1. Minimalni sukob – roditelji uspijevaju surađivati oko odgoja i riješili su većinu partnerskih sukoba. Ako se dogodi povremeni sukob, roditelji uspješno odvajaju svoje potrebe od potreba djeteta te podržavaju odnos djeteta s drugim roditeljem.
2. Blagi sukob – roditelji su skloni ispitivati dijete o drugom roditelju i njegovom životu, povremeno se svađaju pred djetetom i traže dijete da bira stranu, ponekad govore djetetu protiv drugog roditelja.
3. Umjereni sukob – roditelji se često i intenzivno svađaju pred djetetom, skloni su verbalnom nasilju i omalovažavanju drugog roditelja pred djetetom, govore djetetu protiv drugog roditelja.
4. Jaki sukob – roditelji se upuštaju u tjelesne sukobe, prijete nasiljem, skloni su emocionalnom ucjenjivanju djeteta i nastojanju da se dijete otudi od drugog roditelja.
5. Izraziti sukob – roditelji imaju značajnija psihopatološka odstupanja, ponekad koriste sredstva ovisnosti, skloni su zlostavljanju djeteta (posebno emocionalnom).

Osim prema intenzitetu, sukob možemo razmotriti prema dimenzijama, što omogućuje njegovo podrobniјe razumijevanje. Dimenziјe sukoba dubinski se istražuju te ih danas autori nalaze mnogo, poput historije nasilja u porodici, finansijskih neslaganja, uključivanja suda, (ne)preuzimanja roditeljskih odgovornosti, kvalitete komunikacije o djeci, mentalnog zdravlja roditelja. Recentni rad autora Birnbauma i saradnika (2018) predlaže računanje indeksa konflikta rastavljenih roditelja DCSFI (Dimensions of conflict for separated families index) prema raznim dimenzijama, koji bi kao brojčana vrijednost nudio objektivnu procjenu dubine i vrste sukoba u sudskim postupcima. Takva kvantifikacija još uvjek je u eksperimentalnoj fazi i svakako bi zahtijevala značajnu kulturnu prilagodbu. U direktnom radu s porodicama od velike koristi je klasični rad Johnstona (1994). Njegove dimenziјe odolijevaju socijalnim promjenama i

kulturalnim razlikama, upravo zbog toga što su uopćene i služe kao okvir promišljanja praktičarima u svakodnevnom radu.

Prema Johnstonu (1994) postoje tri dimenzije konflikta u brakorazvodu:

1. Sadržajna – odgovara na pitanje ŠTO, koja je tema sukoba o kojoj roditelji govore, npr. alimentacija, podjela imovine, viđanje s djecom;
2. Taktička – odgovara na pitanje KAKO, koji su načini rješavanja sukoba poput izbjegavanja, uvjeravanja drugih u vlastito stajalište, verbalne agresije, tjelesne agresije, a moguće je i snažno uplitanje institucija sistema, raznih stručnjaka mentalnog zdravlja, velik broj podnesaka, prijava;
3. Afektivna – odgovara na pitanje EMOCIJA, označava stepen negativnog, neugodnog emocionalnog naboja ili neprijateljstva prema bivšem partneru, što može biti izraženo otvoreno ili pasivno.

Tabela 1. Prijedlog intervencija s obzirom na izraženost dimenzija sukoba (Johnstonu, 1994)

Procijenjena najizraženija dimenzija sukoba	Primarna intervencija
Sadržajna	Meditacija vezana za sadržajnu temu sukoba, rasprava, traženje kompromisnog rješenje
Taktička	Rad na komunikaciji, ciljevima i strategijama rješavanja problema
Afektivna	Prepoznavanje i prorada emocija, aktivno slušanje, uvježbavanje tehnika smirivanja, usmjeravanje na individualnu psihoterapiju

Moguće su različite kombinacije na dimenzijama konflikta. Naprimjer, partneri se mogu sadržajno sukobljavati oko termina viđanja djeteta. Ako nemaju problem na drugoj taktičkoj dimenziji, vjerojatno će argumentirano raspravljati i doći do kompromisa. No, ako se sukob nastoji „riješiti“ primjenom nasilja i/ili izbjegavanjem razgovora, koliko god sadržajno sukob bio sitan, može eskalirati. Afektivna dimenzija sukoba od osobite je važnosti jer određuje ukupnu percepciju roditelja uključenih u sukob. Naprimjer, ako jedan roditelj osjeća snažno neprijateljstvo ili čak mržnju prema drugom roditelju, sve njegove prijedloge, ideje i pokušaje razgovora može doživljavati kao napad na sebe i provokaciju. Tada rad stručnjaka s roditeljima samo na taktičkoj i/ili sadržajnoj razini nije dovoljan. Stručnjacima se može činiti da se u radu s takvim roditeljima vrte u krug jer kroz više susreta s njima ne uspijevaju pronaći rješenje naizgled sitnog neslaganja. Uzrok može biti upravo u usmjeravanju na pogrešnu dimenziju

sukoba u tom trenutku. Najčešće se oslanjamo na sadržajnu dimenziju jer o njoj klijenti govore, no roditelji koji trebaju stručnu pomoć uglavnom imaju teškoća na drugoj i/ili trećoj, taktičkoj i/ili afektivnoj, dimenziji sukoba. U Tabeli 1. prikazane su predložene intervencije s obzirom na dimenziju sukoba koja je procijenjena najviše problematičnom.

2.3. Kako sukob roditelja pogoda djecu?

Gotovo svako dijete teško će podnijeti vijest da se roditelji rastavljuju. Dijete može biti povrijeđeno, tužno, prestrašeno, ljuto, osjećati sram, imati promjene u ponašanju i raspoloženju (Halligan i sur., 2014; Cox i Desforges, 2017). Međutim, ako roditelji kvalitetno komuniciraju i pružaju podršku djeci, ona se u najvećem broju slučajeva prilagode na novonastale okolnosti u porodici. Nemogućnost prilagodbe djece na razvod gotovo uvijek je uvjetovana roditeljskim sukobima (Roth i sur., 2014).

Izloženost hroničnim, otvorenim, nerazriješenim sukobima među roditeljima povećava rizik dugoročnih teškoća djece (Amato i Both, 1997). Što su roditeljski sukobi češći i što duže traju, to je veća vjerovatnoća da će imati negativne posljedice na djecu (Kelly, 2000), stoga je važno da roditelji, ali i institucije uključene u zaštitu djece, što prije zaštite djecu od visokog konfikta roditelja.

3. Visokokonfliktni razvod

3.1. Kako se visokokonfliktni razvod može odraziti na djecu?

Različita istraživanja pokazuju da djeca iz visokokonfliktnih razvoda braka roditelja 2-5 puta češće imaju klinički značajne poteškoće ponašanja i doživljavanja u odnosu na djecu čiji roditelji nisu imali visoki konflikt u razvodu. Kod njih se nalazi: više antisocijalnih ponašanja, nepoštivanje autoriteta, teže uspostavljanje i održavanje vršnjačkih odnosa, korištenje nasilja kao strategije rješavanja problema, više školskih poteškoća i teškoća prilagodbe na školu, prekid normalnog toka privrženosti, strah od bliskih odnosa, nestabilniji partnerski odnosi u budućnosti, pretpostavljanje tuđih potreba svojima, nezadovoljstvo, niže samopoštovanje, viša razina anksioznosti, depresivnosti i impulzivnosti, viša razina krivnje i srama, više zloupotrebe sredstava ovisnosti (Boyan i Termini, 2005; Firestone i Weinstein, 2004; Hetherington i Kelly, 2002; Kelly, 2000; Kelly, 2002).

Neka djeca ne pokazuju odmah da ih pogađaju roditeljski sukobi. Roditelji u takvima situacijama mogu smatrati da ne čine štetu djetetu. Teško im je shvatiti objašnjenja stručnjaka jer im se čini da je s njihovim djetetom "sve uredu", te primjerice navode da dijete ne razumije sukob jer je premalo, da dijete kaže da mu sukob ne smeta "isključi se", da dijete radi nešto drugo dok se roditelji svađaju, iz čega zaključuju da ga to ne pogađa i slično. Važno je znati da se učinci roditeljskih sukoba ne moraju vidjeti odmah, ne moraju biti akutni, ali sasvim sigurno mogu biti dugoročni. Obično su najizraženiji u adolescensiji i u mlađoj odrasloj dobi (Kelly, 2000), a često se nose i u odraslu dob, te se mogu prenijeti na sljedeće generacije.

Naprimjer, za dječiji razvoj nepovoljno je kad roditelji nemaju dosljedna pravila i kad pokušavaju narušiti autoritet ili odnos djeteta s drugim roditeljem. Na djetetu predškolske dobi koje proživljava opisane okolnosti možda nećemo odmah primijetiti neke probleme ili odstupanja. Međutim, kada dijete dođe u adolesenciju, može se dogoditi da zbog nedostatka dosljednih pravila i srušenog roditeljskog autoriteta više ne poštuje nikakva ograničenja, red i strukturu. Zbog toga je važno djelovati preventivno, čak i ako se ne uočavaju jasni znakovi štetnosti roditeljskog sukoba u datum trenutku.

3.2. Visokokonfliktni razvod roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djeteta

Proces zaštite djece od zlostavljanja i zanemarivanja zahtjeva multidisciplinarni i intersektorski pristup. Od ključne je važnosti da svi učesnici u tom procesu imaju zajedničko poimanje i jedinstven stav u odnosu na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja dece. Saglasnost u odnosu na definiciju zlostavljanja i zanemarivanja prvi je uslov za uspješnost procesa zaštite djeteta. U Opštem protokolu za zaštitu djece od zlostavljanja i zanemarivanja prihvачene su definicije pojedinih vidova zloupotrebe i zanemarivanja djece koje je usvojila Svjetska zdravstvena organizacija na Konsultaciji o sprječavanju zloupotrebe djece u Ženevi, 1999. godine (WHO, 1999). Ove definicije prihvatilo je i Međunarodno udruženje za prevenciju zloupotrebe i zanemarivanja djece u dokumentu „Intersektorski pristup zlostavljanju djece“ (ISPCAN, 2003). Da bismo pomogli proces stvaranja jedinstvenog koncepta zlostavljanja i zanemarivanja kod stručnjaka iz raznih sektora, pored originalnih definicija SZO, koje se nalaze i u Protokolu, iznosim i pojašnjenja korištenih termina, kao i teškoće sa kojima se stručnjaci najčešće susreću u određenju pojma zlostavljanja i zanemarivanja.

3.3. Definicija zlostavljanja i zanemarivanja djeteta

Zloupotreba ili zlostavljanje djeteta obuhvataju sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploraciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja deteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, povjerenje ili moć (WHO, 1999). Pored opšte definicije zloupotrebe djeteta, prihvачene su i definicije četiri posebna tipa zloupotrebe djeteta: fizičko zlostavljanje, seksualna zloupotreba, emocionalno zlostavljanje, i zanemarivanje djeteta.

3.3.1. Fizičko zlostavljanje djeteta

Fizičko zlostavljanje djeteta je ono koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog fizičkog povrjeđivanja uslijed neke interakcije ili odsustva interakcije, koja potпадa pod razuman okvir nadzora roditelja, ili osobe koja je na položaju na kome ima odgovornost, moć nad djetetom ili njegovo povjerenje (WHO, 1999). Ono obuhvata širok dijapazon aktivnosti kao što su udaranje, prebijanje, šutiranje, čupanje kose, grizenje, gušenje, šurenje, nanošenje opekom, trovanje, davljenje, vezivanje korišćenjem kanapa ili lanca, prisiljavajući djeteta da za kaznu ostane u položaju koji uzrokuje bol ili je ponižavajući, prijetnja nožem ili pištoljem i drugo. Može se ispoljiti kao izolovani incident ili ponavljana aktivnost hroničnog karaktera. Potrebno je praviti razliku između zloupotrebe i nenamjerne, zadesne povrede. Treba, takođe, razlikovati fizičko zlostavljanje od fizičkih znakova i simptoma koji podražavaju namejrno ozljedivanje ali su, u stvari, posljedica ili potpomognuti organskim stanjima od kojih dijete pati.

3.3.2. Emocionalna zloupotreba

Emocionalna zloupotreba obuhvata propust da se obezbijedi razvojno prikladna, podržavajuća sredina, uključujući i dostupnost primarne figure privrženosti, tako da bi dijete moglo razviti stabilan i pun opseg emocionalnih i socijalnih sposobnosti koje odgovaraju njegovom ličnom potencijalu, a u skladu sa kontekstom društva u kome dijete živi. Emocionalna zloupotreba obuhvata i postupke kojima se vrši omalovažavanje, ocrnjivanje, okrivljavanje bez razloga, kojima se prijeti, zastrašuje, ograničava kretanje djeteta, vrši diskriminaciju, ismijava ili upražnjavaju drugi oblici nefizičkog, neprijateljskog ili odbacujućeg postupanja sa djetetom. Ovakvo postupanje mora biti u okviru razumne kontrole roditelja ili osobe koja je u odnosu

kojim je preuzela odgovornost, ima povjerenje djeteta ili moć nad njim. Emocionalna zloupotreba odnosi se na vezu između primarnog pružaoca njege i djeteta, u kojoj interakcije nanose stvarnu štetu, ili mogu potencijalno biti štetne po dijete. Ona obuhvata razvojno neprikladne, nedovoljne ili nedosljedne interakcije sa djetetom, i uključuje: izlaganje zbumujućim ili traumatskim događajima i interakcijama, npr. nasilju u porodici; upotrebu djeteta za ispunjavanje psiholoških potreba pružaoca njege; i aktivno korumpiranje djeteta ili propust da se unapređuje socijalna adaptacija djeteta, što uključuje i izolaciju djeteta. Ovaj oblik zloupotrebe ne iziskuje fizički kontakt između pružaoca njege i djeteta (Išpanović-Radojković, 2009).

3.3.3. Zanemarivanje i nemoralno postupanje

Zanemarivanje predstavlja nemar ili propust pružaoca njege da obezbijedi razvoj djeteta u svim oblastima: zdravlja, obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smještaja i bezbjednih životnih uslova, a u okviru razumno raspoloživih sredstava porodice ili pružaoca njege, što narušava ili može sa velikom vjerovatnoćom narušiti zdravlje djeteta ili njegov fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj. Ono obuhvata i propust u obavljanju pravilnog nadzora i zaštite djece od povrjeđivanja u onolikoj mjeri u kojoj je to izvodljivo (SZO, 1999). Zanemarena djeca koja ne dobijaju adekvatnu emocionalnu, kognitivnu, socijalnu i fizičku stimulaciju, fizičku njegu i ishranu mogu pretrpiti nepovratne zastoje u različitim aspektima svog razvoja. Iako bi samo jedan jedini incident zanemarivanja mogao imati ozbiljne posljedice, većina slučajeva zanemarivanja može se prepoznati po obrascu odsustva njege djeteta. Brojnost situacija kojima se uspostavlja obrazac, ili štetnost koju dijete doživljava, ili je izloženo riziku da doživi, uzimaju se u razmatranje pri definisanju zanemarivanja.

4. Emocionalno zlostavljanje i zanemarivanje djeteta

4.1. Oblici emocionalnog zlostavljanja

Normalan emocionalni razvoj znači da dijete ima šansu naučiti da ljudkse osjećaje pokaže na socijalno prihvatljiv način. Kad emocionalni razvoj napreduje normalno, djeca će naučiti kako se nositi sa frustracijama, imat će pozitivne emocije prema sebi, moći će pokazati osjećaje i slati emocionalne poruke drugima: riječima, gestama i aktivnostima.

Ako su djeca žrtve emocionalnog zlostavljanja, ona se javljaju problem u pokazivanju emocija, u kontaktu s drugima, komunikaciji, odnosu prema samome sebi, što znači da je ugrožen njihov razvoj, a posljecie u nekim segmentima traju čitav život.

Slijedom iznesenoga može se reći da emocionalno zlostavljanje u najširem smislu obuhvata destruktivno ponašanje odraslih prema djetetu, što uključuje prisutnost neprijateljskog ponašanja i odsutnost pozitivnih pristupa (Kocijan Hercigonja, 1999).

Dijete se rađa najzavisnije od svih bića i od trenutka dolaska na svijet sučeljava se sa svijetom koji mu je prijateljski ili neprijateljski naklonjen, koji ga prihvata ili ga odbacuje, i na toj relaciji odnosa sa svijetom u koji dolazi stvara sliku o njemu; najprije kroz kontakte sa najbližim osobama, kao što su majka, otac, članovi porodice, a zatim i šire okoline. Na toj relaciji dijete-svijet, u međusobnim odnosima i utjecajima, stvara se djetetovo ja. Postajemo ono što jesmo u kasnijem životu. Zato i stoji činjenjica da je odrastanje proces koji definira budućnost, i ako u tom procesu odrastanja svijet odraslih u koji dijete ulazi s povjerenjem i u kojem očekuje ljubav, ne odgovara i ne prihvata djetetove poruke, razvija se čitav niz psihičkih problema, kao što je nisko samopouzdanje, nesigurnost, strah, što je izvor brojnih drugih odstupanja u ponašanju i bolesti. Ako taj svijet, ne samo da ne prihvata djetetove potrebe, već ga svojim postupcima povrjeđuje, ponaša se destruktivno; tada govorimo o emocionalnom zlostavljanju.

Dijete od svijeta odraslih očekuje zaštitu i ljubav i prilazi mu s povjerenjem, a neodgovarajući postupci odraslih zbunjuju ga i utječu na njegovo mentalno zdravlje. Nažalost, odrasli u zadovoljenju svojih ličnih interesa vrlo često svjesno ili nesvjesno povrjeđuju dijete, koristeći ga za svoje sukobe unutar porodice, manipuliraju djetetovim osjećajima, ucjenjuju ga ili zaustavljaju njegov razvoj radi svojih sebičnih ili bolesnih razloga – zlostavljaju dijete (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

Postoje oblici emocionalnog zlostavljanja, ali svi oni uključuju potrebu za apsolutnom kontrolom nad djetetom (Tabela 2.).

Tabela 2.Najčešći oblici emocionalnog zlostavljanja (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003)

Najčešći oblici emocionalnog zlostavljanja su:
<ul style="list-style-type: none">• odbacivanje djetetovih potreba• teroriziranje ili tjeranje djeteta kontinurianim verbalnim napadima koji stvaraju klimu straha, napetosti i nesigurnosti• ignorisanje i degradiranje djeteta što uključuje i izostanak pozitivnih stimulacija• manipulisanje djetetom u cilju zadovljenja nekih svojih potreba koje nisu sukladne djetetovim• izolacija• konstantni sarkazam, ponižavanje• podržavanje djetetovog neadekvatnog ponašanja, podmićivanje• verbalni napadi• pritisak na dijete da brže odraste što proizilazi iz roditeljskih potreba a koje dijete ne može zadovoljiti radi faze svog psihološkog razvoja

4.2. Kako prepoznati emocionalno traumatizovano dijete?

Sve je veći broj djece niskog samopoštovanja. Istraživanje u svijetu pokazuje da najveći broj djece koja napuštaju školovanje pripada skupini djece sa niskim samopoštovanjem. Djeca udružena u različite grupe koji se ponašaju po svojim pravilima, često suprotnim društvenim pravilima i normama, pripadaju djeci s niskim samopoštovanjem. Djeca koja probleme rješavaju oružjem usmjerenim protiv drugih ili protiv sebe, pripadaju djeci s niskim samopoštovanjem (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

Djeca se ne rađaju s niskim samopoštovanjem, ona postaju takva tokom razvoja u sredinama koje ih emocionalno zlostavljaju, u kojima se odrasli ponašaju prema njima destruktivno, ne vodeći računa o njihovim potrebama, osjećajima i željama. Agresija koja prema epidemiološkim istraživanjima postaje sve prisutnija kod mladih, velikim je dijelom rezultat postupaka odraslih prema djeci tokom njihovog process odrastanja. Ona je i izraz depresije, nesigurnosti, imitacije i reakcije kojom se dijete bori protiv nepravde, usamljenosti izdanosti od onih kojima su ga trebali zaštiti i olakšati mu proces odrastanja i ulazak u svijet odraslih (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

Tokom odrastanja javljaju se novi i drugačiji znakovi u ponašanju, od promjene vrste i inteziteta strahova kao i povlačenje od okoline. Međutim ono što prvo vidimo kod emocionalno zlostavljanog djeteta je njegov izraz lica: njegove emocije koje ne odaju sliku sreće, spontanosti, bezbrižnosti. Najčešće vidimo izraz straha, nesigurnosti, tuge. Često imamo utisak da takvo dijete ne zna kako da se ponaša i šta da očekuje od odraslih; kao da su u stalnoj tjeskobi iščekivanja neugode i nečega nepredvidivog. Ova se djeca ne smiju, ne plaču, ne igraju se spontano. Često je prisutan negativan odnos prema sebi i okolini. Ljuti su i napeti, agresivni, razbacuju igračke, lome ih, sve započinju, ništa ne zabršavaju. U prisustvu odraslih pogledom ili riječima traže dozvolu da nešto učine, pitaju ili uzmu (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

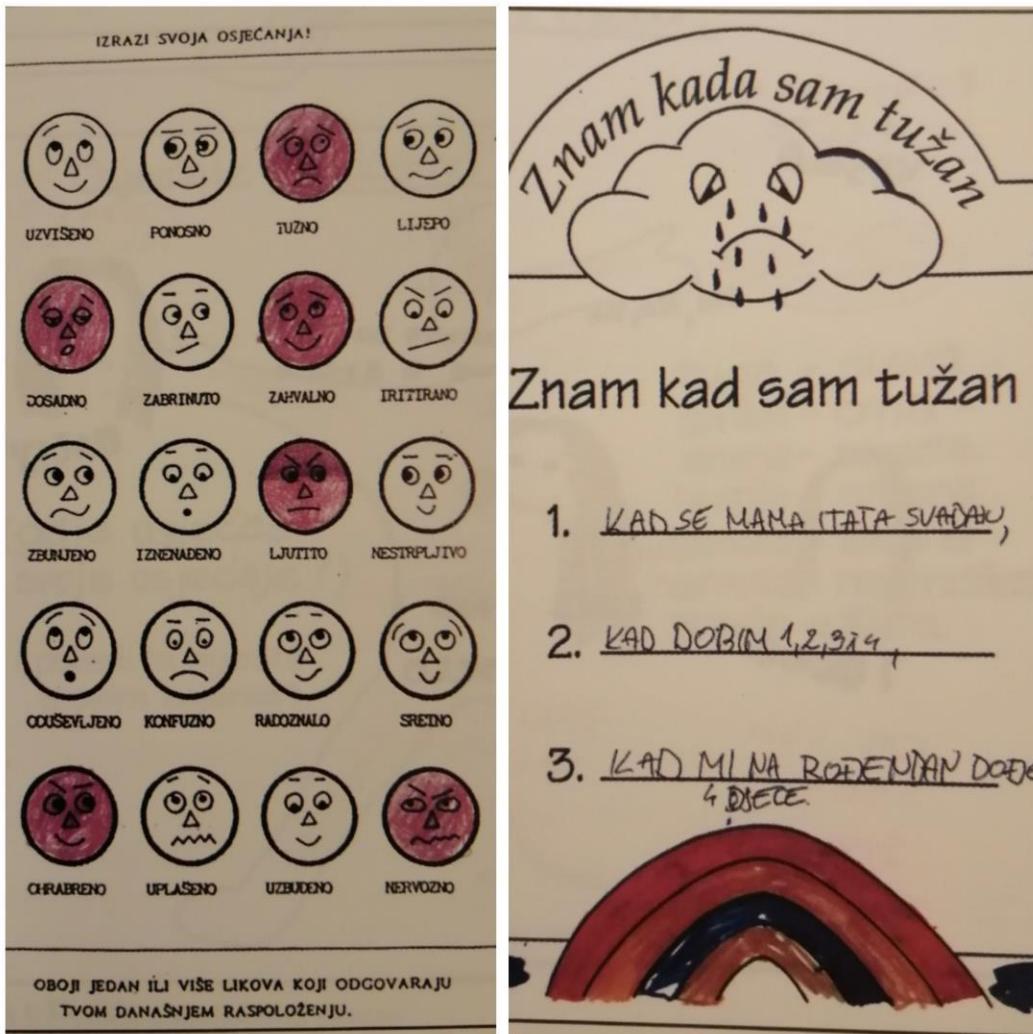
4.3. Kako pomoći emocionalno zlostavljanom djetetu?

Prvo pitanje koje svako sebi mora postaviti kako doći do takvog djeteta, jer okolina koja djeluje destruktivno ne prepoznaje djetetove potrebe ili ih svjesno prikriva, a dijete, posebno malo dijete, zavisi od svoje okoline i jedino ga ona može dovesti do osoba koje mu mogu pomoći. U tome i leži najveći problem, jer ako su zatajili roditelji, to ne bi trebali odgajatelji u vrtićima, nastavnici u školama, socijalni radnici u Centrima. Posebno tokom brakorazvoda često nalazimo zlotavljanu i zanemarenu djecu koja nisu prepoznata, a uzroci tom neprepoznavanju su različiti, od nedovoljne educiranosti do pomanjkanja vremena profesionalaca. No često je i to problem nedovoljne ekipiranosti na radnim mjestima koja pokrivaju tako težak i odgovoran problem, kao i pomanjkanje supervizije i timske suradnje (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

Rješenje problema počinje kroz: dobru informiranost o potrebama djeteta, informiranost o zlostavljanju i šta ono znači za dijete. Informiranost se mora provoditi kroz sredstva javnog priopćivanja, kroz kontinuiranu edukaciju na fakultetima, ali i po završetku istih u svim intitucijama koje rade s djecom i brinu o njima.

Kako je osnovni problem kod emocionalno traumatizirane djece pokazivanje emocija, to treba pomoći djetetu da ih izrazi i pokaže, a najbolje je započeti vježbom prepoznavanja i svojih i tuđih emocija. Postoji više načina kako dijete dovesti do toga da može govoriti o svojim osjećajima:

- a) imenovanjem emocija kod drugog na osnovu onoga što dijete vidi na licu i u ponašanju neke osobe, na slici ili na za to poebno formianim lutkama (Slika 1.)
- b) imenovanjem emocija kod sebe na osnovu onoga što osjeća (Slika 2.)
- c) crtanjem emocija koje prepoznaće kod sebe i bliskih osoba
- d) crtanjem svojih najčešćih emocija.

Slika 1. i slika 2. Način izražavanja emocija (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003)

Na taj način u opuštenoj atmosferi, moguće je približiti se djetetu, omogućiti mu da nacrti, imenuje i iskaže ono što zapaža i ono što osjeća. Na taj način možemo otvoriti put ka djetetovom povjerenju, doći u poziciju da nam dijete može početi govoriti o sebi i onome što mu se događa, bilo kroz priповјетke koje dijete samo iznosi ili kojima dovršava naše započete priповijetke, odnosno pomoću slika koje su za tu svrhu odabранe.

4.4. Rizični faktori za zanemarivanje

4.4.1. Socijalni faktori

Tu se ubraja siromaštvo u kojem roditelji ne mogu djeci osigurati hranu, odjeću, krov nad glavom. Materijalna deprivacija jedan je od glavnih uzroka zanemarivanja. Ona često dovodi do migracije i emigracije, razdvajanja porodice, do izostanka socijalne mreže potpore što je jedan od bitnih faktora u dinamici nastanka zanemarivanja. Izolacija porodice vodi ka usamljivanju i izvor je brojnih psihičkih problema roditelja, što se odražava i na njihov odnos prema djeci. Ignorisanje ovih problema od strane porodice, ali i društva vodi ka zanemarivanju (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

4.4.2. Roditeljski faktori

Prerano roditeljstvo i roditeljstvo adolescenata vrlo često dovode do zanemarivanja, jer mladi roditelji niti su materijalno niti psihološki zreli bez pomoći okoline odgovoriti na potrebe svoje djece (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

4.4.3. Dječiji faktori

Postoje rizična djeca za zanemarivanje u koju se ubrajaju djeca sa posebnim potrebama, djeca s određenim karakteristikama temperamenta, djeca pod stresom, djeca s teškim ili hroničnim bolestima.

Međutim većina istraživača smatra da faktori koji dovode do zanemarivanja nisu jednostavni već višestruki (Joffe, 2002).

4.5. Emocionalno zanemarivanje

Emocionalno zanemirivanje čest je oblik zanemarivanja, a najčešće je to roditeljsko neobaziranje na djetetove potrebe i želje. Dijete niko ne sluša, roditelje ne interesuje da li dijete nešto želi ili ne želi, već slijede samo svoje potrebe. Vrlo često se dešava da roditelji ne pomažu djetetu u kiznim situacijama, te se ono osjeća samo i odbačeno. Takva djeca tada potporu i razumijevanje traže u grupama vršnjaka sličnih problema i počinju se stvarati grupe koje kreiraju neka svoja pravila ponašanja, vrlo često usmjerena protiv društvenih normi. Emocionalno zanemarivanje obuhvata ponašanje odraslih kod kojeg se ne vodi računa o djetetovim osjećajima, kao naprimjer kad roditelji ogovaraju drugog roditelja pred djetetom, svađaju se pred djetetom, ili nekim

drugim oblicima svog ponašanja dovode dijete u situaciju da mu je neugodno (pijanstvo, skidanje pred djetetom i slično). Christensen i saradnici (1994) da su roditelji koji zanemaruju djecu negativniji po svoju djecu nego zlostavljujući, jer je njihov odnos sa djecom hladniji i mnogo nezainteresovaniji, i jer ne pokazuju nikakve emocije, pa čak ni ljutnju. Majke koje zanemaruju dijete, imaju još lošiju sliku o sebi, nego majke koje zlostavljaju, a jednako tako i loš system samokontrole i socijalne interakcije. Brojne studije pokazuju da zanemarivanje može dovesti do težeg oštećenja nego zlostavljanje (Melchert, 2000; Widom, 1999).

4.6. Simptomi zanemarenog djeteta

Znakovi zdravstvenog zanemarivanja su (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003):

- slabo opće zdravlje,
- učestali zdravstveni problem,
- slaba uhranjenost,
- učestale prehlade,
- brojne alergijske reakcije.

Znakovi fizičkog zanemarivanja (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003):

- neodgovarajuća odjeća,
- promijene na koži koje upućuju na nedovoljnu higijenu,
- prljava odjeća i obuća,
- zapušten izgled,
- dijete je najčešće samo na mjestima koja nisu primjerena za njegov uzrast,
- dijete čuvaju neodgovarajuće osobe.

Znakovi emocionalnog zanemarivanja (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003):

- povučenost,
- nesigurnost,
- problem komunikacije,
- ispoljavanje straha i kod najmanjih pogrešaka,
- razvojne smetnje: smetnje govora, motorike, komunikacije,
- promijene u ponašanju koje su nepredvidive,
- agresivnost,
- pasivnost,
- nagle promjene raspoloženja,
- asocijalno ponašanje,
- regresivni oblici ponašanja,

- odnos prema roditeljima često je hladan i distanciran, dok se prema nepoznatim osobama pokazuje poretjerana potreba za povezivanjem.

5. Otudjenje od roditelja

5.1. Djeca razdvojenih roditelja

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2019) u Federaciji Bosni i Hercegovini zabilježena su 1673 razvoda braka. Uzimajući u obzir netradicionalne porodice u kojima su rođena djeca, iako roditelji formalno nisu stupili u brak, te nemogućnost dolaženja do podataka o incidenciji njihova razdvajanja, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi koliko djece prolazi razdvajanje roditelja. Svakako, radi se o velikom broju djece koja zaslužuju pažnju opće i stručne javnosti. U ovom radu poseban naglasak stavljen je na djecu razdvojenih roditelja u riziku od emocionalnog zlostavljanja, kao i na nedovoljno razvijene mjere prevencije ugrožavanja njihove dobrobiti, uz konkretnе prijedloge za unapređenje intersektorske prakse u Bosni i Hercegovini. Iako neka istraživanja govore o negativnim učincima razvoda roditelja na dijete (Amato i Sobolewski, 2001; Teachman, 2002; Wolfinger i sar., 2003), postaje sve jasnijim da djeci ne šteti sam čin razdvajanja roditelja, nego roditeljski sukob koji je često prisutan prije, za vrijeme braka i nakon razvoda; ni jedan drugi čimbenik ne predviđa prilagodbu djeteta na razvod roditelja tako uspješno kao stepen roditeljskog konflikta (Cummings i O'Reilly, 1997; Kelly i Emery, 2000; McIntosh, 2003; Lamb i Kelly, 2001; Amato i Afifi, 2006; Kelly, 2008; Buljan Flander i sar., 2014). Osim roditeljskim konfliktom, prilagodba djeteta na razvod roditelja moderirana je brojnim drugim čimbenicima. Leon (2003) u preglednom radu predstavlja najčešće nađene rizične čimbenike i negativne ishode za djecu u razvodu braka: nasilje u porodici, sukob i neprijateljstvo roditelja, ometanje vršnjačkih odnosa u sklopu razvoda braka, ekonomski teškoće, ometanje rutine i vremena koje je dijete uobičajeno provodilo s roditeljem, rano uključivanje novih partnera/partnerica roditelja, rano stupanje roditelja u novi brak, gubitak kontakta s jednim roditeljem, loša prilagodba jednog ili oba roditelja na razvod, djetetov gubitak osjećaja sigurnosti i predvidljivosti. Rizični čimbenici za održavanje visokog konflikta roditelja u razvodu u kojem pate djeca su: više nasilnih sukoba i prije razvoda, viša razina emocionalnih smetnji i odstupanja na planu ličnosti te financijska neslaganja (Levite i Cohen, 2012; Sroufe, Duggal i sur., 2000; Hudson, 2005; Bonach, 2005).

Zaštitne čimbenike u prilagodbi djece na razvod možemo podijeliti u dvije grupe; one povezane s osobinama djeteta te one povezane s karakteristikama porodice. Od zaštitnih čimbenika povezanih s osobinama djeteta u većini istraživanja identificira se inteligencija (Rutter, 2006; Flouri i sar., 2015) i sposobnost emocionalne regulacije (Dunsmore i sar., 2013). Najbitnijim familijarnim zaštitnim čimbenicima u prilagodbi djece na razvod roditelja pokazala se niska razina roditeljskog međusobnog sukobljavanja, učinkovito i konstruktivno rješavanje sukoba između roditelja, kvaliteta odnosa djece i roditelja, roditeljska uključenost i brižnost, autoritativni stil roditeljstva barem jednog od roditelja i kooperativno suroditeljstvo obilježeno dobrom komunikacijom (McIntosh, 2003; Lamb, 2012; Stallman i Ohan, 2016), čime se opet naglašava uloga roditeljskog odnosa sa što manje sukoba. Navedeni rizični i zaštitni čimbenici sažeto su prikazani u Tabeli 3.

Tabela 3. Rizični i zaštitni čimbenici u prilagodbi djece na razvod (Buljan Flander i sar., 2014)

Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici	
Nasilje u porodici, sukobi roditelja	Povezani s djetetom	Povezani s porodicom
Teškoće prilagodbe roditelja na razvod	Inteligencija	Niska razina roditeljskog sukoba
Ekonomске teškoće	Emocionalna regulacija	Zrele strategije rješavanja problema roditelja
Ometanje vremena i rutine djetetova odnosa s jednim ili oba roditelja		Kvaliteta odnosa roditelja i djeteta
Rano stupanje roditelja novu vezu ili brak		Uključenost i brižnost oba roditelja
Gubitak kontakta djeteta s roditeljem		Kooperativno suroditeljstvo

5.2. Šta je otuđenje?

Poseban je rizik u konfliktnim razdvajanjima roditelja otuđenje djeteta od roditelja, što predstavlja niz roditeljskih ponašanja koja namjerno ili drugačije interferiraju i narušavaju odnos djeteta s drugim roditeljem (Baker i Ben-Ami, 2011). Iako je intenzivna polemika struke oko definiranja koncepta otuđenja, postoji konsenzus oko opisa patološkog ponašanja djeteta pod utjecajem roditelja (Woodall i Woodall, 2017).

Fidler i Bala (2010) razlikuju opravdano odbacivanje roditelja (koji je npr. seksualno zlostavljao dijete) i otuđenje koje, također, može biti čisto (odbačeni roditelj je adekvatan) i hibridno (odbačeni roditelj ima neke deficite roditeljskih sposobnosti, čime se otuđujući roditelj koristi da bi otuđio dijete) (Slika 3.). Postoji cijeli niz otuđujućih ponašanja kojima se roditelji mogu koristiti, a u istraživanjima se uglavnom ispituju klasična Warshakova (2003) otuđujuća ponašanja koja variraju od vrlo suptilnih do vrlo eksplicitnih: pretjerano udovoljavljavanje djetetu radi zadobivanja naklonosti, izostavljanje drugog roditelja iz razgovora i konteksta djetetova života (naročito lijepih iskustava s njim), prenaglašavanje manjih propusta drugog roditelja, pretjerano kontrolisanje i zadiranje u vrijeme koje dijete provodi s drugim roditeljem, opstruiranje kontakata djeteta i drugog roditelja, zabranjivanje kontakata djeteta i drugog roditelja, pokazivanje tuge/brige kad je dijete s drugim roditeljem, negativno karakteriziranje drugog roditelja, lažno optuživanje drugog roditelja za zlostavljanje.

Slika 3. Koncept otuđenja prema Fidleru i Balu (2010)

Baker i Darnall (2006), na temelju dubinskih intervjuja s otuđenim roditeljima, identificiraju još neke strategije otuđivanja koje nisu pokrivene uvriježenim kategorizacijama, a to su: (1) ograničavanje i pretjerana kontrola poziva i poruka koje dijete izmjenjuje s drugim roditeljem; (2) ograničavanje i pretjerana kontrola simboličkog kontakta djeteta i drugog roditelja; (3) zakidanje informacija o djetetu; (4) ostalo — ogovaranje drugog roditelja prijateljima, učiteljima, liječnicima i drugim stručnjacima uključenima u skrb o djetetu, stvaranje konflikta djeteta i drugog roditelja, uvjerenje djeteta da ga je drugi roditelj odbacio, ograničavanje stvari koje

dijete smije ponijeti kod drugog roditelja. Otuđenje može biti blago, umjereni i snažno, no rijetko će se zadržati na blažim oblicima ako se aktivno ne uključi sistem zaštite djece (Woodall i Woodall, 2017).

Svjetska zdravstvena organizacija na određeni je način okončala dio polemike, tako što je 27. maja 2019. godine prihvatile nacrt idućeg izdanja MKB-a (MKB-11) koji sadržava dijagnozu otuđenja (parental alienation), šifra QE.52, Caregiver-Child Relationship Problem. Uvođenje dijagnoze otuđenja vjerovatno će u sljedećim godinama značajno olakšati stručnjacima prevenciju, intervenciju, dijagnostiku i tretman, te omogućiti pravosuđu jasnije okvire za rad u ovim vrlo osjetljivim slučajevima, što je dosad svim sistemima predstavljalo veliki izazov (Drozd i Oleson, 2004).

5.3. Razna lica otuđenja

Neke od najčešćih strategija otuđenja koje roditelji koriste:

- pretjerano ugađanje djetetu (naprimjer dopuštenje djetetu da jede puno slatkiša, da ostaje duže budno, da igra igrice i gleda filmove koji nisu dozvoljeni kod drugog roditelja),
- izostavljanje pozitivnih iskustava s drugim roditeljem (naprimjer jedan roditelj duže izostaje zbog posla ili bolesti, a drugi roditelj potpuno ignoriše pozitivna iskustva koja je dijete s njim imalo, ne spominje ga, miče zajedničke fotografije, igračke koje je djetetu kupio roditelj kojeg trenutno nema),
- prenaglašavanje propusta drugog roditelja (naprimjer jedan roditelj zakasni po dijete na trening, a drugi roditelj govori o tome da ga je „zaboravio, ostavio na cesti kao psa“ i slično, odvodi dijete u CZSS i u Policiju, prijavljuje zanemarivanje),
- pretjerano zadiranje u odnos djeteta i drugog roditelja (naprimjer nazivanje djeteta na mobitel i slanje poruka većinu vremena dok je dijete kod drugog roditelja,
- nametanje svojih pravila ponašanja dok je dijete kod drugog roditelja, stalno zapitivanje o načinu provođenja vremena, o hrani koju dijete jede, odjeći koju nosi i slično),
- opstruiranje kontakata djeteta i drugog roditelja (onemogućavanje kontakata ili osmišljavanje izgovora da se kontakti ne održe poput treninga, pregleda, rođendanskih proslava, prehlade, učenja za test baš u vrijeme druženja s drugim roditeljem),

- pokazivanje neugodnih emocija kada dijete ostvaruje odnos s drugim roditeljem (npr. pokazivanje tuge, ljutnje, straha, zabrinutosti, bilo riječima ili ponašanjem, u nekim slučajevima i ignorisanje djeteta, potpuno emocionalno zahlađenje),
- slanje dvostrukih poruka djetetu (npr. riječima poticanje djeteta na susret s drugim roditeljem, a pritom plakanje ili govorenje djetetu da „slobodno ode, valjda neću umrijeti od brige“ / „slobodno ode, neće ti se ništa strašno dogoditi“),
- negativno komentarisanje drugog roditelja djetetu (npr. iznošenje da je drugi roditelj loša osoba), lažno optuživanje za zlostavljanje (npr. poticati dijete da kaže da ga je drugi roditelj tukao, dodirivao po intimnim dijelovima tijela i slično, kad to nije istina),
- pasivno dopuštanje drugim članovima porodice ili prijateljima da otuđuju dijete (npr. roditelj ne otuđuje samostalno, ali dopušta svojim roditeljima da čine gore nabrojana ponašanja),
- dijeljenje neprimjerena informacija s djetetom (npr. o sudskom postupku, o bračnom odnosu, o nasilju kojem dijete nije svjedočilo),
- obrtanje uloga dijete-roditelj (npr. traženje od djeteta da brine o osjećajima roditelja, verbalno ili neverbalno), zamjenjivanje biološkog roditelja s novim partnerom/icom (npr. traženje da se novi partner zove tata ili nova partnerica mama),
- ohrabruvanje djetetove ljutnje prema drugom roditelju (npr. dijete se ljuti jer mu je jedan roditelj uzeo mobitel kako bi učilo, a drugi roditelj osnažuje ljutnju djeteta, ne dozvoljava mu da zaboravi tu situaciju),
- ograničavanje komunikacije djeteta i drugog roditelja (npr. onemogućavanje telefonskih poziva bez realnog razloga), uskraćivanje informacija o djetetu (npr. oko preseljenja, liječničkih pregleda) (Centar za prava deteta, 2020).
- poticanje osjećaja krivnje djetetu ako se lijepo provede s drugim roditeljem (npr. isticanje kako je drugi roditelj grozna osoba koja je dijete samo „kupila“ izletom u park),
- nemogućnost odvajanja slike sebe i djeteta (npr. govorenje djetetu da je drugi roditelj ostavio „nas“ kada je zatražio razvod braka).

Otuđena djeca jednog roditelja vide apsolutno savršenim, a drugog roditelja apsolutno groznim. Tako nam djeca znaju reći da kod jednog roditelja ne bi ništa mijenjali i da je najbolji u svemu

(što djeca uobičajeno nikad ne kažu, naročito adolescenti), a s drugim roditeljem ne mogu se sjetiti nijedne lijepo uspomene ili osobine, o njemu misle sve najgore i sve bi na njemu promijenili. Otuđena djeca sve što iskazuju nastoje predstaviti kao svoj samostalni stav, često i kad o tome nisu direktno upitana. Pritom govore riječima kojima govori i roditelj otuđitelj, napimker kažu da je jedan roditelj tukao drugoga još prije djetetovog rođenja, ali da mu to niko nije rekao, nego se samo sjeća. Otuđena djeca ne pokazuju krivnju ni suosjećanje zbog riječi i ponašanja prema otuđenom roditelju. Konačno otuđena djeca počinju odbacivati porodicu i prijatelje otuđenog roditelja, ne nazivaju ga majkom/ocem nego imenom, kasnije samo on/ona. Otuđeno dijete kratkoročno može odlično funkcionirati u raznim segmentima života, naprimjer čak i bilježiti poboljšanje školskog uspjeha. Međutim, spram odbačenog roditelja dijete ima „fobične“ i vrlo burne emocionalne reakcije prožete bijesom pri kontaktu ili mogućnosti kontakta s odbačenim roditeljem. Ranjivost otuđenog djeteta može se uočiti kroz separacijske strahove (strahove od odvajanja), što otuđujući roditelj često naglašava, naprimjer kaže da će se dijete ubiti ako se odvoji od njega.

5.4. Kako prepoznati otuđeno dijete?

Otuđenje može biti blago, umjereni i snažno, no rijetko će se zadržati na blažim oblicima ako se aktivno ne uključi sistem zaštite djece (Woodall i Woodall, 2017). Otuđenje se može lako identificirati prema djetetovom ponašanju (Woodall i Woodall, 2017), a Gardner (2002) navodi osnovne „simptome“ otuđenja koji se mogu koristiti diferencijalno dijagnostički:

(1) Ornjivanje odbačenog roditelja doseže razinu kampanje

Dijete ne kaže samo da ne želi vidjeti drugog roditelja, nego njegovo ocrnjivanje mame/tate doseže razinu kampanje. Dijete koristi svaku priliku da iskaže što više negativnih epiteta o roditelju, često odbija sa stručnjacima razgovarati o drugoj temi ili razgovor spontano usmjerava prema ocrnjivanju odbačenog roditelja.

(2) Razlozi za odbacivanje roditelja su absurdni i banalni

Kada se dijete pita o razlozima za odbacivanje roditelja, dijete navodi potpuno neuvjerljive argument. Nekoliko primjera iz prakse: kod mame je tvrd krevet, ne sviđa mi se boja zidova u tatinoj kući, mama se šminka pola sata svako jutro.

(3) Dijete ne pokazuje ambivalenciju u odnosu na roditelje

Dijete jednog roditelja vidi kao savršenog, bez ijedne mane, a drugog kao absolutno lošeg, te o njemu navodi samo mane, što u pravilnom razvoju nije očekivano. Naprimjer, dijete izjavljuje da je kod mame sve savršeno i ništa ne bi mijenjalo, ne sjeća se ni jedne situacije s mamom koja mu se nije svidjela, a kod tate ništa ne valja, dijete bi mijenjalo absolutno sve, ne sjeća e nijednog ugodnog iskustva s ocem.

(4) Fenomen “nezavisnog mislitelja”

Dijete insistira das u njegove odluke samo njegove, naglašava svoju volju u odlučivanju i postupanju prema roditelju kojeg odbija, te tvrdi da niko nije na njega utjecao. Dijete često spontano dodaje: “To mi niko nije rekao” ili “To sam sam smislio/la”, “Toga se ne sjećam”.

(5) Prezentiranje posuđenog scenarija

Dijete koristi fraze identične onima koje koristi roditelj, koristi izraze koje zapravo ne razumije, ne daje detalje događaja.

(6) Dijete ne pokazuje nikakvu krivnju ni empatiju prema odbačenom roditelju

Dijete čak i u prisutnosti odbijenog roditelja nerijetko ponavlja uvrede, pokazuje ljutnju i ravnodušnost prema emocijama odbačenog roditelja.

(7) Slaganjem s jednim roditeljem pri roditeljskim sukobima

Dijete je uvijek na strani otuđujućeg roditelja, bez obzira na to koliko neutemeljeni ili absurdni njegovi argumenti bili, ne želeći čuti argumente drugog roditelja.

(8) Dijete počinje odbacivati proširenu obitelj odbačenog roditelja

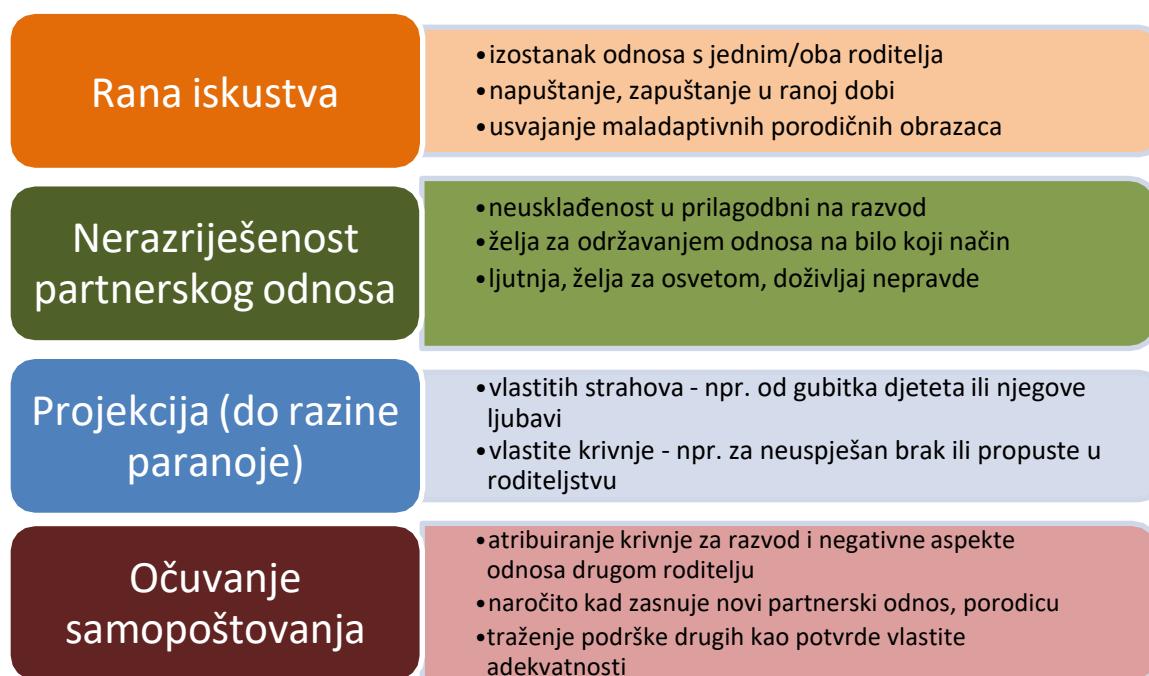
Osim samog roditelja, dijete u konačnici odbaci proširenu porodicu s njegove strane – nenu/baku, dedu, tetka, rođake.

Woodall i Woodall (2017) znakove otuđenja smatraju posljedicom psihološkog splittinga (crno-bijelog doživljaja sebe, drugih i svijeta) kao djetetove odbrambene reakcije na neizdržive okolnosti razvoja. S neprirodnom mržnjom prema roditelju, kojoj se konstantno podučava dijete i njom se uvjetuje ljubav otuđujućeg roditelja, dolazi do mržnje prema sebi (Baker, 2005) te djetetu postaju potrebni odbrambeni mehanizmi da bi se odbranilo od te mržnje. Odbrambeni mehanizam, koji obilježava otuđenje, psihološki je splitting, a očituje se u idealizaciji jednog roditelja, nasuprot potpuno negativnoj slici o drugom roditelju (Woodall i Woodall, 2017). Prema zdravim i autentičnim emocijama i doživljajima djeteta, ono vidi i pozitivne i negativne strane oba roditelja, može se primjerice ljutiti na jednog roditelja, prestati se ljutiti na njega, a tijekom cijelog tog procesa i dalje ga voljeti. U kontekstu otuđenja, splitting se odnosi na kognitivnu strategiju djeteta pomoću koje dijete klasificira osjećaje, emocije i misli o svojim roditeljima u dvjema odvojenim polariziranim kategorijama, pri čemu se jedan roditelj doživljava apsolutno savršenim, a drugi apsolutno negativnim, što ne može odgovarati realnoj djetetovoј percepciji o svojim roditeljima (Blagg i Godfrey, 2018). Međutim, splitting predstavlja kognitivnu distorziju i kao takav se ne zadržava samo na jednoj temi ili području života; u ovom slučaju ne zadržava se samo na doživljaju roditelja - jednoga „crnim“, drugog „bijelim“. Kognitivne su distorzije obrasci percipiranja i mišljenja (Beck i sar., 2015). Kao što kaže sama riječ splitting, radi se o cijepanju, jasnu odjeljivanju stvari, događaja, slike o sebi i drugima na način „sve ili ništa“ (APA, 2010). Osobe u kojih je razvijen takav odbrambeni mehanizam vide sebe, druge i svijet „crno-bijelim“, a ne na uravnotežen način, gdje postoji dobro i loše u ljudima i situacijama (Fischer i Ayoub, 1994), što dovodi do ozbiljnih posljedica.

5.5. Zašto roditelj otuđuje dijete?

Neki roditelji neposredno po razvodu budu u stanju šoka, psihološke krize i ne znaju se nositi s novonastalim okolnostima. Neki roditelji imali su toliko mučan partnerski odnos da se ne mogu odvojiti od vlastitih emocija, no žele aktivno raditi na sebi. Nesvesno štete djetetu, no kroz vrijeme i stručnu podršku uviđaju svoje pogreške i mijenjaju ponašanje. Neki roditelji ne uviđaju svoj udio odgovornosti i nisu voljni mijenjati ponašanje u interesu djeteta. Neki od njih imaju

probleme iz vlastitih ranih iskustava (izostanak odnosa sa svojim roditeljem/roditeljima, napuštanje od strane roditelja, zanemarivanje, zlostavljanje), zatim imaju nerazriješen partnerski odnos s drugim roditeljem, mogu projicirati vlastite strahove (npr. od gubitka ljubavi djeteta) i osjećaj krivnje (npr. za neuspješan brak) na dijete te mogu nastojati kroz otuđenje očuvati vlastito samopoštovanje (naprimjer javno pokazati da je drugi roditelj kriv za razvod i loš odnos). Kod roditelja koji otuđuju češće se nalaze poremećaji ličnosti (ili barem elementi poremećaja ličnosti) nego u općoj populaciji (Buljan Flander i sar., 2014). Većina ovih procesa odvija se nesvesno, no to ne amnestira roditelja od obaveze da preuzme odgovornost. Na slici 4. prikazani su samo neki od razloga otuđujućeg ponašanja.

Slika 4. Razlozi otuđujućeg ponašanja (Buljan Flander i sar., 2014)

5.6. Koje su posljedice otuđenja i zašto moramo reagovati?

Mnogi istraživači nalaze posljedice otuđenja/otuđujućih ponašanja roditelja na djecu, koje se odnose na njihovu narušenu psihosocijalnu dobrobit i mentalno zdravlje (Burrill, 2002; Childres, 2013). Baker i Chambers su 2011. godine na temelju niza istraživanja konstruirali BSQ (Baker Strategy Questionnaire) za ispitivanje strategija otuđenja koje koriste otuđujući roditelji, a 2012. godine razvijena je i nova verzija Baker Alienation Questionnaire (BAQ), s vrlo dobrim

metrijskim svojstvima. Ta dva instrumenta u najširoj su primjeni u kvantitativnim istraživanjima ovog područja. U jednom takvom istraživanju na više od 500 sudionika, Verrocchio, Baker i Bernet (2016) nalaze da je otuđenje povezano s višom stopom depresivnosti, anksioznošću kao stanjem i osobinom ličnosti u odrasloj dobi.

Istraživanja su ipak uglavnom kvalitativne prirode, s obzirom na kompleksnost i širinu podataka koji se nastoje dobiti. Naprimjer, Amy Baker (2005) na temelju 38 dubinskih intervjeta s odraslim osobama koje su bile otuđene kao djeca zaključuje o osnovnim posljedicama otuđenja:

- (1) nisko samopoštovanje,
- (2) depresivnost,
- (3) zloupotreba sredstava ovisnosti,
- (4) manjak povjerenja,
- (5) otuđenje od vlastite djece i
- (6) veća indicenca razvoda.

Prema modelu Baker i Ben Amija (2011) koji su istraživali ovo područje na odraslim osobama u djetinjstvu otuđenima od jednog roditelja, posljedice otuđenja mogu se prikazati na sljedeći način, iz "cipela" djeteta, koji nam ukazuje kakav je emocionalni svijet otuđene djece:

1. "Ja ne mogu biti voljen"

Djeca su egocentričnog mišljenja, odnosno uzroke događaja pripisuju sebi, a vjeruju da su roditelji pošteni. Kada dijete odrasta s porukom da je jedan roditelj loš, opasan, da ne brine za njega i da ga zapravo ne voli, ono zaključuje – ja ne mogu biti voljen. Po biološkoj datosti roditelji su ti koji bi trebali voljeti svoju djecu, a ako se djetetu daje do znanja da ga mama/tata ne voli, ono se pita: Ko bi me volio kad me ne voli ni moj roditelj?

2. "Ja zaista ne mogu biti voljen"

Osim što dijete odrasta u uvjerenju da ga jedan roditelj ne voli, s vremenom uviđa da je ljubav drugog roditelja nesigurna. Naime, roditelj koji otuđuje, djetetu direktno ili indirektno daje do

znanja da njegova ljubav, sreća, prihvatanje i naklonost prema djetetu uveliko ovise o odbijanju drugog roditelja. Postaje jasno da roditelj više mrzi drugog roditelja, nego što voli dijete.

3. "Barem je dio mene loš"

Kao što je ranije navedeno dijete se doživljava kao pola mama, a pola tata u emocionalnom smislu. Dijete ima potrebu održati idealnu sliku svojih roditelja, čak po cijenu da pripisuje sebi uzroke roditeljskih loših ponašanja. Međutim u slučajevima otuđenja to mu je onemogućeno. Jedan roditelj kontinuirano iznosi mišljenje da je drugi roditelj loš, da ne valja, da se na njega ljuti i opstruira mu kontakte s djetetom. Dijete to čuje na način: "I ti si loš" ili "Pola tebe je loše". Ovo je naročito izraženo kad se djetetu govori protiv drugog roditelja, a istovremeno se daju primjedbe kako dijete sliči na njega, naravno u negativnom kontekstu. Naprimjer: "Što si nepristojna, samo lažeš! Ista ti je takva ona tvoja lažljiva mater!". Dijete mrzi dio sebe te ga nastoji izbrisati, isto kao i otuđenog roditelja.

4. "Moram se prilagoditi – ne znam sam"

Pretjerana ovisnost koja se razvija iz "stopljenosti" otuđujućeg roditelja i djeteta potiče oslanjanje djeteta isključivo na mišljenje i vodstvo tog roditelja. Dijete se ne osjeća kompetentno za donošenje vlastitih odluka. Naviklo je jako dobro prepoznavati šta otuđujući roditelj, pa tako i drugi od njega žele te se prilagođavati kako bi zaslužio njihovu ljubav. Djeca s ovom posljedicom su upravo ona djeca za koju se roditelji nekad u adolescenciji čude kako to das u pala pod utjecaj "lošeg društva", kako to da ostaju u nasilnoj i kontrolirajućoj ljubavnoj vezi, kako čine sve da bi bila popularna odnosno da ne bi bila odbačena.

Posljedice otuđenja u kontekstu teorije privrženosti prema Childressu (2013) prikazane su u tabeli 4. usporedno s osobom koja ima siguran stil privrženosti.

Tabela 4. Usporedba sigurno privrženog i otuđenog djeteta prema slici o sebi, drugima i odnosima (Childress, 2013)

SIGURNO PRIVRŽENO DIJETE	OTUĐENO DIJETE
ŠTA VJERUJE O SEBI	
Sa mnom je sve uredu.	Sa mnom nešto nije uredu.
Vrijedan/na sam ljubavi samim tim što postojim.	Vrijedan/na sam ljubavi ako ljubav zaslužim.
Ako mi se nešto ne sviđa, reći će NE.	Priklanjam se vodstvu osobe čiju ljubav želim zadobiti.
Imam vrline i mane.	Ili sam apsolutno dobar, ili sam apsolutno loš.
ŠTA VJERUJE O DRUGIM LJUDIMA	
Ljudi su uglavnom dobri.	Ljudi su uglavnom loši.
Vjerujem ljudima.	Ne vjerujem ljudima.
Drugi će mi pomoći kad mi je teško.	Niko mi neće pomoći kad mi je teško.
Drugi ljudi imaju vrline i mane.	Ljudi su ili apsolutno dobri, ili apsolutno loši.
KAKO SE PONAŠA I OSJEĆA U ODNOSIMA?	
Ako mi treba pomoći, tražit će je, npr. na nastavi kad nešto ne razumijem.	Neću tražiti pomoći kad mi je potrebna, npr. neću pitati učiteljicu za objašnjenje.
Tražit će nešto za sebe na pristojan način, nema potrebe za povlačenjem i agresijom.	Neću ništa tražiti za sebe ili će biti agresivan dok to ne dobijem.
Tražim odnose u kojima se osjećam dobro, ne činim i ne trpim emocionalno nasilje.	Odnosi obiluju emocionalnim nasiljem, prirodno je osjećati se loše u odnosima.
Imam dobre odnose s prijateljima.	Teško ostvarujem i održavam prijateljsva.
Plačem ako sam tužan, tražim podršku.	Ne plačem, ne osvještavam ni ne pokazujem emocije, iako neću dobiti podršku.
Nekad mi ne sviđa, ali poštujem autoritet. O njemu kritički promišljam.	Ili uopće ne poštujem autoritet, ili slijepo pratim osobu od autoriteta.

U recentnom radu Kruk (2018) sažima posljedice otuđenja na sljedeći način:

- 1. nisko samopoštovanje, depresija i mržnja prema samom sebi,**
- 2. narušen socioekonomski razvoj: povlačenje, izolacija, socijalna aksioznost,**

- 3. nedostatak autonomije, ovisnost o roditeljima,**
- 4. slabije akademsko postignuće i**
- 5. lošija kontrola impulsa; teškoće mentalnog zdravlja, ovisnosti i samoozljedivanja.**

5.7. Zašto je otuđenje emocionalno nasilje?

Posljedice otuđenja o kojima sam ranije pisala odgovaraju posljedicama koje trpe djeca zlostavlјana na druge načine. Baker i Ben Ami (2011) navode da otuđena djeca u odrasloj dobi imaju niže samopoštovanje i samoefikasnost, više depresivnih simptoma i češće izraženu nesigurnu privrženost, što je medijator zloupotrebe alkohola, u jednakoј mjeri kao drugačije emocionalno zlostavlјana djeca. Autori navode da se otuđena djeca osjećaju kao da ne mogu biti voljena, kao da vrijede samo ako zadovoljavaju tuđe potrebe, kao da ne mogu regulisati vlastite doživljaje i emocije te kao das u potpuno ovisna o tuđem utjecaju, što odgovara posljedicama drugačije emocionalno zlostavlјane djece (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003). Definicije emocionalnog zlostavljanja su brojne, a različito ga definiraju humanistička, pravna i medicinska struka. No, od koje god struke krenemo, otuđenje nesumnjivo spade u emocionalno zlostavljanje.

Jedna od najraširenijih definicija emocionalnog zlostavljanja u pomagačkom sektoru ona je Binggellija i Brassarda (2001) prema kojoj se emocionalno zlostavlјanoj djeci šalje poruka da su bezvrijedna, neželjena, ugrožena, da s njima nešto nije uredu, da njihova vrijednost ovisi o zadovoljavanju nekog drugog, što savršeno opisuje emocionalni svijet otuđene djece. Baker i Verrocchio (2013) našli su povezanost otuđujućeg ponašanja roditelja s rezultatima na više validiranih upitnika emocionalnog zlostavljanja, dakle čak i djeca koja nisu otuđena, ali prisutna su otuđujuća ponašanja roditelja, nalaze se u riziku od emocionalnog zlostavljanja.

Prema DSM-u V (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5), vodećem dijagnostičkom priručniku, emocionalno zlostavljanje označava verbalni ili simbolički čin koji rezultira, ili postoji izvjesna vjerovatnost da će rezultirati, značajnom psihološkom štetom po dijete. Iako DSM još uvijek ne prepoznaje otuđenje kao zaseban entitet, kroz definiciju emocionalnog zlostavljanja pokriveno je sve što stručnjaku treba da bi poznao otuđujuća ponašanja kao emocionalno zlostavlјajuća. Naročito vrijedan dio ove definicije odnosi se na činjenicu da psihološka šteta po dijete ne mora biti vidljiva odmah, što je kod otuđenja često

slučaj, nego kao stručnjaci možemo procijeniti da uslijed otuđujućih, odnoso zlostavljujućih ponašanja, postoji izvjesna vjerovatnoća za psihološku štetu u budućnosti. Na taj način možemo barem djelimično djelovati preventivno, a ne kada dijete već razvije ozbiljnije simptome.

Kruk (2018) pojašnjava da je otuđenje prepoznato kao manifestacija tri poremećaja identificiranih u DSM-V: "Problemi u odnosu roditelj-dijete", "Dijete pogodeno narušenim roditeljskim odnosom", i "Psihičko zlostavljanje djeteta". Roditeljsko otuđenje povezano je s dva klastera simptoma koji su identificirani u DSM-u: "oštećeno funkcionisanje u bihevioralnim, kognitivnim ili afektivnim domenama" i "negativna pripisivanja namjera druge osobe, neprijateljstvo prema drugome ili prebacivanje krivnje na drugoga, i neopravdani osjećaj udaljenosti". Trenutni nacrt Međunarodne klasifikacije bolesti Svjetske zdravstvene organizacije također sadrži specifičnu definiciju roditeljskog otuđenja, o čemu je pisano ranije.

6. Intervencija centra za socijalni rad u zaštiti djeteta

Kao organ starateljstva i kao osnovna služba socijalne zaštite u lokalnoj zajednici, centar za socijalni rad je ovlašten da obezbijedi pomoć i podršku svoj djeci kojoj je, uslijed zlostavljanja ili zanemarivanja, ugrožen život, zdravlje i razvoj. Svako ko posumnja da je dijete ugroženo, nezavisno od toga da li su povrede neposredno prisutne ili je dijete pod rizikom od mogućeg oštećenja zdravlja i razvoja, ima pravo i obavezu da podnese prijavu. Pored CSR, policija ima ovlaštenja da reaguje u ovim situacijama, pa je prijavu moguće uputiti i policiji, koja će dalje, u saradnji sa CSR, razmotriti korake koje treba preduzeti. Zdravstvene, socijalne, vaspitne, obrazovne i druge ustanove, organizacije i građani, takođe, imaju pravo i obavezu da upute prijavu. U određenim slučajevima policija, tužilaštvo i/ili sud obavještavaju CSR o svojim saznanjima da dijete ima potrebu za zaštitom. Kada stručnjak neke od navedenih službi prijavljuje slučaj centru, poželjno je da prije podnošenja prijave prodiskutuje sa djetetom i/ili porodicom djeteta svoju zabrinutost za dijete, da zatraži potrebne informacije od roditelja i da ih obavijesti da će slučaj prijaviti CSR, što je postupak koji se sprovodi samo u slučajevima kada takav razgovor neće povećati rizik od povrede kod djeteta.

6.1. Osnovni koraci prilikom prijema i otvaranja slučaja:

- prijem prijave,

- razmatranje prihvatljivosti prijave,
- provjera da li je slučaj ranije bio na evidenciji centra za socijalni rad,
- otvaranje slučaja i prosljeđivanje prijave radniku zaduženom za procjenu.

6.1.1. Prijava

Centar za socijalni rad započinje rad na slučaju od trenutka kada je prijava ili zahtjev za uslugu dospio u centar. Prijave ili zahtjevi mogu biti pisani ili usmeni, uključujući i razgovor telefonom. Prijemni radnik (trijažer) u centru za socijalni rad prihvata informacije iz prijave i donosi odluku da li će podnosioca prijave ili zahtjeva uputiti na druge službe u zajednici ili će dalje razmatrati informacije. Ukoliko procjeni da je za postupanje po prijavi nadležan CSR, prijemni radnik obavještava podnosioca prijave o nadležnostima CSR i ukratko opisuje proceduru koja se pokreće poslije prijave. Potrebno je da prijemni radnik ohrabri podnosioca prijave da se predstavi i pruži informacije o svom odnosu sa djetetom kako bi se omogućio dodatni razgovor sa podnosiocem prijave ukoliko je to potrebno. Prijemni radnik procjenjuje validnost prijave zlostavljanja i zanemarivanja i, shodno situaciji, angažuje podnosioca prijave za pomoć u planiranju bezbjednosti djeteta ukoliko je to adekvatno. Ukoliko podnositelj prijave odbija ili nije u stanju da pruži sve tražene informacije, prijemni radnik će nastojati da prikupi što je moguće više informacija o okolnostima u kojima se dijete nalazi. Prijemni radnik informiše podnosioca prijave da CSR ne saopštava identitet podnosioca prijave, sem u slučaju saglasnosti podnosioca prijave ili sudskog zahtjeva za izvor informacija.

Sve prijave ili zahtjeve prijemni radnik dokumentuje u obrascu Prijemnog lista i, ukoliko je potrebno, u vidu službene bilješke sa sljedećim podacima:

Datum i vrijeme prijave

Podaci za identifikaciju djeteta, porodice i mogućeg počinioca:

- a) **Za dijete:** ime, adresa, broj telefona, uzrast, spol, naziv predškolske ustanove ili škole koju dijete pohađa (ukoliko je poznato) i trenutno mjesto boravka;
- b) **Za roditelja/e:** ime(na), adrese, brojevi telefona kod kuće i na poslu;
- c) **Za drugu djecu u domaćinstvu:** Ime(na), adresa, broj telefona, uzrast, spol, naziv predškolske ustanove ili škole koju dijete pohađa (ukoliko je poznato) i trenutno mjesto boravka;
- d) **Za mogućeg počinioca:** Ime(na), adrese, brojevi telefona kod kuće i na poslu.

Izvor informacija/podnositac prijave:

- a) ime, adresa, broj telefona, zanimanje, ustanova u kojoj je zaposlen,
- b) u kakvom je odnosu sa djetetom / porodicom djeteta,
- c) podaci o drugim osobama koje imaju ili mogu imati saznanja o situaciji koja je dovela do prijave,
- d) podaci o drugim službama i ustanovama koje imaju kontakt sa porodicom deteta (škole, zdravstveni centri, službe za zaštitu mentalnog zdravlja, policija i sl.).

Vrsta zabrinutosti i/ili specifičan zahtjev:

- a) opis razgovora i detalji poziva,
- b) šta se i kada dogodilo,
- c) ko je uključen u događaje,
- d) da li dijete/djeca ima/ju sada povrede; opis povrede,
- e) ko je, kada i gde posljednji put vidio dijete/djecu i u kom stanju,
- f) koji rizici postoje u porodici (nasilje u porodici, fizičke/ mentalne smetnje u razvoju djeteta i/ili roditelja, zloupotreba supstanci i sl.),
- g) ko još ima saznanja o situaciji djeteta i porodice,
- h) druge dodatne informacije, uključujući i neposredan razlog, odnosno povod za prijavu.

6.1.2. Razmatranje prihvatljivosti prijave

Prijemna procjena

Razmatranje prihvatljivosti prijave podrazumijeva da prijemni radnik CSR razjasni sa podnosiocem (stručnjakom iz druge ustanove, roditeljem djeteta ili drugim licem):

- uočene događaje ili okolnosti zbog kojih postoji zabrinutost za dijete, uključujući i pokazatelje zlostavljanja i zanemarivanja djeteta;
- kada i na koji način je došlo do saznanja o događajima ili okolnostima koji izazivaju zabrinutost za dijete;
- koje nezadovoljene potrebe djeteta i porodice ugrožavaju njihov razvoj i blagostanje.

Svrha ovog postupka je razjašnjavanje da li postoji sumnja na zlostavljanje i/ili zanemarivanje, koliko je ona osnovana i da li jedno ili više djece u porodici ima potrebu za hitnom zaštitom. Kao rezultat procesa razjašnjavanja, podnosiocu prijave i prijemnom radniku centra za socijalni rad treba da bude jasno koji je sljedeći korak poslije prijave i ko će ga preuzeti ili, u drugom slučaju, da ne treba preuzimati nikakve dalje akcije. Razgovor sa podnosiocem prijave se

dokumentuje u Prijemnom listu i po potrebi u vidu službene bilješke, koja se uz pisanu prijavu prilaže u postojeći ili novootvoreni dosije korisnika ili u poseban registar. Stručnjaci drugih službi koji su telefonom obavijestili CSR o mogućem zlostavljanju i zanemarivanju treba da podnesu svoju prijavu i u pisanim obliku. Neophodno je da prijemni radnik CSR upozna stručnjaka iz druge službe o sadržaju pisane prijave, tj. o informacijama koje prijava treba da sadrži. To su:

- ime, adresa i godine djeteta;
- ime i adresa roditelja ili staratelja djeteta;
- vrsta, stepen i prepoznati znaci zlostavljanja/zanemarivanja;
- ranija saznanja o pokazateljima zlostavljanja ili zanemarivanja;
- druge informacije koje mogu pomoći u ustanovljavanju uzroka teškoća djeteta i o identitetu nasilnika.

6.1.3. Provjera da li je slučaj ranije bio na evidenciji CSR

Prijemni radnik CSR preduzima postupak provjere da li je slučaj već ranije bio na evidenciji aktuelnog (ili nekog drugog) centra, nezavisno od vrste usluga i mjera koje su dijete ili porodica koristili. Potrebno je obaviti i razgovor sa stručnjacima drugih službi, ukoliko se pretpostavlja da oni imaju neka saznanja o djetetu i porodici, da bi se donijela odluka o početku procesa ispitivanja. Prijem, razmatranje prihvatljivosti prijave i provjera postojećih informacija u CSR traju najduže jedan radni dan i mogu imati jedan od tri moguća ishoda:

- otvaranje slučaja u CSR,
- odbacivanje prijave i/ili upućivanje na druge službe u zajednici,
- preduzimanje neodložne intervencije (CSR samostalno ili sa policijom).

Osim u slučaju anonymnih prijava, CSR obezbjeđuje povratnu informaciju podnosiocu prijave u roku od sedam dana od dana podnošenja prijave. Povratna informacija podrazumijeva pisano obavještenje CSR podnosiocu prijave o preduzetim mjerama i donijetim odlukama u vezi sa okolnostima i situacijom koji su izazvali zabrinutost za dijete, uz poštovanje privatnosti i povjerljivosti podataka.

6.1.4. Otvaranje slučaja i prosljeđivanje prijave zaduženom radniku

Osnovni kriterijum za donošenje odluke o otvaranju slučaja i daljoj procjeni jeste postojanje podatka da je došlo do određenog događaja (incidenta) ili situacije koja odgovara stručnim i

zakonskim određenjima zlostavljanja i zanemarivanja ili drugim situacijama u kojima je centar za socijalni rad nadležan da reaguje, što uključuje sljedeće okolnosti:

- a) fizičko, emocionalno, seksualno zlostavljanje i zanemarivanje djeteta;
- b) dijete nema roditelje, odnosno roditelji ili staratelji nisu u stanju da se brinu o djetetu;
- c) dijete ispoljava probleme u ponašanju;
- d) dijete čije posebne potrebe za njegovom prevazilaze mogućnosti porodice djeteta;
- e) roditelji se spore oko načina njege i staranja o djetetu;
- f) maloljetni strani državljanin bez pravnog roditelja i
- g) druge situacije u skladu sa zakonom.

Intervencija centra za socijalni rad je, dakle, opravdana ukoliko su istovremeno prisutna dva osnovna kriterijuma:

- dijete ima potrebu za zaštitom i
- roditelji/staratelji ne žele ili nisu u stanju da pruže potrebnu zaštitu djetetu.

Intervencije socijalnih službi treba da se zasnivaju na jasnim saznanjima da je dijete povrijeđeno uslijed zlostavljanja i zanemarivanja ili da okolnosti slučaja ukazuju da postoji razuman povod da se vjeruje da povrede mogu nastati. U određenim slučajevima je već u ovoj fazi rada potrebno preduzeti neodložne intervencije za zaštitu djeteta koje se odvijaju poslije hitnog razmatranja strategije zaštite između CSR, policije i, ukoliko je to odgovarajuće, drugih službi.

6.2. Početna procjena

Koraci:

- uspostavljanje kontakta sa djetetom i porodicom,
- procjena bezbjednosti i rizika u kome se dijete nalazi,
- procjena povrede koja je nanijeta djetetu ili djeci u porodici,
- obezbjeđivanje hitnih usluga i mjera za zaštitu djeteta,
- identifikovanje resursa koji mogu biti upotrijebeni da se dijete zaštiti u porodici,
- odluka da li je slučaj otvoren za dalje mјere i usluge CSR ili se upućuje na druge službe,
- konferencija slučaja, u situacijama u kojima su uključene ili je potrebno uključiti druge službe u zajednici.

Postupak početne procjene sprovodi se u CSR u saradnji sa drugim relevantnim službama u zajednici. Početnu procjenu vodi radnik CSR zadužen kao voditelj slučaja, uz pomoć i kontrolu supervizora i drugih stručnih radnika iz stručnog tima. Početna procjena obuhvata: procjenu bezbjednosti i rizika, procjenu stanja i procjenu potreba djeteta. Početna procjena se realizuje nakon otvaranja slučaja, donijete odluke o nivou prioriteta i određivanja zaduženog voditelja slučaja i traje najviše sedam radnih dana. Početna procjena predstavlja osnovu za određivanje smjera rada sa djetetom i porodicom radi pružanja adekvatnih i uvremenjenih usluga.

Bezbjednost djeteta tokom početne, a i kasnije tokom ponovljene procjene, procjenjuje se pomoću Skale bezbjednosti djece (CRC, 2008; Žegarac i Džamonja-Ignjatović, 2010). Skala bezbjednosti djece predstavlja sistematičnu listu za provjeru faktora koji ugrožavaju bezbjednost djeteta i koristi se kada postoji sumnja da je bezbjednost djeteta neposredno ugrožena uslijed zlostavljanja i zanemarivanja. Razmatraju se incidenti i situacije iz bliske prošlosti, koji se aktuelno dešavaju ili će se vjerovatno desiti u bliskoj budućnosti, kao i potencijalna težina povrede. Ova skala olakšava određivanje intervencija za osiguranje bezbjednosti djeteta. Tokom početne procjene ili, ukoliko je indikovano, u bilo kojoj fazi tokom rada na slučaju preuzimaju se intervencije za osiguranje bezbjednosti djeteta. Ove intervencije se poduzimaju u slučajevima kada je djete izloženo faktorima koji ugrožavaju bezbjednost u smislu postojanja opasnosti od neposredne ili ozbiljne povrede.

Moguće je koristiti jednu ili više intervencija za osiguranje bezbjednosti djeteta (Žegarac, 2004; Žegarac i Džamonja-Ignjatović, 2010):

1. Intervencije stručnog radnika (ne uključuje procjenu bezbjednosti i rizka).
2. Korištenje porodice, komšija ili drugih osoba iz zajednice za osiguranje bezbjednosti.
3. Korištenje službi u zajednici kao resursa za osiguranje bezbjednosti.
4. Roditelj ili druga osoba koja se stara o djetetu preuzela je mjere da na odgovarajući način zaštiti dijete.
5. Potencijalni nasilnik je napustio/la kuću, dobrovoljno ili je uhapšen/a.
6. Nenasilni roditelj se preselio/la u bezbjedno okruženje sa djetetom.
7. Planirano pokretanje zakonskog postupka, dok dijete ostaje u kući.

8. Druge intervencije.
9. Roditelj ili druga osoba koja se stara o djetetu saglasan/na je sa smještajem djeteta van kuće.
10. Dijete izdvojeno iz porodice bez saglasnosti roditelja, jer druge intervencije ne mogu da osiguraju bezbjednost.

6.3. Usmjerena procjena

Usmjerena procjena planira se na osnovu raspoloživih rezultata početne procjene i drugih zahtjeva rada na slučaju. Ukoliko početna procjena nije obezbijedila dovoljno podataka, potrebno je da voditelj slučaja, uz konsultaciju sa supervizorom, odnosno rukovodiocem službe, planira:

- na koje segmente procjene se treba dalje usmjeriti iz osnovnih oblasti procjene: razvojnih potreba djeteta, kapaciteta roditelja da odgovore na potrebe djeteta, odnosno uslova porodice i sredine;
- koga od članova porodice i osoba iz sredine djeteta treba uključiti u dalju procjenu;
- za koje oblasti i segmente procjene je potrebno uključiti druge stručne radnike centra za socijalni rad, a za koje je potrebna saradnja stručnjaka iz drugih ustanova i službi (specijalistička zdravstvena procjena, procjena mentalnog zdravlja djeteta ili roditelja, obrazovna procjena i sl.);
- ko će još biti uključen u postupak (npr. policija, zdravstvena služba, drugi stručni radnik iz CSR ukoliko je potrebno);
- način prikupljanja neophodnih podataka (intervjui, dokumentacija, testovi, skale, upitnici, kućna posjeta, posjeta školi, radnom mjestu i sl.);
- vremenski okvir za sprovođenje potrebnih aktivnosti.

6.4. Mjere i aktivnosti centra za socijalni rad za zaštitu djeteta

Osnovne mjere i aktivnosti za zaštitu djeteta koje sprovodi CSR jesu mjere i aktivnosti usmjerene na jačanje porodičnih snaga: **pružanje materijalne, pravne ili stručno-savjetodavne podrške i pomoći djetetu i roditeljima, upućivanje na usluge drugih odgovarajućih**

ustanova, upozoravanje roditelja na nedostatke u vršenju roditeljskog prava, izdvajanje djeteta iz roditeljske ili druge porodice. Ove mjere i aktivnosti predstavljaju specifične intervencije iz oblasti socijalne i porodičnopravne zaštite koje imaju za cilj osiguranje bezbjednosti djeteta i promjenu okolnosti i ponašanja za koje se osnovano može prepostaviti da imaju nepovoljan utjecaj na dijete.

6.4.1. Mjere i aktivnosti usmjerene na jačanje porodičnih snaga

Ugroženost djeteta u mjeri koja je „dovoljna” da izazove intervenciju centra za socijalni rad kao organa starateljstva može biti posljedica teškoća u roditeljskom funkcionisanju, koje se mogu manifestovati u neadekvatnom ili neuspješnom ostvarivanju zaštitne i vaspitne funkcije roditelja. U ovoj fazi organ starateljstva je dužan: 1) da im pruži potrebnu **stručnu i drugu pomoć** s ciljem osiguranja bezbjednosti djeteta i stvaranja podsticajnih uslova za razvoj djeteta, 2) da ih **uputi** da se sami, ili sa djetetom, obrate određenom savjetovalištu, zdravstvenoj, socijalnoj, vaspitnoj ili drugoj odgovarajućoj ustanovi specijalizovanoj za posredovanje u porodičnim odnosima; 3) **da ih upozori** na nedostatke u **vršenju roditeljskog prava**.

Ukoliko su roditelji ili druge osobe koje se staraju o djetetu u stanju da na adekvatan način prepoznaju situacije koje stvarno ili potencijalno ugrožavaju dijete, ukoliko su spremni i sposobni za saradnju, traženje i korištenje stručne i druge pomoći od centra za socijalni rad i drugih službi u zajednici, proces izrade plana usluga i mjera može da obezbijedi jasne smjernice za postupanje svih uključenih strana, na principima dobrovoljnosti i saradnje. U drugim okolnostima, kada ne postoji odgovarajuća saradnja i spremnost roditelja da preduzmu aktivnosti koje će umanjiti rizike kojima je dijete izloženo, a nije utvrđeno postojanje ozbiljne opasnosti po život i zdravlje djeteta, moguće je upotrijebiti jednu ili više mjera korektivnog nadzora. Ovim mjerama se roditelji upozoravaju na određene propuste, ili na potrebu preduzimanja određenih postupaka (npr. upis djeteta u školu, zdravstveni pregled ili vakcinacija djeteta, nabavljanje određene opreme za dijete i sl.), ili se upućuju (obavezuju) da koriste usluge određene stručne organizacije koja ima odgovarajući program tretmana (npr. porodično savjetovalište, ustanove za odvikavanje od bolesti zavisnosti, specijalizovane ustanove koje sprovode programe za unapređenje roditeljskih znanja i vještina). U postupku donošenja rješenja kojim se izriče mjeru upozorenja ili mjeru upućivanja na korištenje usluga odgovarajuće stručne organizacije roditelju

se, pored navođenja obaveza koje se tiču njegovog ponašanja, predočavaju i posljedice za slučaj nepridržavanja tih obaveza.

6.5. Praćenje i evaluacija stanja i potrebe djeteta i porodice

Plan usluga i mjera za porodicu sa planom stalnosti za dijete treba da definiše i način praćenja i evaluiranja (procjene) adekvatnosti planiranih, odnosno poduzetih mjera, uključujući i rokove ponovne procjene. Evaluacija se sprovodi u dogovorenim rokovima (tri do šest mjeseci po završetku procjene) i na definisan način. Ukoliko okolnosti nalažu, može se i prije dogovorenog roka zakazati i održati konferencija na kojoj će se (vanredno) evaluirati rezultati poduzetih aktivnosti i donijeti odgovarajuće odluke. Ponovni pregled vrši se na osnovu rezultata evaluacije najmanje svakih šest mjeseci od dana donošenja plana, osim ukoliko planom nije predviđeno da period bude kraći ili ukoliko su posebnim zakonom određeni drugi rokovi. Takođe, utvrđeni plan stalnosti za svu djecu koja su izdvojena iz porodice roditelja revidira se najkasnije 12 mjeseci od dana donošenja. Revidiranjem plana stalnosti razmatra se i eventualno koriguje cilj stalnosti za dijete i planira poduzimanje dodatnih usluga i mjera koje obezbijeđuju stalni životni aranžman za dijete. Ponovni pregled i evaluacija vrše se u saradnji sa djetetom – u skladu sa uzrastom i zrelošću, sa roditeljima, starateljem i drugim značajnim članovima porodice. Ako nije moguće obezbijediti učešće korisnika u ponovnom pregledu i evaluaciji, razlozi za to treba da budu obrazloženi i zabilježeni u dosijeu korisnika. Evaluacija podrazumijeva razmatranje rezultata usluga i mjera koje su poduzete na osnovu plana, kroz tri osnovne faze:

- 1) pružene usluge i mjere (razmatra se da li su usluge pružene po planu, što može voditi ispunjenju cilja);
- 2) ishodi pruženih usluga i mjera (mjere se promijene u funkcionisanju djeteta, roditelja i porodice);
- 3) usklađenost promijena sa ciljem (promijena treba da bude u skladu sa ciljem stalnosti i da vodi boljem funkcionisanju, odnosno promjenama u okolnostima i statusu djeteta na način koji obezbjeđuje njegovu dobrobit, npr. dijete je u stabilnom porodičnom okruženju, dijete je poboljšalo školski uspjeh, roditelj je unaprijedio roditeljska znanja i vještine, roditelj održava

trijeznost / apstinira od upotrebe psihoaktivnih supstanci, uspostavljeni su redovni kontakti djeteta sa članovima porodice i sl.).

Ponovni pregled se organizuje kao:

- supervizijski pregled,
- u okviru kolegijuma službe ili
- na posebno organizovanoj konferenciji za ponovni pregled slučaja.

7. Edukacija stručnjaka za primjenu protokola

Jedna od najvažnijih strategija za sprječavanje zlostavljanja i zanemarivanja djece i unaprjeđenje kvaliteta zaštite djece jeste edukacija stručnjaka. Ona obezbeđuje povećanje lične i profesionalne kompetencije stručnjaka, kvaliteta i efikasnosti njihovog rada, kao i izbjegavanje sekundarne traumatizacije korisnika (Briere i sar., 1996). Cilj edukacije stručnjaka za primjenu Protokola jeste da se stručnjaci osposobe da dobro razumiju pojavu i da adekvatno (senzitivno, vješto, konstruktivno i sigurno) intervenišu u procesu zaštite djece i porodica, kao i društva, od zlostavljanja i zanemarivanja. U postizanju ovog cilja od pomoći može biti sljedeći model edukacije koji je nastao, primjenjivan i razvijan od kraja devedesetih godina prošlog vjeka na našim prostorima (Srna, 2001). Ovaj model je definisan kroz principe, ciljeve, nivoe i sadržaj edukacije stručnjaka u sistemu zaštite djece od zlostavljanja i zanemarivanja.

7.1. Principi edukacije

7.1.1. Sistemski pristup treba da omogući stručnjacima različitih profila da:

- steknu opšti uvid u cjelinu i složenost problematike zlostavljanja i zanemarivanja djece,
- sagledaju specifičnosti medicinskog, pravnog, psihosocijalnog i edukativnog konteksta i
- razumiju značaj interaktivnog djelovanja u ovom polju.

7.1.2. Multidisciplinarni pristup edukaciji treba da obezbijedi stručnjacima da:

- prihvate i usvoje potrebu za širokim spektrom intervenisanja u oblasti zlostavljanja i zanemarivanja djece;
- prevaziđu podjele vezane za različitosti u ciljevima, metodama i tehnikama, karakterističnim za svaki od sistema. Prisustvo dihotomija (kao što je recimo ona vezana

za prioritet liječenja u medicinskom sistemu ili prioritet kažnjavanja u pravnom sistemu) u praksi vodi rivaliziranju stručnjaka, neracionalnoj potrošnji vremena, energije i sredstva i stvara nerealan utisak o nemogućnosti saradnje;

- precizno definišu domene djelatnosti i zadatke, unutar svakog od sistema;
- razviju horizontalnu saradnju između sistema u cilju:
 - podizanja kvaliteta i efikasnosti svoga rada i zadovoljstva radom,
 - dodavanja snage (moći) stručnim intervencijama kroz udruživanje profesionalnog i formalnog autoriteta, kao i
 - obezbeđivanja međusobne podrške koja je prijeko potrebna u radu na ovoj teškoj i delikatnoj problematici.

7.1.3. Kontinuitet i stupnjevitost

edukacije obezbeđuju elemente stabilnosti i sigurnosti stručne kompetencije.

7.1.4. Dinamičnost

podrazumijeva višesmjernu razmjenu iskustava i evaluaciju povratnih informacija.

7.1.5. Otvorenost edukacije

za sve nove sadržaje iz sfere relevantnih ličnih i profesionalnih interesovanja je dodatni faktor senzibilizacije i motivacije stručnjaka za rad na ovoj problematici.

7.1.6. Prilagođenost

sadržaja i načina edukacije potrebama stručnjaka treba da proizađe iz prethodnog istraživanja, kontinuiranog praćenja i evaluacije edukativnog procesa.

7.1.7. Značajan oslonac edukaciji

predstavlja formalna, organizaciona i materijalna podrška odgovarajućih institucija društvenog sistema.

7.2.Ciljevi edukacije

Značajan broj teškoća sa kojima se stručnjaci suočavaju u radu na zaštiti djece od zlostavljanja i zanemarivanja proizilazi iz najmanje četiri izvora: 1. nedovoljnog razumijevanja problematike zlostavljanja; 2. nedostatka specifičnih znanja i vještina u oblasti prepoznavanja, otkrivanja,

prijavljivanja, istraživanja i dokazivanja zlostavljanja, kao i u oblasti intervenisanja na prevenciji zlostavljanja i saniranju brojnih posljedica; 3. nedovoljne horizontalne povezanosti, odnosno profesionalne saradnje između različitih institucija sistema relevantnih za rješavanje problema zlostavljanja i zanemarivanja djece i 4. nedostatka jedinstvenog sistemskog modela stručnog rada (stručnih protokola i standarda rada i saradnje). U skladu sa ovom procjenom, multidisciplinarna edukacija stručnjaka trebala bi da ima sljedeće ciljeve:

- Da senzibiliše, informiše i motiviše veći broj stručnjaka, različitih profila i različitog profesionalnog iskustva, iz relevantnih sistema (medicinskog, pravnog, obrazovnog i sistema socijalne zaštite) koji su u svom radu u prilici da se suočavaju sa različitim oblicima fizičkog, psihičkog i seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i eksploracije, bilo u porodici ili izvan nje.
- Da pruži stručnjacima
- zajednički referentni okvir za multidisciplinarni pristup radu na ovoj problematici i
- problem-specifičnu obuku, koja obuhvata: savremena znanja, njima odgovarajuće specifične veštine, kao i konstruktivne stavove, potrebne za rad na ovoj problematici.
- Da doprinese formiraju multidisciplinarnu profesionalnu mrežu i obuci multidisciplinarnih timova koji bi, kroz saradnju i koordinaciju, uspostavili i razradili horizontalnu povezanost između sistema.
- Da doprinese izgradnji modela sistemskog rešavanja problema zlostavljanja i zanemarivanja dece u našoj sredini.

8. Član 12 Konvencije o pravima djeteta

Prema članu 12 Konvencije o pravima djeteta, dijete ima pravo na izražavanje vlastitog mišljenja o svim pitanjima koja ga se tiču te na odgovarajuće uvažavanje tog mišljenja (Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova). Konkretno u Konvenciji o pravima djeteta članjak 12 glasi:

1. Države stranke osigurat će djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose, te ih uvažavati u skladu s dobi i zrelošću djeteta.

2. U tu svrhu, djetetu se izravno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe, mora osigurati da bude saslušano u svakom sudbenom i upravnom postupku koji se na njega odnosi, na način koje je usklađen s proceduralnim pravilima nacionalnog zakonodavstva. Ovaj članak Konvencije prije svega donosi pravo djeteta da ga se čuje i uvaži, što nailazi na apsolutno podršku opće i stručne javnosti. No, istovremeno, pogrešno tumačenje ovog članka može dovesti do štetnih postupanja prema djetetu, čime se paradoksalno njegova prava krše.

III. Rezultati istraživanja

U procesu prikupljanja podataka korištene su dvije metode i to: ispitivanje kao najprodornija metoda prikupljanja podataka i metoda analize sadržaja dokumenata.

Kao tehnike metode ispitivanja primjenjene su: intervju-usmjereni, slobodni, blagi, neposredni i individualni, te anketa-formalizovana (standardna) u pisanoj formi.

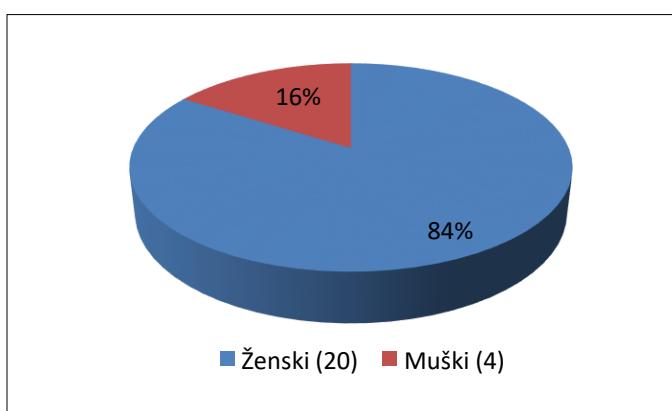
9. Analiza rezultata istraživanja dobijenih posredstvom anketnog upitnika

U procesu prikupljanja podataka metodom ispitivanja, primjenom tehnike ankete, korišten je anketni upitnik u pisanoj formi.

Uzorak ispitanika činili su stručnjaci centara za socijalni rad Kantona Sarajevo.

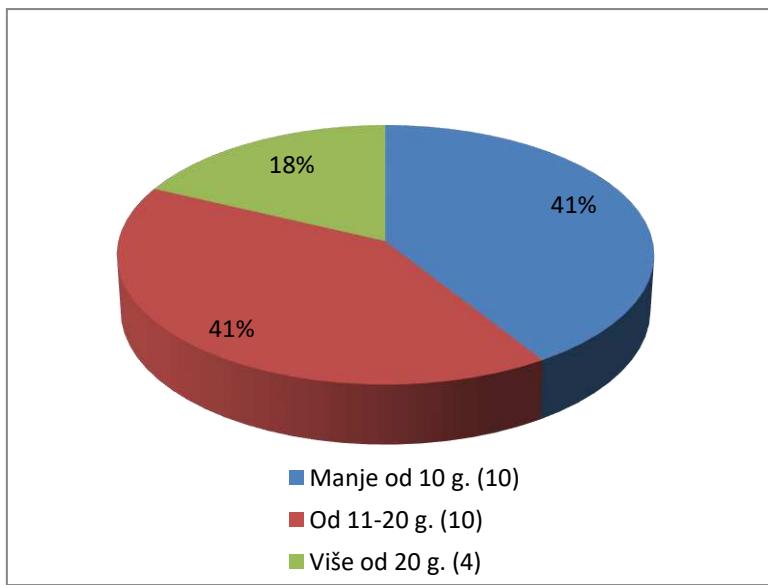
Anketni upitnik je dostavljen na e-mail adrese svih centara za socijalni rad u Kantonu Sarajevo te su stručnjaci uz odobrenje rukovodioca odgovarali na postavljena pitanja iz upitnika. Obzirom da je velika većina stručnjaka pristala na popunjavanje anketnog upitnika u donjem dijelu ovog rada su prezentovani rezultati odgovora na postavljena pitanja.

Grafikon 1. Broj ispitanika

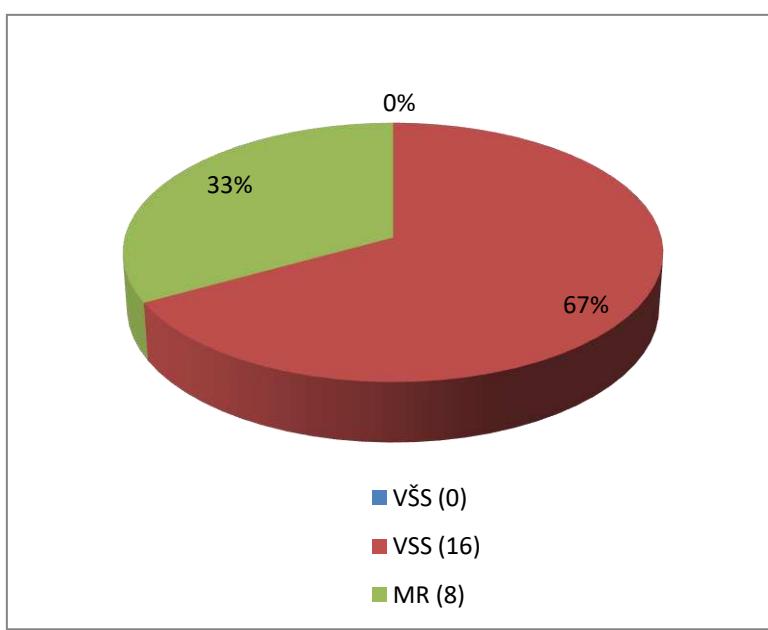
U istraživanju je učestvovalo ukupno 24 ispitanika, odnosno stručnjaka iz centara za socijalni rad u Kantonu Sarajevo. Od ukupnog broja ispitanika u istraživanju je učestvovalo 20 ispitanika ženskog spola što predstavlja 84% ispitanika i 4 ispitanika muškog spola što predstavlja 16% ispitanika. Spolna struktura ispitanika inducira razmišljanje kako su žene, zbog potrebe da uz stručnost iskažu svoju senzibilnost i empatiju za druge, znatno više više usmjerene na profesiju socijalnog rada i sličnih društvenih nauka.

Grafikon 2. Radni staž ispitanika

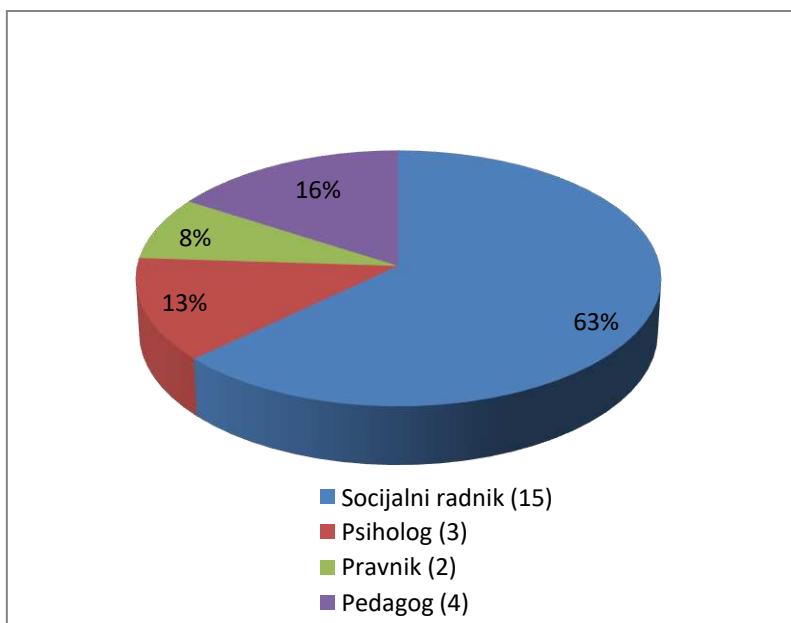
Od ispitanika koji su učestovali u istraživanju 10 tj. 41% ih ima manje od 10 godina radnog staža u poslovima socijalne zaštite, 10 tj. 41% ih ima od 11-20 godina radnog staža u poslovima socijalne zaštite, dok ih 4 tj. 18% ima više od 20 godina radnog staža u poslovima socijalne zaštite. Identičan omjer mlađih i onih u punoj radnoj zrelosti, te dovoljan broj veoma iskusnih stručnjaka mogu biti osnova za gradnju novih modela socijalnog rada.

Grafikon 3. Obrazovni nivo ispitanika

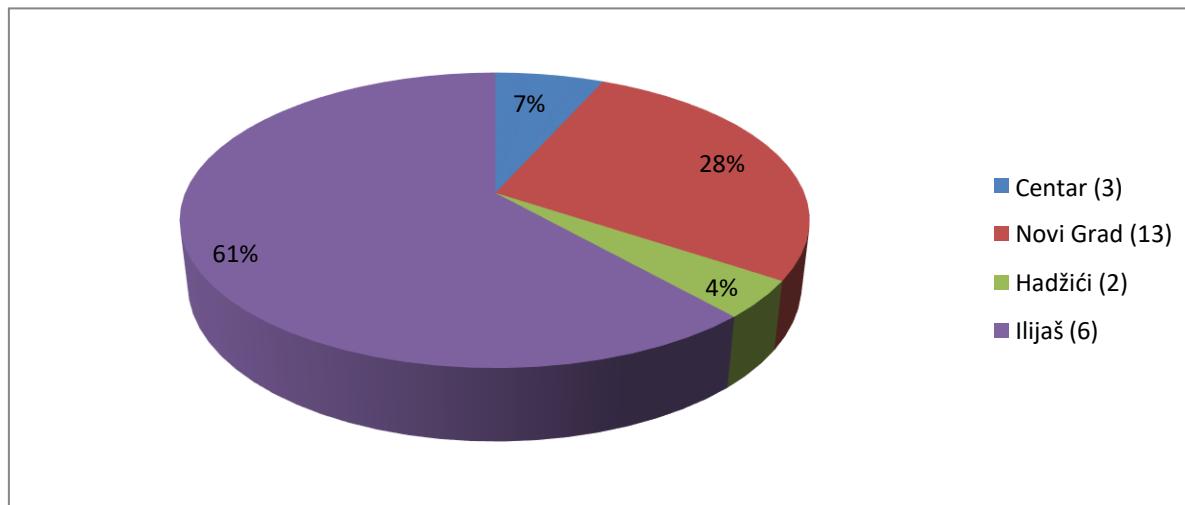
U istraživanju je učestvovalo 16, odnosno 67% ispitanika sa VSS spremom; 0, odnosno 0% ispitanika sa VŠS spremom i 8, odnosno 33% sa zvanjem magistar (master). Rezultati iz grafikona 3 dodatno osnažuju podatke iz grafikona 2 jer se ne može ne primijetiti visok postotak sudionika sa VSS i Mr profila stručnjaka koji u centrima rade na poslovima koji uključuju i terensku opservaciju problema.

Grafikon 4. Profesionalna orijentacija ispitanika

U istraživanju je učestvovalo 15 socijalnih radnika, 3 psihologa, 2 pravnika i 4 pedagoga. Set pitanja i odgovora o opštim podacima ljudskih potencijala u Centrima za socijalni rad Kantona Sarajevo zaključuju podaci o profesionalnoj orijentaciji stručnjaka, predstavljenim u grafikonu 4.

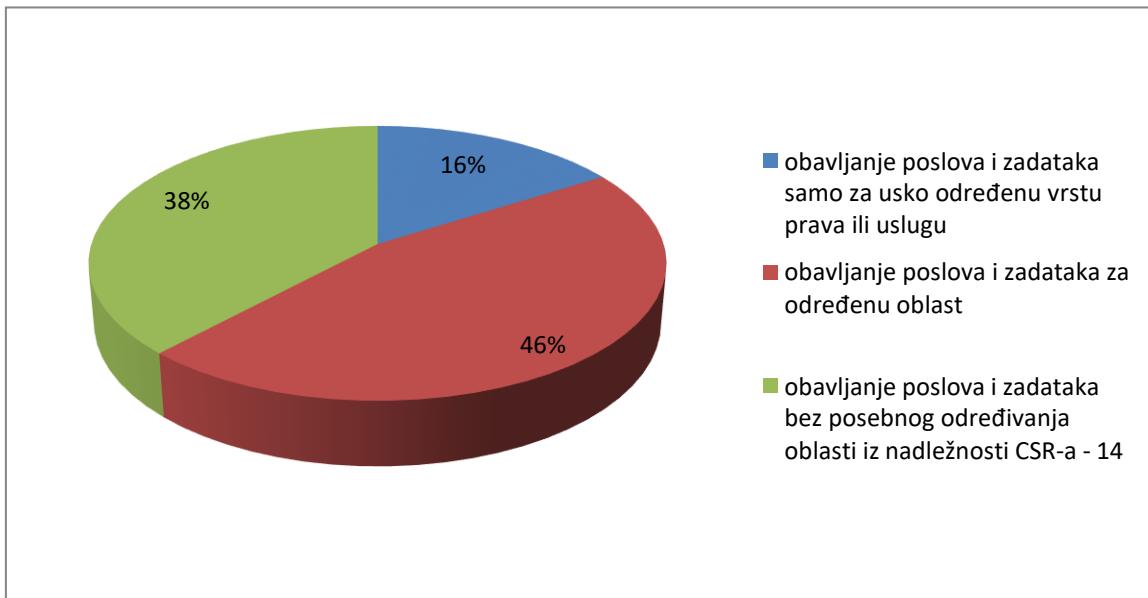
Grafikon 5. Broj ispitanika po centrima za socijalni rad KS

U istraživanju su učestvovali stručnjaci iz 4 centra za socijalni rad u Kantonu Sarajevo: Centar-3; Novi Grad-13; Hadžići-2 i Ilijaš-6. Osim afirmacije na koju upućuju brojke o uključenosti svih centara za socijalni rad s područja kantona u ovom istraživanju, te pokazanog interesa stručnjaka i samih ustanova za istraživačku temu, treba naglasiti da struktura podataka predstavljenih u grafikonu 5 slikovito pokazuju jedinstvo socijalne misli

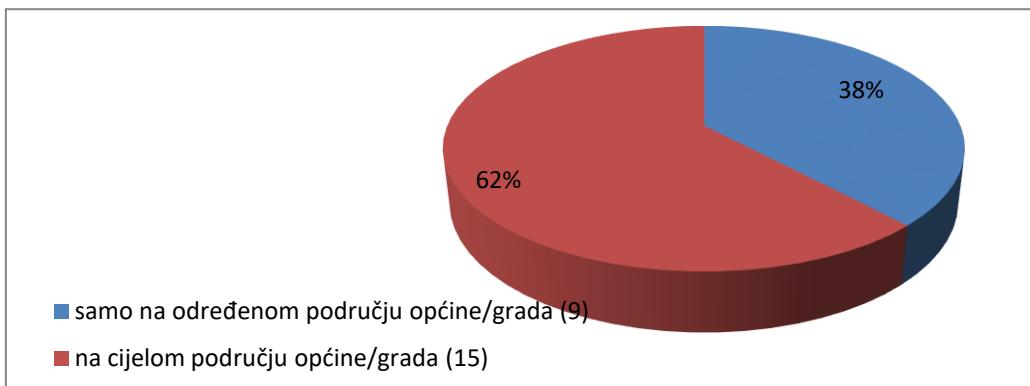
prisutne u praksi na ovom području.

Grafikon 6. Opis radnog mjesta

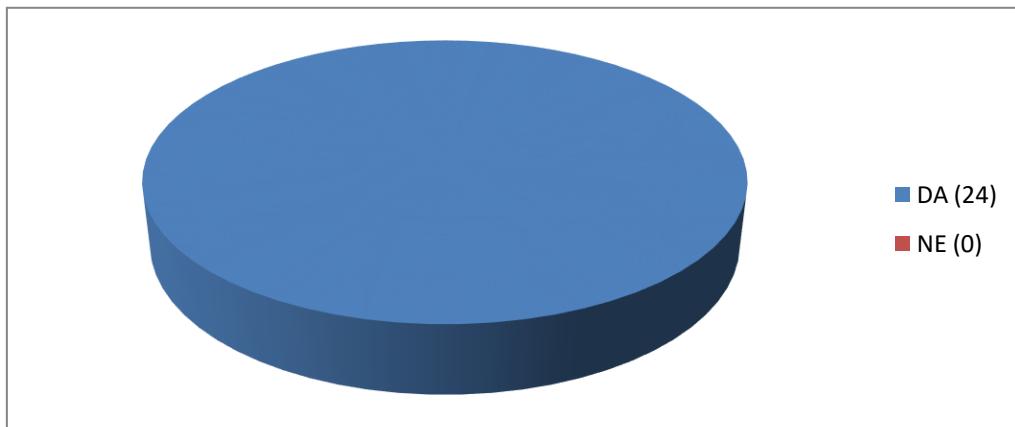
Na ovo pitanje bila su ponuđena četiri odgovora. Nijedna ispitanik nije zaokružio da obavlja poslove i zadatke samo za jedno pravo ili uslugu (npr. samo nasilje u porodici). Njih 16% je zaokružilo da obavlja poslove i zadatke samo za usko određenu vrstu prava ili usluga (npr. zaštita maloljetnika, ili zaštita braka i porodice); 38% je zaokružilo da obavlja poslove i zadatke bez posebnog određivanja oblasti iz nadležnosti CSR-a; a čak je njih 46% navelo da obavlja poslove i zadatke za određenu oblast (npr. samo za poslove socijalne zaštite ili samo za poslove porodične zaštite).

Grafikon 7. Područje izvršavanja poslova ispitanika

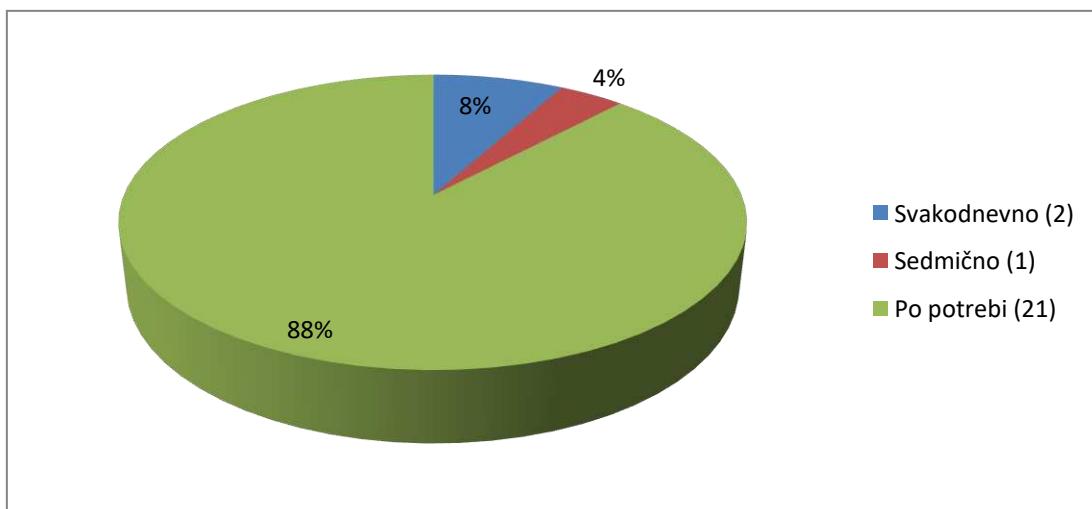
Rezultat od čak 62% odgovora da stručnjaci obavljaju svoje terenske poslove na cijelom području općine/grada pokazuju nam dobru organizaciju i da je primjena metoda socijalnog rada krenula znatno naprijed.

Grafikon 8: Uključenost terenskog rada u izvršavanju poslova ispitanika

Grafikon 8 pokazuje rezultat odgovora na pitanje da li opis radnog mjesto ispitanika uključuje i rad na terenu. Rezultat odgovora naovo pitanje je da za 100% tj. za 24 ispitanika opis radnog mjesto uključuje i sam rad na terenu.

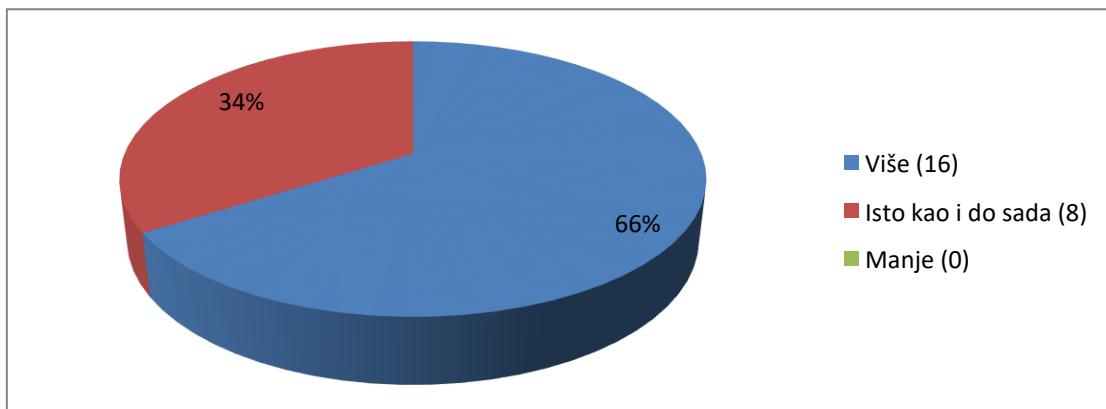
Grafikon 9. Učestalost terenskog rada ispitanika

Grafikonom 9 prikazana je učestalost terenskog rada u trenutnom obavljanju poslova socijalnog rada i ilustruje manje više očekivane odgovore. Zašto? Jednostavno zato što niti organizacioni kapaciteti, niti ljudski potencijali, niti finansijska podrška, pa ni materijalno-tehnički resursi ne omogućavaju izraženije prisustvo na terenu: u porodici, mjesnoj

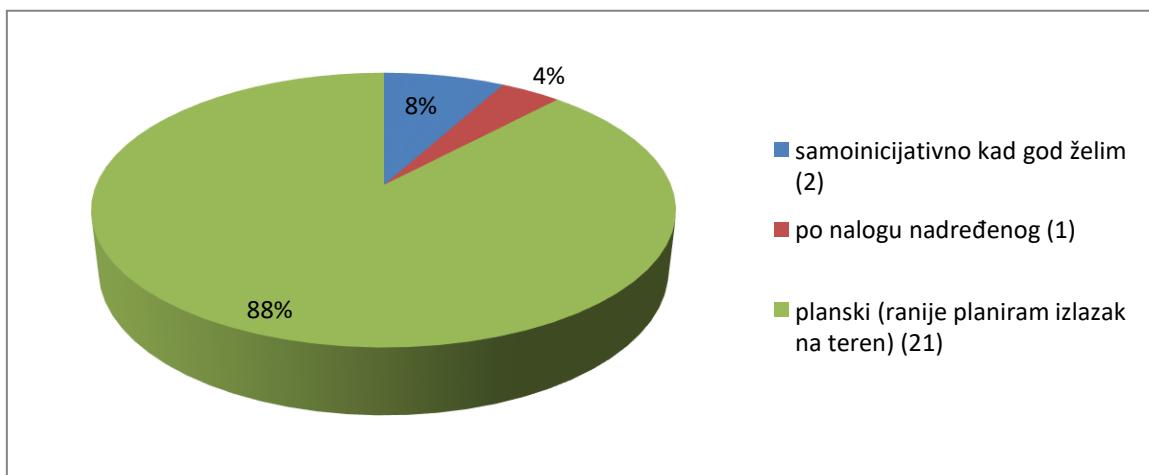
zajednici, školi, ustanovama predškolskog odgoja, obrazovnim ustanovama, policiji, NVO, humanitarnim organizacijama, privatnom sektoru i drugdje. Izjašnjavajući se da 88% stručnjaka po potrebi poslove izvršava na terenu; 4% sedmično radi na terenu; 8% svakodnevno i 0% nikako bi, ipak, kad se pogleda omjer prisutnosti i neprisutnosti na terenu čini situaciju ohrabrujućom, obećavajućom i pogodnom za izazove.

Grafikon 10. Potreba za terenskim radom

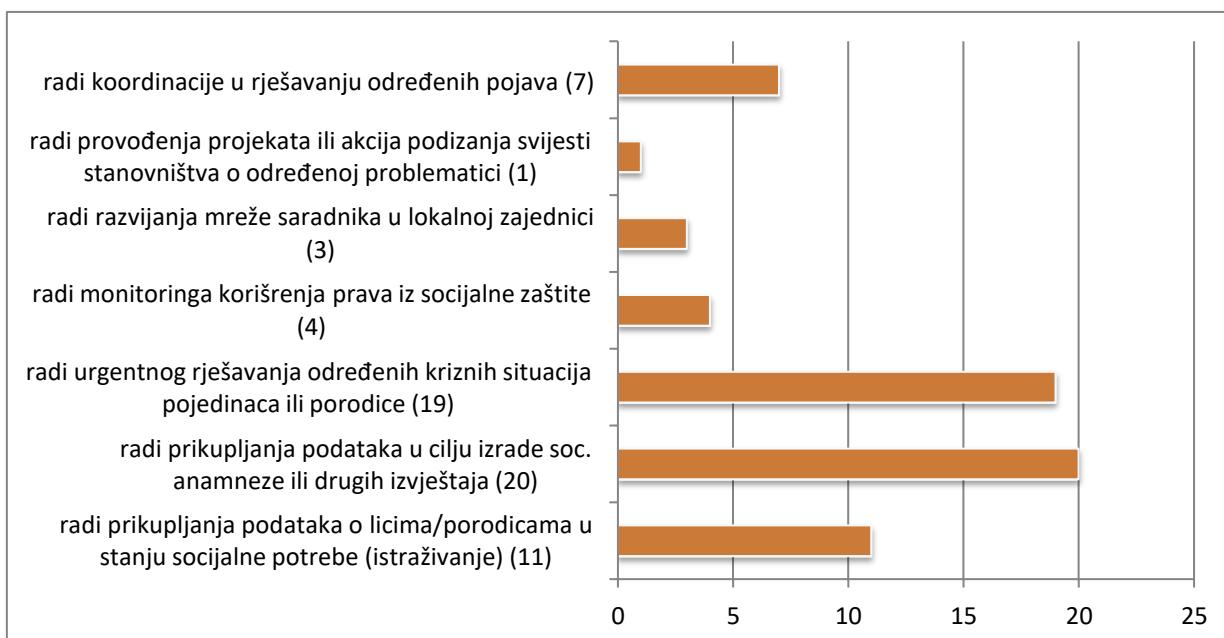
Grafikon 10 pokazuje rezultate odgovora stručnjaka na pitanje koliko bi terenski rad trebao da bude zastupljen u njihovom radu. Njih 64% smatra da bi trebao više nego što je sada; dok 33% stručnjaka dijeli mišljenje da je terenski rad dovoljno zastupljen u njihovom radu. Niti jedan stručnjak Centra za socijalni rad koji je učestvovao u istraživanju nije odgovorio da terenski rad treba biti manje zastupljen u njihovom radu. Tek 33% stručnjaka dijeli mišljenje da je terenski rad dovoljno zastupljen u njihovom radu. Osim indirektnog upućivanja na zaključak da se sada previše administriira i odlučuje u kancelariji, predočeni rezultati vrlo jasno ukazuju na potrebu da socijalni rad bude što neposredniji i u živom kontaktu sa lokalnom zajednicom.

Grafikon 11. Planiranje terenskog rada

Koliko ima smisla zaključak koji je dat u komentaru grafikona 10 da uslovi i prilike diktiraju prisustvo terenskog rada u radu stručnjaka najbolje potvrđuje podatak iz grafikona 11, a to da čak 88% stručnjaka planira svoje terenske zadatke. Sasvim je jasno da sredstva i ljudski potencijali diktiraju obim i sadržaj poslova. Onih 8% koji samoinicijativno odlučuju o potrebi za terenskim radom svijetla su tačka izazova za budućnost.

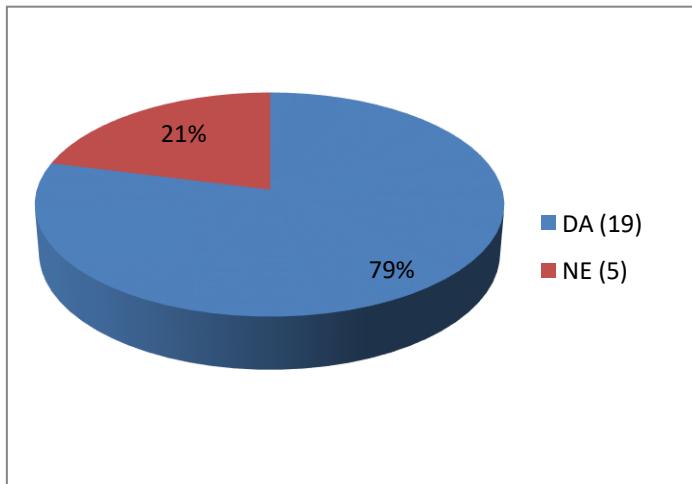
Grafikon 12. Da li terenski rad obavljate:

Grafikon 12 po prikazanim rezulatima je dublja analiza onoga što je u prethodna dva grafikona uočeno; planski se izlazi na teren (20+11 odgovora) da bi se zadovoljile potrebe za

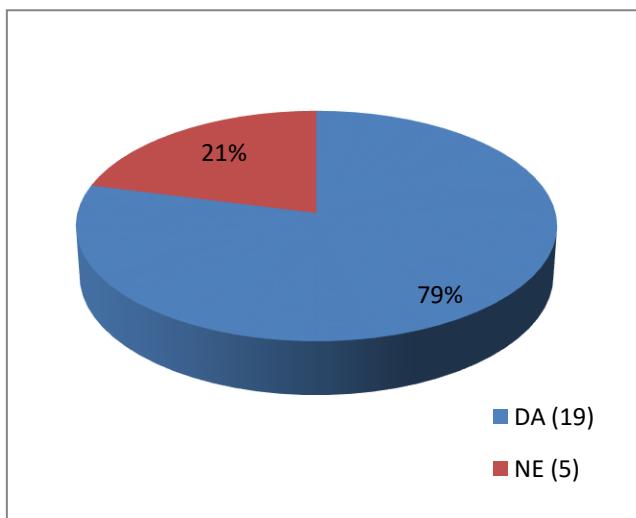
stručnom opservacijom i mišljenjem na zahtjev sudova, tužilaštava ili policije; u 19+4 slučaja se izlazi po nalogu (najčešće rukovodioca) da se urgentno riješi krizna situacija, dok se u 1+7+3 slučajeva na teren izlazi samoinicijativno kao dio mandata koji podrazumijeva slobodu rada na projektima, u koordinacionim tijelima ili članstvo u radnim grupama.

Grafikon 13. Da li ste se u svojoj karijeri često susretali sa visokokonfliktnim razvodima?

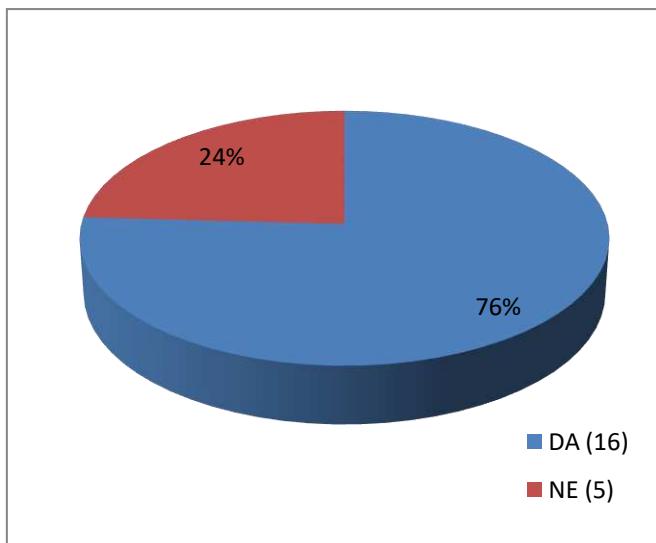
Grafikon 12 nam govori da li se socijalni radnici često susreću s visokokonfliktnim razvodima tokom obavljanja svog posla. Rezultat je zaista poražavajući gdje se njih 19 tj. 79% često susreće s visokokonfliktnim razvodima, a samo 5 tj. 21% ne susreće često. Na osnovu ovih podataka možemo zaključiti da su visokokonfliktni razvodi češći nego se to mislilo i da nam ubuduće bude zadatak da pronađemo najbolji način u rješavanju ovog gorućeg problema.

Grafikon 14. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, da li su djeca u visokokonfliktnim razvodima roditelja često emocionalno zanemarena?

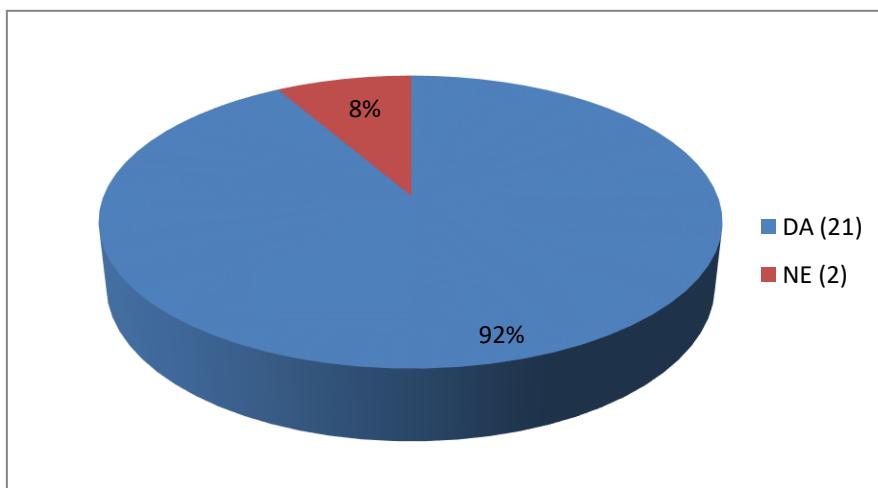
Dobijeni rezultati u grafikonu 14 upućuju na to da 79% stručnjaka koji su i na prethodno pitanje odgovorili sa DA također smatraju da su djeca u visokokonfliktnim razvodima često emocionalno zanemarena. Kao što se dalo i prepostaviti, u ovakvom obliku razvoda djeca najviše trpe negativne posljedice što se može odraziti na njihov cijelokupan život. Ovo nam je također i pokazatelj koliko roditelje (ne)mare za osjećaje svoje djece i da im je bitno samo da jedno od njih dvoje bude upravu.

Grafikon 15. Djeca čiji su roditelji dugoročno u visokokonfliktnom razvodu imaju jednake teškoće kao djeca koja su žrtve tjelesnog zlostavljanja ili zanemarivanj?

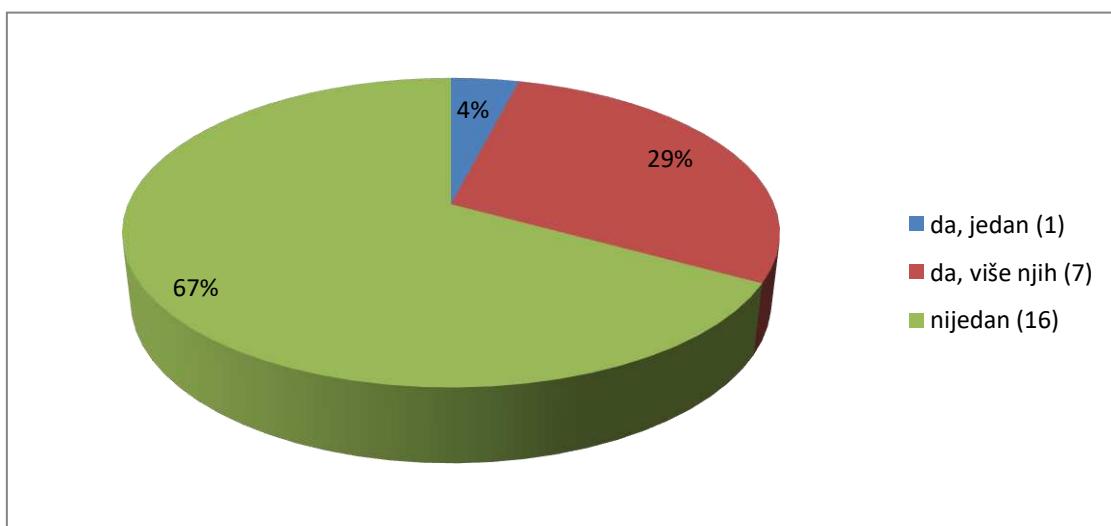
Rezultati na grafikonu 15 zaista pokazuju još jednu poražavajuću činjenicu. Čak 76% stručnjaka iz istraživanja smatra da djeca čiji su roditelji dugoročno u visokokonfliktnom razvodu imaju jednake poteškoće kao djeca koja su žrtve tjelesnog zlostavljanja. I jedna i druga djeca sigurno tokom čitavog živoga nose to breme na leđima i pokušavaju izaći iz čestih depresivnih stanja. Da li se trebamo zapitati u kakvom okruženju djeca odrastaju i zar nisu roditelji vjerni čuvari djetetovog duševnog mira?

Grafikon 16. Od svih oblika zlostavljanja emocionalno zlostavljanje je najmanje istraženo?

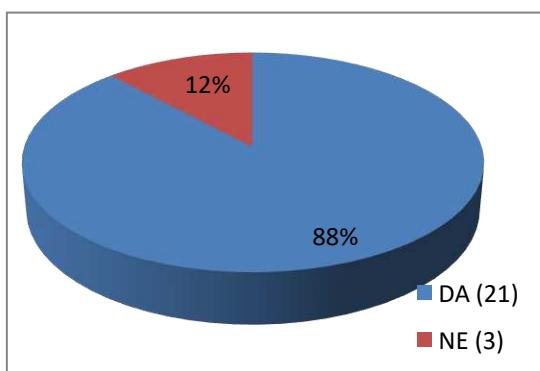
Rezultati na grafikonu 16 upućuju da čak 21 tj. 92% stručnjaka smatraju da je emocionalno zlostavljanje od svih oblika zlostavljanja najmanje istraženo. Ovo je pokazatelj stučnjaci, profesori, naučnici, psiholozi u budućnosti znatno više pažnje trebaju posvetiti ovom obliku zlostavljanja, njegovoj prevenciji, te razvoju projekata koji će biti plasirani u medijima na koji način zaštiti emocionalno zlostavljanu djecu.

Grafikon 17. Da li poznajete neki od sistemskih programa u svijetu ili u Bosni i Hercegovini koji se bave prevencijom emocionalnog zlostavljanja?

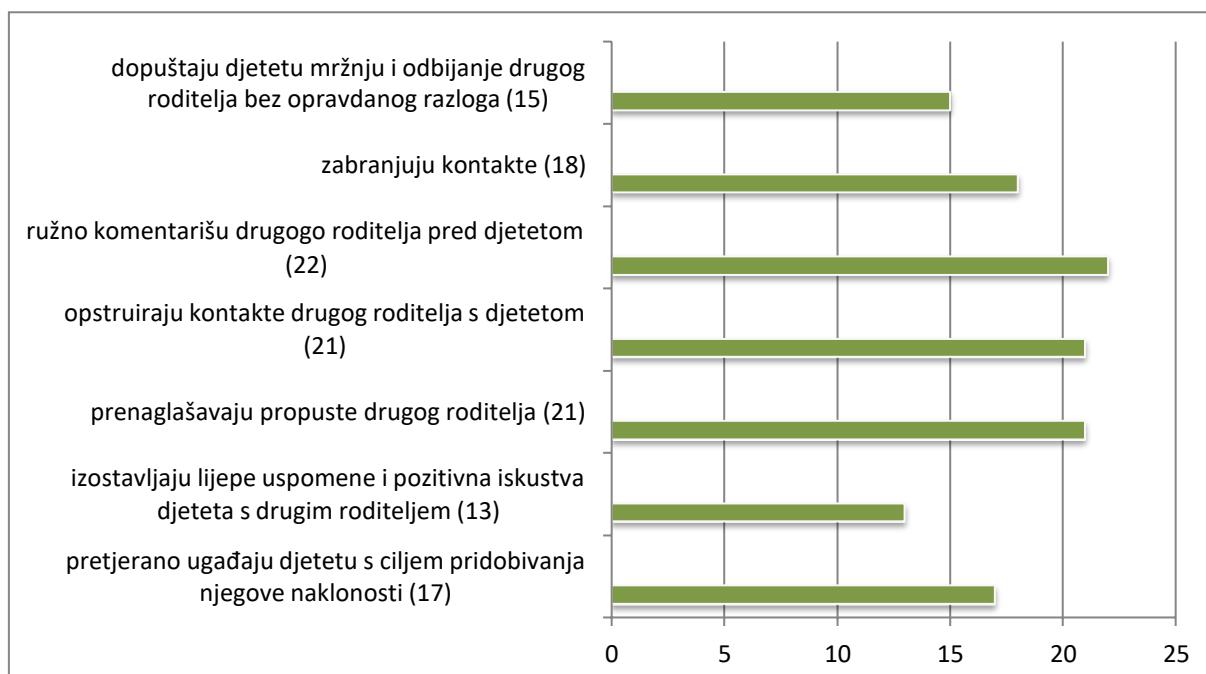
Grafikon 17 govori o tome koliko sistemskih programa u svijetu i Bosni i Hercegovini strčnjaci (socijalni radnici) poznaju. Rezultati nas stavlju u razmišljanje iz razloga što njih 7 tj. 29% poznaje više takvih programa, dok 1 tj. 4% poznaje samo jedan, a njih čak 16 tj. 67% ne poznaje niti jedan takav program. Postavlja se pitanje da li su svi socijalni radnici jednakо informisani ili nisu bili u prilici da upoznaju neke od tih programa. U svakom slučaju broj programa koji se bave prevencijom emiconalnog zlostavljanja djece trebao bi da bude znatno veći i da bude dostupan i primjenjivan širom svijeta kako bi se ne samo socijalni radnici već šire stanovništvo moglo informisati o istim.

Grafikon 18. Da li je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja jedan od vodećih problema prilikom visokokonfliktnih razvoda u Kantonu Sarajevo?

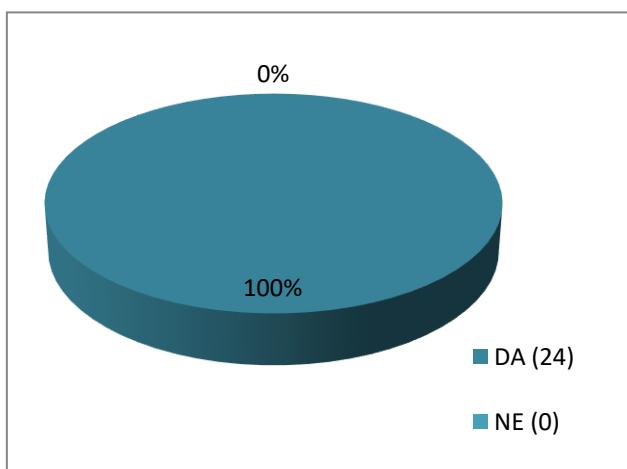
Grafikon 18 upućuje da 21 tj. 88% stručnjaka koji su učestvovali u ovoj anketi smatra da je otuđenje od roditelja kao poseban oblik emocionalnog nasilja jedan od vodećih problema u Kantonu Sarajevu. Kao što sam prethodno navela broj visokokonflitnih razvoda je znatno veći nego što se mislilo, a u Kantonu Sarajevo vidimo da je jedan od vodećih problema zajedno sa posljedicama koje nosi sa sobom. Otuđenje od roditelja ima niz negativnih posljedica koje znatno mogu da smanje kvalitetu života djeteta/djece. O posljedicima otuđenja u nekom od narednih pitanja ču nešto više reći.

Grafikon 19. Kako roditelji "koriste" djecu u sukobima?

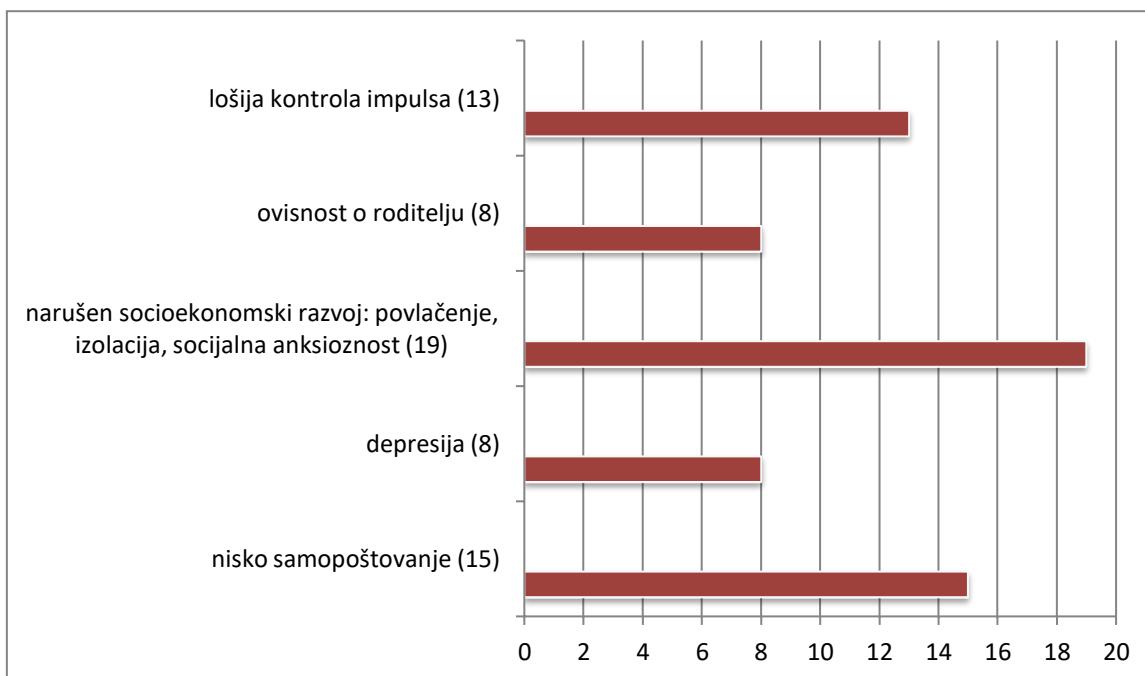
Na grafikonu 19 možemo vidjeti na koji sve način roditelji koriste djecu u sukobima. Brojni su načini, a na grafikonu su prikazani samo neki od njih. Vidimo da u istoj mjeri po mišljenju stručnjaka roditelji opstruiraju kontakte drugog roditelja s djetetom i prenaglašavaju propuste drugog roditelja. I ostale navedene stavke često su zastupljene što zaista može biti jedan dobar alarm da se probudimo i shvatimo koliko dječaka posljedica trpe u visokokonfliktnim razvodima. Bez obzira bilo to otuđenje opravdano, svjesno ili nesvjesno jedno je evidentno, dječaci su ta koja jedino ispaštaju. U odrastanju djece jednako su potrebna i majčinska i očinska figura. Djetetov život nikad neće biti potpun bez jedne figure. Uvijek će biti nedostataka koji će se naročito isticati kada pored sebe ima prijatelja ili prijateljicu čiji roditelji žive u skladnom braku.

Grafikon 20. Da li ste kod djece primijetili neke od posljedica otuđenja?

Grafikon 20 jasno nam pokazuje da posljedice otuđenja postoje i da su evidentne kod djece. Svih 24 ispitanika tj. 100% imalo je potvrđan odgovor na ovo pitanje. Nekoliko puta sam navela da su posljedice brojne, a u narednom pitanju ćemo vidjeti koje su to najčešće i samo mišljenje stučnjaka.

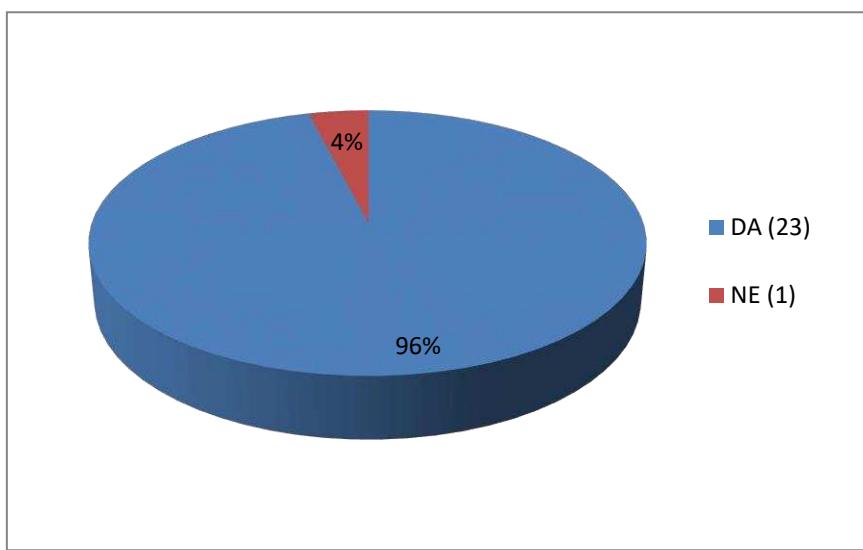
Grafikon 21. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koje su to posljedice?

Na grafikonu 21 možemo vidjeti najčešće posljedice otuđenja koja se javljaju kod djece. Prema mišljenju stručnjaka to su lošija kontrola impulsa (njih 13 je zaokružilo taj odgovor), ovisnost o roditelju (8), narušen socioekonomski razvoj: povlačenje, izolacija, socijalna anksioznost (19), depresija (8) te nisko samopoštovanje (15). Rezultati su poražavajući, ali dobar indikator koliko su socijalni radnici predani svom poslu i koliko je pažnje usmjereno na ponašanje i stanje djeteta

koje se našlo u takvim okolnostima. Bez njihove pomoći nikada ne bismo znali kako se djeca osjećaju koja su žrtve otuđenja kao oblika emocionalnog razvoda u visokokonfliktnim razvodima. Također, potrebno je roditelje suočiti sa svim ovim činjenicama i koliko dugoročne štete su nanijeli svom/svojoj djetetu/djeci. Sve ove posljedice znatno mogu da umanju kvalitetu djetovog života, pa i budućnost. Takva djeca mogu biti zarobljenici prošlosti. Iz tog razloga se roditelji trebaju, uz stručnu pomoć lica iz Centra za socijalni rad, okrenuti međusobnom pomirenju.

Grafikon 22. Da li bi psihoedukacija pomogla roditeljima da prevaziđu ovaj gorući problem?

Posljednje pitanje u ovom anketnom upitniku bilo je usmjereni na psihoedukaciju roditelja kako bi prevazišli ovaj gorući problem. Čak 23 stručnjaka iz centara za socijalni rad tj. 96% je odgovorila da bi psihoedukacija pomogla roditeljima, dok jedno lice tj. 4% nije optimistično u pogledu psihoedukacije. Nikada ne možemo biti sigurni da li će neka od metoda pozitivno utjecati na supružnike koji su brakorazvnodnom procesu, ali svakako trebamo djelovati u tom pravcu kako bismo zaštitali djecu od negativnih posljedica. Osnovni cilj stručnjaka iz centra za socijalni rad jeste reduciranje visokog konflikta, te potaknuti roditelje na saradnju u interesu djeteta.

9.1. Analiza rezultata istraživanja dobijenih posredstvom intervjeta

Kao tehnika metode ispitivanja primjenjen je usmjereni orijentacioni intervju, pri čemu je ispitanik bila socijalna radnica iz Centra za socijalni rad-Služba socijalne zaštite općine Novi Grad.

Obzirom da je socijalna radnica sa zadovoljstvom pristala na intervju u donjem dijelu su prezentovani njeni odgovori na postavljena pitanja.

1. Za početak možete li nam reći koliko ste dugo već zaposleni kao socijalni radnik i za koju užu oblast ste zaduženi?

Zaposlena sam 24 godina u Centru za socijalni rad-Služba socijalne zaštite općine Novi Grad, a obavljam poslove kao stručni saradnik za poslove braka, porodice i zaštite prava djeteta.

2. U toku Vaše karijere koliko često ste se susretali sa visokokonfliktnim razvodima?

Veoma često sam se susretala sa visokokonfliktnim razvodima obzirom da dugo godina radim na tim poslovima .

3. Da li se može reći da su visokokonfliktni razvodi često zastupljeni u Kantonu Sarajevo?

U odnosu na raniji period, a posebno zadnjih nekoliko godina je dosta više visokokonfliktnih razvoda brakova u odnosu na sporazumne razvode brakova i dogovore u pogledu sadržaja roditeljskog staranja.

4. Na koji način pristupate rješavanju ovako kompleksnog oblika razvoda?

Pristupam na način da nakon individualnog rada sa mnjom kao socijalnim radnikom uključim i druga stručna lica ove Službe (psiholog, pedagog, pravnik), te po potrebi uključim i druge ustanove koje rade sa roditeljima ili djecom (Centar za mentalno zdravlje, Porodično svajetovalište, Nevladine organizacije).

5. Da li supružnici i nakon razgovora sa stručnim licima tj. socijalnim radnicima idalje ne popravljaju međusobni odnos?

U visokokonfliktnim razvodima vrlo često je pored razgovora sa stručnim licima zaposlenim u organu starateljstva potrebno i uključivanje drugih ustanova obzirom da supružnici rijetko prihvataju savjete i sugestije organa starateljstva.

6. Da li ste primijetili da visokokonfliktni razvodi intenzivno utječu na dijete/djelu ukoliko ih supružnici imaju?

U velikoj mjeri utječu na djecu, dolazi do manipulacije sa djecom od strane roditelja sa kojim dijete živi, dolazi do otuđenja od drugog roditelja. Posebno bih naglasila da i sama djeca vrlo često manipulišu narušenim odnosima roditelja.

7. Da li je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja često prisutan u visokokonfliktnim razvodima?

Da, često je prisutan.

8. Na koji način roditelj otuđuju dijete od drugog roditelja?

Na način da govori loše o drugom roditelju, ruši autoritet drugog roditelja, osporava lične odnose i neposredne kontakte djeteta sa drugim roditeljem, manipulacija djetetom.

9. Da li Vas otuđeni roditelj obavještava o situaciji u kojoj se našao i da li pokušava to na miran način riješiti sa drugim roditeljem?

Da, dobijamo informaciju od drugog roditelja koji pokušava to na adekvatan način riješiti, a mi kao stručna lica također se uključujemo savjetodavnim radom na ukazivanju potrebe i važnosti drugog roditelja u odrastanju i obrazovanju djeteta, kao i važnost i značaj uloge drugog roditelja u životu djeteta.

10. Koje dugoročne posljedice ovakav odnos supružnika koji su brakorazvodnom procesu ostavlja na djecu?

Ostavlja posljedice na psihosocijalni razvoj djece, na samopouzdanje djece, razvoj privrženosti, samopoštovanje, povjerenje, uspostavljanja vršnjačkih odnosa, prilagođavanje na školu...

11. Smatrate li da je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja najmanje istražen od svih oblika nasilja?

Smatram.

12. Koji je po Vama najbolji način reduciranja visokog konflikta među roditeljima?

Veoma je važno odvojiti partnerski odnos od roditeljskog odnosa, te dijete staviti u focus ispred sebe i svojih ciljeva i interesa, kao i prihvatići pomoć i podršku stručnih lica , a u cilju najboljeg interesa djeteta.

13. Smatrate li da bi psahoedukacija roditelja mogla pomoći u rješavanju ovog gorućeg problema?

Svakako da bi mogla pomoći, mi kao stručna lica uglavnom roditelje upućujemo na tretmane s ciljem uspostave zdrave roditeljske komunikacije.

14. Da li u Bosni i Hercegovini znate neku od organizacija koja je specifično usmjerena na prevenciju emocionalnog nasilja nad djecom?

Ne, nažalost.

15. Da li su socijalni radnici u Bosni i Hercegovini dovoljno educirani da se nose sa ovim problemom i na koji način nalaze izlaz iz ove situacije koja najviše šteti djetetu/djeci?

Socijalni radnici nisu dovoljno educirani, nemaju organizovane sistemske edukacije koje bi im omogućili da adekvatno odgovore na današnje izazove i kompleksne porodične situacije. Uglavnom se stručna lica sama nose sa svim poteškoćama koristeći svoje lične resurse i vještine koje posjeduju.

IV. Zaključna razmatranja

Što se tiče empirijskog proučavanja otuđenja roditelja, stanje znanja je znatno napredovalo. Tokom protekle decenije došlo je do eksplozije kvalitativnih, kvantitativnih i mješovitih metoda istraživanja otuđenja roditelja, generirajući više od hiljadu istraživanja i kliničkih studija prijavljenih u naučnim i stručnim časopisima, knjigama i poglavljima o knjigama. Istraživanje se može smatrati robusnim s obzirom na definiciju i karakteristike otuđenosti roditelja, stopu incidencije i prevalencije, i što je najvažnije, učinke otuđenja roditelja na djecu i roditelje. Obilna istraživanja sugeriraju da je otuđenje roditelja ozbiljan oblik i emocionalnog zlostavljanja djece i nasilja u porodici. S obzirom na društveno-naučni konsenzus o stvarnosti otuđenja roditelja, potreba za istraživanjem efikasnosti različitih pristupa intervenciji je hitna. To uključuje istraživanje o četiri stuba intervencije otuđenja od roditelja: (a) rješavanje otuđenja roditelja putem odgovora za zaštitu djece (stup za smanjenje štete); (b) efikasnost reforme porodičnog zakona u pravcu zajedničkog roditeljstva kao prevencija otuđenja roditelja (preventivni stub); (c) programi liječenja i ponovnog ujedinjenja, koji se brzo razvijaju kao odgovor na povećano profesionalno prepoznavanje otuđenja roditelja i njegovih efekata (stup liječenja), i (c) stup provedbe, različiti pristupi rješavanju otuđenja roditelja kao kršenja zakon. S obzirom na snažne temelje istraživanja o postojanju, prevalenciji i efektima otuđenja roditelja, zajedno s kontinuiranim kontroverzama oko pravaca za dječju i porodičnu politiku i praksu, te najboljih praksi u pravnom i terapijskom području, put ka budućim istraživanjima otuđenja roditelja je jasan.

Rezultati ankete jasno daju potporu postavljenoj generalnoj hipotezi, a sva dalja razmatranja i zaključci o izvedenim hipotezama doprinos su konačnoj ocjeni postavljene *generalne hipoteze*.

Generalna hipoteza je postavljena na sljedeći način: Nastojanje jednog roditelja, svjesno ili nesvjesno, da drugog roditelja udalji iz života djeteta uzrok je otuđenosti od roditelja kao jednog od oblika emocionalnog nasilja nad djetetom. Ova hipoteza potvrdu dobija u mišljenjima stručnjaka čiji su odgovori detaljno analizirani kroz grafikone. Grafikon 19 govori nam o tome na koji način roditelji koriste djecu u sukobima svjesno ili nesvjesno. Najčešće zaokružen odgovor, njih čak 22, bio taj da roditelj ružno komentariše drugog roditelja pred djetetom. Takve komentari ne moraju direktno biti upućeni djetetu, ali

dovoljno je da ih dijete čuje na bilo koji način i da ostave negativan utjecaj na njega. Također i putem intervjua možemo zaključiti da je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja svakodevno prisutan u radu socijalnih radnika. Ovu hipotezu na čvrste temelje postavljaju potvrde tri izvedene hipoteze: 1. Visokokonfliktni razvod u kojem sukob nejenjava kroz vrijeme, nego traje ili se pogoršava, može se negativno odraziti na dijete u budućnosti. Ovu izvedenu hipotezu potvrđuju i odgovorni iz anketnog upitnika kao i intervju sa socijalnom radnicom koja naglašava da pored razgovora sa stručnim licima u organu starateljstva potrebno i uključivanje drugih ustanova obzirom na to da supružnici rijetko prihvataju savjete i sugestije organa starateljstva. Pogoršava se u tom smislu da dolazi do manipulacije sa djecom od roditelja sa kojim dijete živi, ali i da sama djeca vrlo često manipulišu narušenim odnosima roditelja. 2. Otuđena djeca ne pokazuju krivnju ni suošćećanje zbog riječi i ponašanja prema otuđenom roditelju. Kao što su stručnjaci i ranije navodili, posljedice otuđenja su brojne, a ovo je upravo jedna od njih. 3. Otuđena djeca često pokazuju narušen socioekonomski razvoj, nedostatak autonomije, slabija akademska postignuća, te lošiju kontrolu impulsa. Čak 19 stručnjaka od 24 koji su učestvovali u anketiranju, mišljenja su da je jedna od najčešćih posljedica otuđenja od roditelja upravo narušen socioekonomski razvoj, nedostatak autonomije, slabija akademska postignuća, te lošija kontrola impulsa.

Važno je naglasiti da prevencijski programi budu sistemski, obuhvatni i pravilno uvremenjeni (Weissber i sar., 2003), što barem do razvoja *evidence-based* prevencijskih programa, u okviru aktualnih okolnosti, sugerira potrebu za:

- I. osiguravanjem što ranije i što jasnije ravnoteže moći, vremena s djetetom i udjela u odgoju djeteta oba roditelja koliko je adekvatno u svakom individualnom slučaju,
- II. identifikacijom rizičnih porodica za emocionalno zlostavljanje djece pri samom početku razvoda roditelja (prema rizičnim čimbenicima, listama procjene stručnjaka u okviru sistema socijalne zaštite),
- III. uključivanjem rizičnih porodica u praćenje, psihoeduksaciju i podršku u okviru sistema socijalne zaštite, prema potrebi zdravstva, uz obavještavanje nadležnih institucija o rizicima i eventualnoj sumnji na zlostavljanje,

- IV. žurnim osiguravanjem stabilnih i predvidivih uslova života za dijete (sistem socijalne zaštite i pravosuđa),
- V. smanjenjem roditeljskog konflikta obaveznim savjetovanjem i praćenjem (sistomem socijalne zaštite, prema potrebi zdravstva),
- VI. intenzivnom edukacijom i supervizijom stručnjaka uključenih u rad s ovim porodicama,
- VII. žurnim postupcima kada je uključeno dijete kako je zakonski propisano,
- VIII. edukacijom svih stručnjaka uključenih u starateljstvo o djetetu u prepoznavanju znakova emocionalnog zlostavljanja i nužnošću obavještavanja centra za socijalni rad,
- IX. i u realitetu uvođenjem zakonski propisanih sankcija za stručnjake koji propuste obavijestiti nadležne institucije nakon utvrđivanja sumnje na zlostavljanje djeteta,
- X. poduzimanjem mjera porodično-pravne, po potrebi kazneno-pravne zaštite djeteta bez odgode,
- XI. kontinuiranom saradnjom i izmjenom informacija stručnjaka svih sektora uključenih u starateljstvo o djetetu,
- XII. psihoterapijskim radom s djecom žrtvama emocionalnog zlostavljanja da bi se, osim tretmana traume, preventrale daljnje teškoće u funkcioniranju i
- XIII. ujednačavanju operacionalizacije emocionalnog zlostavljanja u istraživanjima i praksi, uz preporuku da se navedeno provodi prema definicijama dijagnostičkih priručnika, s obzirom na to da je zlostavljanje djece javnozdravstveni problem.

U Americi i u Evropi postoje mnogi programi usmjereni prilagodbi djece na razvod roditelja (npr. New Begginers, The Children of Divorce, YAPS — Youth Adjustment to Parental Separation), što bi lako moglo potaknuti pokušaje prilagodbe upravo tih programa na bosanskohercegovačke uvjete i populaciju kao odgovor na problematiku opisanu u ovom radu. Međutim, prevenciju poteškoća prilagodbe važno je jasno i nedvosmisleno razdvojiti od prevencije zlostavljanja djece. Iako je i u svijetu malo obuhvatnih preventivnih programa emocionalnog zlostavljanja djece, te iako uglavnom nisu usmjereni specifično na djecu u

roditeljskoj separaciji, osnova potreba (potencijalno) zlostavljanje djece daleko je srodnija djeci o kojoj govorи ovaj rad nego uopćeno djeci separiranih roditelja u procesu prilagodbe. Emocionalni pritisci na djecu i otuđenje djece pitanja su emocionalnog zlostavljanja, zdravlja i zaštite djece, a ne uređenja kontakata, starateljstva, ličnih odnosa, pa tako ni prilagodbe.

Na opisani način postiže se poštovanje međunarodnih konvencija, zakona, struke mentalnog zdravlja i okvira uspješne prevencije, ali i intervencije cijelim intervencijskim spektrom te se postavlja temelj za razvoj prevencijskih programa u skladu sa zakonitostima prevencijske nauke, kada tema emocionalnog zlostavljanja djece u razvodu roditelja zaista dođe na dnevni red, kad se osigura nužna pažnja donositelja odluka te se osiguraju finansijski i stručni uslovi za konkretno osmišljavanje, implementaciju, evaluaciju i prilagodbu.

LITERATURA

- Ackerman, M.J. & Kane, A.W. (2005). *Psycgological experts in divorce actions*. Aspen Publishers Online.
- Albrecht, S.L. (1980). Reactions and adjustments to divorce: Differences in the experiences of males and females. *Family Relations*, 59-68.
- Amato, P.R. & Afifi, T.D. (2006). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 222-235.
- Amato, P.R. & Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord:Consequences for children's marital quality. *Journal of personality and social psychology*, 81(4), 627.
- Amato, P.R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta- analysis. *Journal of family psychology*, 15(3), 355.
- Amato, P.R., Sobolewski, J.M. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, 900-921.
- American Psychological Association (2010). Preuzeto s: <https://www.apa.org/> (01.4.2021.)
- Andreson, S.R., Anderson, S.A., Palmer, K.L., Mutchler, M.S. & Baker, L.K. (2010). Defining high conflict. *The American Journal of Family Therapy*, 39(1), 11-27.
- Baker, A. J. L. & Eichler, A. (2016). The linkage between parental alienation behaviors and child alienation. *Journal of Divorce and Remarriage*, 57, 475-484.
- Baker, A.J. & Ben-Ami, N. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(7), 472-489.
- Baker, A.J. & Chambers, J. (2011). Adult recall of childhood exposure to parental conflict: Unpacking the black box of parental alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(1), 55-76.
- Baker, A.J. & Darnall, D. (2006). Behaviors and strategies employed in parental alienation: A survey of parental experiences. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1-2), 97-124.
- Baker, A.J. & Verrocchio, M.C. (2013). Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: Correlates with well-being. *Journal of divorce & remarriage*, 54(8), 609-628.
- Baker, A.J. (2005). The long-term effects of parental alienation on adult children: A qualitative research study. *The American Journal of Family Therapy*, 33(4), 289-302.

Balmer, S., Matthewson, S. & Haines, J. (2018). Parental alienation: Targeted parent perspective. *Australian Journal of Psychology*, 70, 91-99. doi: 10.1111/ajpy.12159

Barret, A.E. & Turner, R.J. (2005). Family structure and mental health: The mediating effects of socioeconomic status, family process, and social stress. *Journal of health and social behavior*, 46(2), 156-169.

Beck, A.T., Davis, D.D. & Freeman, A. (2015). Cognitive therapy of personality disorders. New York, London: Guilford Publications.

Bernet, W., & Baker, A. (2013). Parental alienation, DSM-5, and ICD-11: Response to critics. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 41: 98–104.

Bernet, W., Wamboldt, M. Z., & Narrow, W. E. (2016). Child affected by parental relationship distress. *Child and Adolescent Psychiatry*, 55, 571-579.

Binggeli, N.J., Hart, S.N. & Brassard, M.R. (2001). *Psychological maltreatment of children*, Sage.

Birnbaum, R., McCleary, L., Saini, M. & Bala, N. (2018). Dimension of conflict for separated families index: An index for family courts. *Children and Youth Services Review*, 88, 191-196.

Blagg, N. & Godfrey, E. (2018). Exploring Parent–Child Relationships in Alienated versus Neglected/ Emotionally Abused Children using the Bene-Anthony Family Relations Test. *Child Abuse Review*, 27(6), 486-496.

Bonach, K. (2005). Factors contributing to quality coparenting: Implications for family policy. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(3-4), 79-103.

Bonach, K. (2005). Factors contributing to quality coparenting: Implications for family policy. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(3-4), 79-103.

Boyan, S.M, Termini, A.M. (2005). Extreme circumstances: parental alienation. *The psychotherapist as parent coordinator in high-conflict divorces*, 289-310.

Briere, J. et al. (1996). The APSAC Handbook of Child Maltreatment, Sage Publication.

Buljan Flander, G. & Kocijan Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djeteta*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb.

Buljan Flander, G., Tuščić, S.J. & Matešković, D. (2014). Visokokonfliktni razvodi: djeca u središtu sukoba. U: Brajša Žganec, A., Lopižić, J. i Penezić, Z.: Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva (str. 375-394). Zagreb: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.

Burrill, J. (2002). *Parental alienation syndrome in court referred custody cases*. Universal-Publishers.

Centar za prava deteta (2020). Trening "Razvod roditelja i zaštita dece". Srbija.

Childress, M. (2013). *Criticizing Me for Criticizing Gardnerian PAS*.

Clawar, S. S., & Rivlin, B. V. (2013). Children held hostage: Identifying brainwashed children, presenting a case, and crafting solutions. Chicago, IL: American Bar Association.

Clemente, M., & Padilla-Racero, D. (2015). Facts speak louder than words: Science versus the pseudoscience of PAS. *Children and Youth Services Review*, 56, 177-184.

Coates, C.A., Deutsch, R., Starnes, H., Sullivan, M.J. & Sydlik, B. (2004). Parenting coordination for high-conflict families. *Family Court Review*, 42(2), 246-262.

Cox, K.M. & Desforges, M. (2017). *Divorce and the School*. Routledge.

CRC (2008). The Structured Decision Making Model: An Evidence-based Approach to Human Services, A division of the National Council on Crime and Delinquency. Children's Research Center: A division of the National Council.

Cummings, E.M. & Watson O'Reilly, A. (1997). Fathers in family context: Effects of marital quality on child adjustment. U: Lamb, M.E. (ur.): The role of the father in child development (str. 49-65). John Wiley & Sons Inc..

Drozd, L. M., & Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation, and/or estrangement?: A decision tree. *Journal of Child Custody*, 1 (3), 65-106.

Drozd, L.M. & Olesen, N.W. (2004). Is it abuse, alienation, and/or estrangement? A decision tree. *Journal of child Custody*, 1(3), 65-106.

Dunsmore, J.C., Booker, J.A. & Ollendick, T.H. (2013). Parental emotion coaching and child emotion regulation as protective factors for children with oppositional defiant disorder. *Social Development*, 22(3), 444-466.

Elrod, L.D. (2001). Reforming the system to protect children in high conflict custody cases. *Wm. Mitchell L. Rew.*, 28, 495.

Fidler, B.J. & Bala, N. (2010). Children resisting postseparation contact with a parent: Concepts, controversies, and conundrums. *Family Court Review*, 48(1), 10-47.

Firestore, G. & Weinstein, J. (2004). In the best interests of children: A proposal to transform the adversarial system. *Family Court Review*, 42(2), 203-215.

Fischer, K.W. & Ayoub, C. (1994). Affective splitting and dissociation in normal and maltreated children: Developmental pathways for self in relationships. *Disorders and dysfunctions of the self*, 5, 149-222.

Flouri, E., Midouhas, E., Joshi, H. & Tzavidis, N. (2015). Emotional and behavioural resilience to multiple risk exposure in early life: the role of parenting. European child & adolescent psychiatry, 24(7), 745-755.

Frisco, M.L., Muller, C., & Frank, K. (2007). Parents' union dissolution and adolescents' school performance: Comparing methodological approaches. Journal of Marriage and Family, 69(3), 721-741.

Gardner, R.A. (2002). Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?. American Journal of Family Therapy, 30(2), 93-115.

Giancarlo, C. & Rottman, K. (2015). Kids come last: The effect of family law involvement in parental alienation. International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, 9, 27.

Gottman, J.M. (2014). What predicts divorce?: The relationship between marital processes and marital outcomes. Psychology Press.

Halligan, C., Chang, I.J. & Knox, D. (2014). Positive effects of parental divorce on undergraduates. *Journal of Divorce and Remarriage*, 55, 557-567.

Hango, D.W. & Houseknecht, S. K. (2005). Marital disruption and accidents/injuries among children. *Journal of Family Issues*, 26(1), 3-31.

Harman, J., Kruk, E. & Hines, D. (In Press). "Parental Alienating Behaviors: An Unacknowledged Form of Family Violence," *Psychological Bulletin*.

Hetherington, E.M. & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. WW Norton & Company,

Hudson, J.L. (2005). Interparental conflict, violence and psychopathology. In *Psychopathology and the family* (pp. 53-69). Elsevier.

Hudson, J.L. (2005). Interparental conflict, violence and psychopathology. U: Hudson, J. i Rapee, R. (ur.): *Psychopathology and the family* (str. 53-69). Amsterdam: Elsevier Science.

International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (2003). Intersectoral Approach to Child Maltreatment, draft, August 2003, ISPCAN.

Išpanović-Radojković V. (2009). Emocionalno zlostavljanje i zanemarivanje u detinjstvu. U: R. Bogdanović, N. Radolović (urednici). Pedijatrijska škola Srbije, XII seminar, 7–13. jun 2009. Vrnjačka Banja, Zbornik predavanja, Beograd.

Joffe, D.M. (2002). Child neglect and abandonment in eds: Giardino, A.P., Giardino, E.R.: *Recognition of child abuse for mandated reporter*. Med publish.

Johnston, J.R. & Campbell, L.E. (1999). Impasses of divorce: The parenting, role reversal or child abuse? A study of children's rejection of a parent in child custody disputes. *Journal of Emotional Abuse*; 5(4), 191-218.

Johnston, J.R. (1994). High-conflict divorce. *The future of children*, 165-182.

Kelly, J.B. & Emery, R.E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family relations*, 52(4), 352-362.

Kelly, J.B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychology*, 39(8), 963-973.

Kelly, J.B. (2002). Psychological and legal interventions for parents and children in custody and access disputes: Current research and practice. *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, 10, 129-163.

Kruk, E. (2010a). Collateral damage: The lived experiences of divorced mothers without custody. *Journal of Divorce and Remarriage*, 51 (8), 526-543.

Kruk, E. (2010b). Parental and social institutional responsibilities to children's needs in the divorce transition: Fathers' perspectives." *Journal of Men's Studies*, 18 (2), 159-178.

Kruk, E. (2018). Arguments Against a Presumption of Shared Physical Custody in Family Law. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(5), 388-400.

Lamb, M.E. & Kelly, J.B. (2001). Using the empirical literature to guide the development of parenting plans for young children: A rejoinder to Solomon and Biringen. *Family Court Review*, 39(4), 365-371.

Lamb, M.E. (2012). Nonresidential fathers and their children. U: Cabrera, N.J. i Tamis-Lemonda, C.S.: *Handbook of father involvement* (str. 183-198). Routledge: Abingdon.

Lansford, J.E., Malone, P.S., Castellino, D.R., Dodge, K.A., Pettit, G.S., & Bates, J.E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of family Psychology*, 20(2), 292.

Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family relations*, 52(3), 258-270.

Levite, Z. & Cohen, O. (2012). The tango of loving hate: Couple dynamics in high-conflict divorce. *Clinical Social Work Journal*, 40(1), 46-55.

Levite, Z. & Cohen, O. (2012). The tango of loving hate: Couple dynamics in high-conflict divorce. *Clinical Social Work Journal*, 40(1), 46-55.

Malcore, S.A. (2010). Antecedents of continued conflict after divorce or separation: *Evidence from high-conflict and standard divorcing groups* (Doctoral dissertation, University of Detroit Mercy).

Marsgack, K.J. (2009). *Life with a Partner or Spouse with Asperger Syndrome: Going over the Edge?* Kansas: APC.

McIntosh, J. (2003). Enduring conflict in parental separation: Pathways of impact on child development. *Journal of Family Studies*, 9(1), 63-80.

Melchert, T.P. (2000). Clarifying the effects of parental abuse, child sexual abuse and parental caregiving on adult adjustment. *Professional psychology-research and practice*, 31, 64-69.

Mikolai, J. & Kulu, H. (2018). Divorce, separation, and housing changes: A multiprocess analysis of longitudinal data from England and Wales. *Demography*, 55(1), 83-106.

Oldham, J.T. (2017). Divorce.

Roth, K.E., Harkins, D.A. & Eng, L.A. (2014). Parental conflict during divorce as an indicator of adjustment and future relationships. A retrospective sibling study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(2), 117-138.

Rowen, J., & Emery, R. (2014). Examining parental denigration behaviors of co-parents as reported by young adults and their association with parent-child closeness. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 3(3), 165-177.

Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.

Saini, M., Johnston, J. R., Fidler B. J., & Bala, N. (2016). Empirical studies of alienation. In L. Drozd, M. Saini, & N. Olesen (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (pp. 374-430). New York, NY: Oxford University Press.

Shrader- Frechette, K.S. (1995). Evaluating the expertise of experts. *Risk*, 6, 115.

Srma, J. (2001). Od grupe do tima – multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Beograd: Centar za brak i porodicu.

Sroufe, L. A., Duggal, S., Weinfield, N. & Carlson, E. (2000). Relationship, development, and psychopathology. In *Handbook of development psychopathology* (pp. 75-91). Springer, Boston, MA.

Sroufe, L.A., Duggal, S., Weinfield, N. & Carlson, E. (2000). Relationships, development, and psychopathology. U: Lewis, M., Rudolph, K.D. (ur.): *Handbook of developmental psychopathology* (str. 75-91). Boston: Springer.

Stallman, H.M. & Ohan, J.L. (2016). Parenting style, parental adjustment, and co-parental conflict: Differential predictors of child psychosocial adjustment following divorce. *Behaviour Change*, 33(2), 112-126.

Teachman, J.D. (2002). Stability across cohorts in divorce risk factors. *Demography*, 39(2), 331-351.

Vanderbilt University Medical Center, (2017). Parental Alienation Database. Center for Knowledge Management.

Verrocchio, M.C., Baker, A.J. & Bener, W. (2016). Associations between exposure to alienating behaviors, anxiety, and depression in an Italian sample od adults. *Journal of forensic sciences*, 61(3), 692-698.

Warshak, R. A. (2015b). Parental alienation: Overview, management, intervention and practice tips. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28: 181-248.

Warshak, R.A. (2003). Bringing sense to parental alienation: A look at the disputes and the evidence. *Family Law Quarterly*, 37(2), 273-301.

Warshak, R.A. (2008). *Otrov razvoda, Zaštita veze između roditelja i djeteta od osvetoljubivog bivšeg partnera*. Zagreb: Algoritam.

Weissberg, R.P., Kumpfer, K.L. & Seligman, M.E. (2003). Prevention that works for children and youth: An introduction. *American Psychologist*, 58(6-7), 425.

Wenar, L. (2003). What we owe to distant others. *Politics, philosophy & economics*, 2(3), 283-304.

Widom, C.S. (1999). Childhood victimization and the development of personality disorders. Unanswered questions remain. *Arch. of Gen Psychiatry*, 56, 697.608.

Wolfinger, N.H., Kowaleski-Jones, L., Smith, K.R. (2003). Double impact: What sibling data can tell us about the long-term negative effects of parental divorce. *Social Biology*, 50(1-2), 58-76.

Wood, J.J., Repetti, R.L., & Roesch, S.C. (2004). Divorce and children's adjustment problems at home and school: The role of deprevise/withdrawn parenting. *Child Psychiatry and Human Development*, 35(2), 121-142.

Woodall, K. & Woodall, N. (2017). Understanding parental alienation: Learning to cope, helping to heal. Springfield, Illinois: Charles C Thomas Publisher.

World Health Organisation (1999). Report on Consultation on Child Abuse Prevention, 29–31 March 1999, Geneva, World Health Organization, document WHO/HSC/PVI/99.1.

Žegarac, N. (2004a). Planiranje usluga i mera, u: Milosavljević M. (red.) Zlostavljanje i zanemarivanje dece. Beograd: Socijalno-humanitarno udruženje Sačuvajmo decu, 64–75.

Žegarac, N. i Džamonja-Ignjatović, T. (2010). Instrumenti procene u socijalnoj zaštiti – upitnici, skale i tehnike. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

POPIS SLIKA

Slika 1. i slika 2. Način izražavanja emocija (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003)

Slika 3. Koncept otuđenja prema Fidleru i Balu (2010)

Slika 4. Razlozi otuđujućeg ponašanja (Buljan Flander i sar., 2014)

POPIS TABELA

Tabela 1. Prijedlog intervencija s obzirom na izraženost dimenzija sukoba (Johnstonu, 1994)

Tabela 2. Najčešći oblici emocionalnog zlostavljanja (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003)

Tabela 3. Rizični i zaštitni čimbenici u prilagodbi djece na razvod (Buljan Flander i sar., 2014)

Tabela 4. Usporedba sigurno privrženog i otuđenog djeteta prema slici o sebi, drugima i odnosima (Childress, 2013)

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Broj ispitanika

Grafikon 2. Radni staž ispitanika

Grafikon 3. Obrazovni nivo ispitanika

Grafikon 4. Profesionalna orijentacija ispitanika

Grafikon 5. Broj ispitanika po centrima za socijalni rad KS

Grafikon 6. Opis radnog mesta

Grafikon 7. Područje izvršavanja poslova ispitanika

Grafikon 8: Uključenost terenskog rada u izvršavanju poslova ispitanika

Grafikon 9. Učestalost terenskog rada ispitanika

Grafikon 10. Potreba za terenskim radom

Grafikon 11. Planiranje terenskog rada

Grafikon 12. Da li terenski rad obavljate

Grafikon 13. Da li ste se u svojoj karijeri često susretali sa visokokonfliktnim razvodima?

Grafikon 14. Ukoliko je odgovor na pethodno pitanje potvrđan, da li su djeca u

visokokonfliktnim razvodima roditelja često emocionalno zanemarena?

Grafikon 15. Djeca čiji su roditelji dugoročno u visokokonfliktnom razvodu imaju jednake teškoće kao djeca koja su žrtve tjelesnog zlostavljanja ili zanemarivanj?

Grafikon 16. Od svih oblika zlostavljanja emocionalno zlostavljanje je najmanje istraženo?

Grafikon 17. Da li poznajete neki od sistemskih programa u svijetu ili u Bosni i Hercegovini koji se bave prevencijom emocionalnog zlostavljanja?

Grafikon 18. Da li je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja jedan od vodećih problema prilikom visokokonfliktnih razvoda u Kantonu Sarajevo?

Grafikon 19. Kako roditelji "koriste" djecu u sukobima?

Grafikon 20. Da li ste kod djece primijetili neke od posljedica otuđenja?

Grafikon 21. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koje su to posljedice?

Grafikon 22. Da li bi psihoedukacija pomogla roditeljima da prevaziđu ovaj gorući problem?

PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik za stručnjake centara za socijalni rad sa područja Kantona Sarajevo

ANKETNI UPITNIK

Poštovane kolegice i kolege,

ovim istraživanjem prikupljam podatke o vašim mišljenima i stavovima u cilju izrade Magistarskog rada na temu: "**OTUĐENJE OD RODITELJA – OBLIK EMOCINALNOG NASILJA NAD DJETETOM U VISOKOKONFLIKTNIM RAZVODIMA**".

Popunjavanje upitnika neće vam oduzeti više od 15 minuta.

Popunjavanje upitnika je dobrovoljno, ne predstavlja nikakav rizik po vas. Obezbjedena je vaša potpuna anonimnost, ne tražimo ime i prezime, niko nema uvid u vaše odgovore, osim nas, niti će moći povezati vaše odgovore sa vama.

Svi podaci koje prikupimo bit će obrađeni u zbirnom obliku, a rezultati će biti prezentovani u svrhu izrade Magistarskog rada na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Ako ste saglasni i želite da date svoj doprinos u istraživanju molimo vas da počnete sa popunjavanjem upitnika.

Hvala vam na izdvojenom vremenu i uloženom trudu.

1. Spol ispitanika?

- Muški
- Ženski

2. Koliko radnog staža imate u poslovima socijalne zaštite?

- manje od 10 godina
- od 11-20 godina
- više od 20 godina

3. Molimo označite vaš stepen obrazovanja?

- VŠS
- VSS
- MR

4. Molimo da označite vaše zanimanje?

- Socijalni radnik
- Psiholog
- Pedagog
- Defektolog
- Pravnik
- Socijalni pedagog
- Drugo

5. Centar za socijalni rad u Kantonu Sarajevo u kojem ste zaposleni?

- Služba za socijalnu zaštitu Stari Grad
- Služba za socijalnu zaštitu Centar
- Služba za socijalnu zaštitu Novo Sarajevo
- Služba za socijalnu zaštitu Novi Grad
- Služba za socijalnu zaštitu Ilijadža
- Služba za socijalnu zaštitu Hadžići
- Služba za socijalnu zaštitu Vogošća
- Služba za socijalnu zaštitu Ilijaš
- Služba za socijalnu zaštitu Trnovo
- Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo

6. Da li opis vašeg radnog mesta podrazumijeva?

Možete potvrdno odgovoriti na samo jednu opciju od ponuđenih.

- obavljanje poslova i zadataka samo za jedno pravo ili uslugu (npr. samo nasilje u

- porodici; ili samo utvrđivanje prava na SNP)
- obavljanje poslova i zadataka samo za usko određenu vrstu prava ili usluga (npr.zaštita maloljetnika, ili zaštita braka i porodice)
 - obavljanje poslova i zadataka za određenu oblast (npr. samo za poslove socijalne zaštite, ili samo za poslove porodične zaštite)
 - obavljanje poslova i zadataka bez posebnog određivanja oblasti iz nadležnosti CSR-a

7. Da li vaše poslove izvršavate?

- samo na određenom području općine/grada
- na području cijele općine/grada

8. Da li opis vašeg radnog mjesta uključuje i rad na terenu?

- Da
- Ne

9. Ako je odgovor na prethodno pitanje potvrđan molim da se izjasnite o učestalosti Terenskog rada?

Možete potvrđno odgovoriti na samo jednu opciju od ponuđenih.

- svakodnevno
- sedmično
- po potrebi
- nikako

10. Smatrate li da terenski rad stručnjaka centra treba biti zastupljen?

Možete potvrđno odgovoriti na samo jednu opciju od ponuđenih.

- više
- manje
- isto kao i do sada

11. Da li terenski rad obavljate?

Možete potvrdno odgovoriti na samo jednu opciju od ponuđenih.

- samoinicijativno kad god želim
- po nalogu nadređenog
- planski (ranije planiram izlazak na teren)

12. Da li terenski rad obavljate?

Možete potvrdno odgovoriti na više opcija od ponuđenih.

- radi prikupljanja podataka o licima/porodicama u stanju socijalne potrebe (istraživanje)
- radi prikupljanja podataka u cilju izrade soc. anamneze ili drugih izvještaja
- radi urgentog rješavanja određenih kriznih situacija pojedinaca ili porodice
- radi monitoringa korištenja prava iz socijalne zaštite
- radi razvijanja mreže saradnika u lokalnoj zajednici
- radi provođenja projekata ili akcija podizanja svijesti stanovništva o određenoj problematiki
- radi koordinacije u rješavanju određenih pojava

13. Da li ste se u svojoj karijeri često susretali s visokokonfliktnim razvodima?

- Da
- Ne

14. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, da li su djeca u visokokonfliktnim

razvodima roditelja često emocionalno zanemarena?

- Da
- Ne

15. Djeca čije su roditelji dugoročno u visokokonfliktnom razvodu imaju jednake teškoće kao djeca koja su žrtve tjelesnog zlostavljanja ili zanemarivanja?

- Da
- Ne

16. Od svih oblika zlostavljanja, emocionalno zlostavljanje je najmanje istraženo?

- Da
- Ne

17. Da li poznajete neki od sistemskih programa u svijetu ili u Bosni i Hercegovini koji se bave prevencijom emocionalnog zlostavljanja djeteta?

- Da, jedan
- Da, više njih
- Nijedan

18. Da li je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja jedan od vodećih problema prilikom visokokonfliktnih razvoda u Kantonu Sarajevo?

- Da
- Ne

19. Kako roditelji "koriste" djecu u sukobima?

Možete zaokružiti više odgovora.

- Pretjerano ugađaju djetetu s ciljem pridobivanja njegove naklonosti

- Izostavljaju lijepe uspomene i pozitivna iskustva djeteta s drugim roditeljem
- Prenaglašavaju propuste drugog roditelja
- Opstruiraju kontakte drugog roditelja s djetetom
- Ružno komentarišu drugog roditelja pred djetetom
- Zabranjuju kontakte
- Dopuštaju djetetu mržnju i odbijanje drugog roditelja bez opravdanog razloga

20. Da li ste kod djece nekad primijetili neke od posljedica otuđenja?

- Da
- Ne

21. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koje su to posljedice?

Možete zaokružiti više odgovora.

- Nisko samopoštovanje
- Depresija
- Naušen socioekonomski razvoj: povlačenje, izolacija, socijalna anksioznost
- Ovisnost o roditelju
- Lošija kontrola impulsa

22. Da li bi psihosocijalna edukacija pomogla roditeljima da prevaziđu ovaj gorući problem?

- Da
- Ne

Prilog 2. Obrazac za vođenje intervjuja

Poštovani,

ovim istraživanjem prikupljam podatke o Vašim mišljenjima i stavovima u cilju izrade Magistarskog rada na temu: "**OTUĐENJE OD RODITELJA – OBLIK EMOCINALNOG NASILJA NAD DJETETOM U VISOKOKONFLIKTNIM RAZVODIMA**".

Vaše mišljenje nam je jako bitno pa Vas molimo za obavljanje intervjuas Vama.

Intervju je dobrovoljan, ne predstavlja nikakav rizik po Vas. Obezbeđena je Vaša potpuna anonimnost, niko nema uvid u Vaše odgovore, niti će moći povezati Vaše odgovore sa Vama. Svi podaci koje prikupimo bit će obrađeni u zbirnom obliku, a rezultati će biti prezentovani u svrhu izrade magistarskog rada na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Ako ste saglasni i želite da date svoj doprinos u istraživanju zamoljeli bi Vas da krenemo sa intervjouom, odnosno sa pitanjima.

Zamoljeli bi Vas da dajete sažete odgovore na postavljena pitanja.

1. Za početak možete li nam reći koliko ste dugo već zaposleni kao socijalni radnik i za koju užu oblast ste zaduženi?
2. U toku Vaše karijere koliko često ste se susretali sa viskokonfliktnim razvodima?
3. Da li se može reći da su visokokonfliktni razvodi često zastupljeni u Kantonu Sarajevo?
4. Na koji način pristupate rješavanju ovako kompleksnog oblika razvoda?
5. Da li supružnici i nakon razgovora sa stručnim licima tj. socijalnim radnicima idalje ne popravljaju međusobni odnos?

6. Da li ste primijetili da visokokonfliktni razvodi intenzivno utječu na dijete/djecu ukoliko ih supružnici imaju?
7. Da li je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja često prisutan u visokokonfliktnim razvodima?
8. Na koji način roditelj otuđuju dijete od drugog roditelja?
9. Da li Vas otuđeni roditelj obavještava o situaciji u kojoj se našao i da li pokušava to namirani način riješiti sa drugim roditeljem?
10. Koje dugoročne posljedice ovakav odnos supružnika koji su brakorazvodnom procesu ostavlja na djecu?
11. Smatrate li da je otuđenje od roditelja kao oblik emocionalnog nasilja najmanje istražen od svih oblika nasilja?
12. Koji je po Vama najbolji način reduciranja visokog konflikta među roditeljima?
13. Smatrate li da bi psihosocijalna edukacija roditelja mogla pomoći u rješavanju ovog gorućeg problema?
14. Da li u Bosni i Hercegovini znate neku od organizacija koja je specifično usmjerena na prevenciju emocionalnog nasilja nad djecom?
15. Da li su socijalni radnici u Bosni i Hercegovini dovoljno educirani da se nose sa ovim problemom i na koji način nalaze izlaz iz ove situacije koja najviše šteti djetetu/djeci?

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 1 od 1

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Socijalni rad

Nasilje u porodici

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ime i prezime: Bejtović Adisa

Naslov rada: Otuđenje od roditelja – oblik emocionalnog nasilja nad djetetom u visokokonflktnim razvodima

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 85

Potvrđujem:

- da sam pročitao dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cijeli ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio svaku pomoć koju sam dobio pored pomoći mentorice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

Sarajevo, 15.06.2021. godine